

ارشاد الهی

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ (البقرة: ۱۲۳)

ترجمه: (و بترسید از روزی (قیامت) که از دست کسی برای کس دیگری چیزی ساخته نیست و فدیة او پذیرفته نشود و شفاعت برای او سودی نبخشد و آنان را یاورى نباشد.)

مجله

تبيان

سال تاسيس: ۱۳۷۹

شماره مسلسل ۴۵

مدیر مسئول: معاون سر محقق عبدالکریم "فضلی"

مهتم: محقق عبدالرؤف "هجرت"

هیأت تحریر:

- ۱- معاون سر محقق نورالحق "عزیززی"
- ۲- معاون سر محقق سید حبیب "شاکر"
- ۳- معاون سر محقق عبدالعبود "ضریری"
- ۴- معاون سر محقق فضل الرحیم "محمود"
- ۵- معاون سر محقق نصیر احمد "نوربخش"
- ۶- معاون سر محقق محمدیوسف "حازمی"
- ۷- محقق محمد امان "رسولی"
- ۸- محقق اصحاب الدین "رحمانی"

وجه اشتراك:

سالانه: (۲۰۰) افغانی

بهای یک شماره: (۵۰) افغانی

برای محصلین و متعلمین نصف قیمت

کمپوز و دیزاین: صفت الله "منصور"

آدرس: اکادمی علوم، بخش علوم اسلامی، اداره مجله تبيان.

د ادارې يادښت:

- ۱- مجله کې د ديني متخصصينو هغه مقالې، چې ديني، فقهي، اخلاقي، او شرعي بڼه ولري، خپرېږي.
- ۲- مقاله به په (word) کې ليکل شوې وي.
- ۳- د مقالې موضوع به نوې او بکر وي.
- ۴- د مجلې اداره د مقالې په تصحيح او خپرولو کې پوره واک لري.
- ۵- مجلې ته رالېږل شوې مقالې بيرته نه ورکول کېږي.
- ۶- مقاله بايد په بله مجله او يا انترنيټي سايت کې نه وي خپره شوې، او د تکرار په صورت کې ليکوال مسؤل دی.
- ۷- تکراري مقاله نه خپرېږي.
- ۸- خپرې شوې مقالې د ليکوالانو خپل نظرونه دي، د مجلې اداره يې مسؤليت نه لري.
- ۹- ليکوال به د مقالې (hard) او (soft) کاپي دواړه د مجلې ادارې ته سپاري.
- ۱۰- د مقالې ليکوال بايد خپل نوم، علمي رتبه، برېښنالیک او يا د تېلېفون شمېره له مقالې سره مل راوليږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فہرست مطالب

صفحہ	نویسنده	عناوین
۱-۲۱	خیرنوال سید حبیب "شاگر"	۱- پہ اسلامی فقہ کی عقیدتی او جغرافیائی تابعیت
۲۲-۴۰	معاون محقق یارمحمد "صمدی"	۲- مبانی وحدت ملی درمیثاق مدینہ
۴۱-۵۰	خیرنوال فضل الرحیم "محمود"	۳- پہ اسلامی شریعت کی د اعتدال مفهوم اوبیلگی
۵۱-۶۰	محقق عبد الرؤف "ہجرت"	۴- جایگاہ خانوادہ درقانون اساسی
۶۱-۷۰	خیرنوال عبدالکریم "فضلی"	۵- د عام نریوال قانون مصادر
۷۱-۸۷	محقق محمد منیر "مروت"	۶- خودشناسی .. ..
۸۸-۱۰۶	خیرنیار عزیزگل "صافی"	۷- د مسلمانانو له لوری قرآن کریم ته د .. ..
۱۰۷-۱۱۶	محقق محمدحسن "توحیدی"	۸- قرآن پیام آور وحدت بشری
۱۱۷-۱۲۹	معاون سرمحقق عبدالرحمن "حکیمزاد"	۹- آثارروانی اختطاف .. ..
۱۳۰-۱۵۰	محقق اصحاب الدین "رحمانی"	۱۰- پیش زمینہ ها و مبانی دعوت و روابط .. ..
۱۵۱-۱۷۰	محقق نورالله "کوثر"	۱۱- اسلام وسکولاریزم .. ..
۱۷۱-۱۸۳	محقق عبدالحمید "وفا"	۱۲- برخی از مسئولیت های دینی امامان مساجد در ..
۱۸۴-۱۹۹	محقق عبدالناصر "باہر"	۱۳- اهمیت حفاظت از محیط زیست درآموزہ های ..
۲۰۰-۲۲۰	پوهند وی عبدالودود "عابد"	۱۴- قراین وجایگاہ آن درفقہ اسلامی وقوانین وضعی ..
۲۲۱-۲۳۲	محقق محمد یعقوب "عبدالرحیم زی"	۱۵- زندہ گی نامہ مختصرابن جوزی ومعرفی ..

خير نوال سيدحبيب شاکر

په اسلامي فقه کې عقيدتي او جغرافيايي تابعيت

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين و
بعد:

تابعيت په دې عصر کې د بين المللي حقوقو يوه ډيره عمدۀ او اساسي موضوع ده چې د هغې په واسطه باندې هيوادونه له وگړو سره د تعامل کړنلاري جوړوي، خپل اتباع له زياتو حقونو څخه برخمن کوي، اما د نورو هيوادونو اتباعو ته په هغه اندازه حقونه نه ورکوي.

په دې عصر کې تابعيت جغرافيايي بڼه د ځان لپاره غوره کړي ده، هغه په دې معنی چې کوم وگړی په يوه مشخصه جغرافيايي محدوده کې ژوند کوي او هلته زيږيدلي وي د هماغې محدودې له حاکميت سره يې سياسي، حقوقي، معنوي، فرهنگي او نژادي اړيکې کلکې شوي وي، نو د هغه هيواد (محدودي جغرافيايي) تبعه بلل کېږي.

اسلامي فقه سره له دې چې جغرافيايي تابعيت نه ردوي، اما کوم تابعيت چې فقهي احکام ورباندې بنا شوي دي، هغه عقيدتي تابعيت دی، په دې معنی هر هغه انسان چې د اسلام عقیده ولري او يا د اسلامي حاکميت سره خپلي سياسي، حقوقي، فرهنگي او نژادي اړيکې وتړي هغه د اسلامي حاکميت تبعه (رعيت) بلل کېږي.

د تبعه او رعیت ترمنځ که څه هم فرق شتون لري، اما په اصل کې دواړه په دې خبره باندې څرخېږي چې وگړي به د خپل هیواد د حاکمیت تابعداري کوي او واکمن نظام به د هغه مصالح او گټي ساتي حقوق او وجایب به یې په څرگنده توگه په نښه کوي. د همدې موضوع په اړه مختصر فقهي او حقوقي موضوعات په دې مقاله کې تر څېړني لاندې نیول شوي دي، خدای د وگړي چې لوستونکې ورڅخه گټه واخلي.

تابعیت پېژندنه:

تابعیت عربي کلمه ده چې په پښتو کې هم مروجه شوي ده په پښتو کې ویل کېږي: «احمد ډیر غوره تابعدار مامور دی هره خبره مني» هرکله چې یو شخص د بل اطاعت ته غاړه ږدي همدې تعامل ته تابعیت ویل کېږي.

په قرآنکریم کې هم همدا لفظ راغلی دی (مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ابْتِغَاءَ الظَّنِّ) (۱). هغوی په هغه باندي علم نلري صرف د گمان تابعداري کوي.

په بل ځای کې فرمایي: (وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا) (۲). هغه کسان چې د شهوتونو تابعداري کوي غواړي چې تاسو ستر میلان وکوی. (وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يَضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ) (۳). که ته د ځمکې د اکثره خلکو تابعداري وکړي تا به د الله له لاري څخه بې لاري کړي، هغوی صرف د گمان تابعداري کوي.

(الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ) (۴). هغه کسان چې د نالوستي رسول اونی تابعداري کوي.

په همدې توگه همدا کلمه په قرآنکریم کې په نورو ځایونو کې هم راغلي ده چې په دې ځای کې مونږ په همدې څو آیتونو باندي اکتفاء کوو. تابعیت په اسلامي فقه کې په همدې عنوان باندي بحث نلري، اما د تابعیت د تعریف څخه استنباط شوي مفاهیم په اسلامي فقه کې په متفرقو ځایونو کې خپرل شوي دي.

د تابعیت تعریف:

«تابعیت یوه سیاسي، حقوقي او معنوي رابطه ده چې یو شخص ته له معین دولت سره اړیکه ورکوي»^(۵).

په پورتنی تعریف کې درې خبرې را برسیره کېږي:

۱- سیاسي اړیکې: د فرد اړیکې له دولت سره د تابعیت له کبله سیاسي اړیکې دي ځکه دغه اړیکې د قرارداد په نتیجه کې دولت رامنځته کړي دي، یولوری یې دولت دی او بل لوری یې متنوع شخص دی، چې په نتیجه کې متنوع شخص سیاسي حقوق ترلاسه کوي او د دولت اطاعت ورباندې لازمي کېږي.

۲- حقوقي اړیکې: د فرد اړیکې له دولت سره حقوقي دي؛ ځکه د تابعیت د قرارداد په نتیجه کې د دولت تبعه یو شمیر حقوق ترلاسه کوي او زیات شمیر مسؤلیتونه په غاړه اخلي، نو ځکه په صراحت سره ویلای شو چې تابعیت د دولت او تبعه ترمنځ یوه قوي حقوقي رابطه جوړوي چې تابعیت ته حقوقي اړخ ورپه برخه کوي.

۳- معنوي اړیکې: د تبعه اړیکې له خپل متنوع دولت سره معنوي دي؛ په دې معنی چې د هر هیواد اتباع ځانگړي عقاید، کلتور، موخي، عادتونه او نظریات لري چې د هغو په نتیجه کې د دوی ترمنځ یو ډول معنوي رابطه هم جوړوي.

اسلامي شریعت د تابعیت د موضوع په اړه معنوي اړیکې ته چې په لومړي سر کې یې عقاید ځای لري ترجیح ورکوي او نوري هر ډول اړیکې په هغو باندې بنا کوي.

په اسلامي شریعت کې د اتباعو لپاره د رعیت کلمه کارول شوي ده، رعیت په دې معنی چې حاکم به د هغوی پالنه کوي، مشرته راعي ویل شوي دی او په دې اړه په احادیثو کې روایتونه هم راغلي دي.

د تابعیت موضوع په اوسني نړۍ کې د دولتونو د جغرافیایي ویش په نتیجه کې رامنځته شوي ده، هر کله چې د ځمکې مخ په دولتونو وویشل شو نو په اتوماتیک ډول او سیدونکې یې هم تقسیم شول، هر دولت په دې هڅه کې دی چې خپل اتباع تشخیص کړي او له هغو

څخه بهرنيان د مشخصو اسنادو په واسطه بيل کړي، په بين المللي خصوصي حقوقو کې دولتونه زيات امتيازات خپلو اتباعو ته ورکوي او بهرنيانو ته هم يو شمير حقونه ورکوي.

په اسلامي فقه کې تابعيت

مونږ مخکې دې خبرې ته اشاره وکړه چې تابعيت د فرد او معين دولت ترمنځ د اړيکو وسيله ده او د فرد نسبت مشخص دولت ته په قوي سياسي، قانوني او معنوي اړيکو بدلوي. له تابعيت څخه همدا مفهوم په اسلامي فقه کې له پخوا څخه شتون درلوده، که څه هم فقهاؤ دغه مفهوم ته د تابعيت لفظ ندی کارولي، د همدې خبرې دليل دادی، چې اسلام د دولت جوړولو ته بلنه کړې ده او لومړی دولت رسول الله صلی الله عليه وسلم په مدينه منوره کې جوړ کړ، وروسته له هغه څخه نور اسلامي خلافتونه رامنځته شول چې فقهاء کرام ورته «دارالاسلام» نوم ايښی دی.

په دارالاسلام کې د دولت ټول هغه عناصر شتون لري چې د معاصرو دولتونو لپاره حقوق پوهانو وضع کړي دي، د دولت يو عنصر حکومت دی، بل عنصر يې ولس دی او ځمکه يې دريم عنصر دی، چې دغه دريواره ارکان د دولت په «دارالاسلام» کې شتون لري. په اسلامي فقه کې د دارالاسلام اوسيدونکي د اسلامي دولت اتباع دي او د اوسنيو مروجو مسایلو په اړه يې هغوی ته حقوق او مسؤليتونه متوجه کړي دي، د «دارالکفر» اوسيدونکي د فقهاء کرامو له نظره بهرنيان دي چې هغوی ته يې هم ځينې حقوق او مسؤليتونه متوجه کړي دي، د دارالکفر اوسيدونکي د دارالکفر اتباع دي نو ځکه په اسلامي فقه کې د هغوی حقوق د دارالاسلام له اتباعو سره توپير لري.

د دارالاسلام د اوسيدونکو اړيکې له اسلامي دولت سره سياسي، حقوقی او معنوی دي چې له هر اړخ څخه يې ځانگړي مسایل رامنځته شوي دي.

د دارالحرب د اوسيدونکو اړيکې له کفري دولت سره هم داسې اړيکې دي چې ترمنځ يې سياسي، حقوقی او معنوی مسایل په پام کې نيول شوي دي، په نتيجه کې يې احکام هم په اسلامي فقه کې فرق لري.

په لنډه توګه بايد ووايو چې د تابعيت قوي مفهوم په اسلامي فقه کې شتون لري او په همدې مفهوم باندې هغوی زيات احکام استنباط کړي دي، داچې هغوی د تابعيت کلمه نده کارولي د دې معنی نلري چې اسلام د تابعيت له موضوع سره مخالفت کوي. فقهاء کرام د تابعيت په مفهوم کې د جغرافيايي عنصر ترڅنګ عقیدتي او ديني عنصر په زياته پيمانه مراعات کړي دي او د احکامو په توپير کې يې د عقیدتي توپير د استوګنځای توپير په ډير دقيق ډول بيان کړی دی، مسلمان که په دارالحرې کې شتون ولري احکام يې بيان شوي، مسلمان که په دارالاسلام کې شتون ولري احکام يې له هغه مسلمان سره چې په دارالحرې کې شتون لري تر يوې اندازې فرق لري، په همدې توګه د حرې احکام چې په دارالحرې کې شتون لري له هغه حرې سره چې په دارالاسلام کې شتون لري فرق لري، چې فقهاء کرام له هغو څخه په مختلفو فقهي ابوابو کې بحث کړی دی.

د اسلامي تابعيت بنسټ

اسلامي شريعت ټول مسلمانان يو امت بللی دی، الله تعالی فرمايې:
(إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ) (٦). دا ستاسې امت يو امت او زه ستاسو پالونکی يم نو زما عبادت وکړئ.
په بل ځای کې الله پاک فرمايې دې: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) (٧). تاسو غوره امت په دې منظور ياست، چې خلکو ته ور وتلی یئ، په نيکي امر کوی او له بدی څخه منع کوی او په الله ايمان لری.
د دې خبرې بنسټ چې ټول مسلمانان يو امت دی، د عقیدتي يووالی دی، هغه عقیده چې مختلف اتباع، جنسیتونه، ژبي او نوري اړيکې يې سره جمع کړي دي او تريو باورلاندې يې راتول کړی دې، د اسلامي عقیدتي عنصر پر نورو ټولو باورونو باندې بر لاسی دی او ټول نور باورونه د هغی ترشعاع لاندې ژوند کوي، الله تعالی فرمايې:
(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) (٨). مؤمنان سره وروڼه دي.

له همدې کبله د رسول الله په زمان کې (صهيب رومي)(سلمان فارسي)(بلال حبشي) او قریش د يوي عقيدې په بنسټ سره د يوشان حقونو څخه برخمن ؤ او له يوه بل څخه يې هيڅ فرق نه درلوده. په يوه حديث شريف کې راغلي دي: (سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ)^۹. سلمان له مونږ اهل بيت څخه دی.

د مسلمان انتساب مسلمانانوته په لومړي سر کې ټولنيز ؤ، خو کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم په مدينه منوره کې لومړی اسلامي دولت جوړ کړ نو دغه اړیکې په سياسي اړیکو باندې بدلې شوي، علت دادی چې اسلام غواړي د مسلمانانو اړیکې هم ټولنيزی، هم عقيدتي او هم سياسي وي.

همدا اړیکې چې د مسلمانانو له اسلامي دولت سره سمبال شوي، د اسلامي دولت ټول عناصر پکې رامنځته شول او د مسلمان وگړي لپاره د ټولنيزي اړیکې ترڅنگ سياسي اړیکه هم جوړه شوه، همدې اړیکو دوه اړخونه درلودل يو اړخ يې مسلمان فرد ؤ او بلې خواته يې سياسي دولت ؤ.

همدې اړیکې ته په معاصره اصطلاح کې تابعيت ويل کېږي د دغې اړیکې بنسټ د مسلمان لپاره اسلام دی، په دې معنی چې مسلمان فرد مسلمان و گړی دی نو ځکه دغه تابعيت له ځان سره لري او د اسلامي هيواد له اتباعو څخه بلل کېږي او قانونی اړیکې يې ورسره جوړې شوي دي.

دلته بايد څرگنده کړو چې هر مسلمان د اسلام په مواصفتو باندې سمبال شي هغه اسلامي تابعيت ترلاسه کوی، له همدې کبله اسلام پوهان وايي اسلام هم عقیده ده او هم تابعيت دی، مسلمانان که په هره جغرافيايي محدوده کې ژوند کوي له يوه او بل سره د عقيدې او تابعيت وروڼه دي.

غير مسلمان هم اسلامي تابعيت ترلاسه کولای شي:

داچې مسلمانان د دارالاسلام اصلي وگړي دي، د دې مانع نکيږي چې له هغوی سره به غير مسلمانان سکونت او استوگنه نلري، له مسلمانانو سره «اهل ذمه» هغه غير مسلمانان

چې په دايمي ډول په دارالاسلام کې ژوند کوي، پرته له دې چې اسلامي عقیده ولري اسلامي تابعیت لري.

«مستأمنين» هغه غیر مسلمان وگړي دي چې په موقتي توگه په دارالاسلام کې ژوند کوي هغوی کولای شي د معين وقت اجازه نامي په بنا باندې له مسلمانانو سره مشترک ژوند وکړي، فقهاء کرامو په دې خبره باندې تصریح کړي ده چې ذمیان د دارالاسلام اتباع دي، په بدایع الصنائع کې راغلي دي:

«وَالذَّمِّيُّ مِنْ أَهْلِ دَارِ الْإِسْلَامِ»^(۱). ذمی د دارالاسلام له اتباعو څخه شمیرل کېږي.

د همدې خبرې معنی داده چې ذمیان د اسلامي امت وگړي دي او دهمدې اسلامي هیواد اتباع بلل کېږي. د دوی اړیکې له اسلامي دولت سره د تابعیت پر بنسټ باندې کلکې دي، ځکه هغوی له اسلامي دولت سره سیاسي او قانوني اړیکې کلکې ساتي او د معنوي اړیکو چې یوه برخه یې (عقیدتي) اړیکې دي د نه شتون له کبله هغوی بهرنیان نه بلل کېږي، ځکه معنوي اړیکې فرهنګي، ژبني، قومي او محیطي اړیکې له ځان سره لري، له همدې کبله زیاته برخه معنوي اړیکې له ذمي سره تړلي دي.

اما یو شمیر اسلام پوهان اهل ذمه و ته د اسلامي تابعیت لرونکو لقب نه ورکوي، د هغوی دلیل دادی چې اهل ذمه ټول هغه حقوق او وجایب نلري چې مسلمان وگړي یې لري، ځکه د مسلمانانو مسؤلیتونه او حقونه د اسلامي فقه له نظره په زیاتو مواردو کې له ذمیانو سره توپیر لري نو کله چې احکام مختلف شول بیا دوی ته د اسلامي دولت د تبعه په سترگه کتل څه معنی نلري، هرکله چې څوک یو تابعیت ولري باید په حقوقو او وجایبو کې سره مساوات ولري^(۱).

دکتور عبدالکریم زیدان دغه خبره چې ذمیان اسلامي تابعیت نلري ضعیفه بولي هغه

وايي:

«اسلامي دولت د مساوات قانون د ذميانو او مسلمانانو ترمنځ مراعاتوي، خو له دغه قانون څخه ځيني حقوق او وجايب استثنا کوي، ځکه دغه موارد په ديني عقیده باندې وضع شوي دي، ضرورت د همدې غوښتنه کوي چې ذمي د خپلې عقيدې په حساب ځيني داسې حقوق او وجايب ولري چې هغه مسلمان ته نه ورکول کېږي، ځکه مسلمان په عقیده کې له هغه سره فرق لري. دغه استثناءات په دې معنی ندي چې ذميان د دارالاسلام تابعيت نلري، ځکه معاصر دولتونه همدا اوس د خپلو ټولو اتباعو ترمنځ په مساوي حقوقو او وجايبو باندې ندي قايل او پوره مساوات په دې اړه په هيڅ هيواد کې شتون نلري، خصوصاً د سياسي حقوقو په اړه د اتباعو ترمنځ هم تفاوتونه او شرطونه وضع شوي دي اما دغه تفاوتونه اتباع له تابعيت څخه نه خارجوي، يو شمير حقوقو کې له نورو سره توپير درلودل له تابعيت څخه د اخراج په معنی نه تمامېږي. له معاصرو حقوق پوهانو څخه هيچا دا خبره نده کړې چې د دولت دغه وگړي دغه حقوق نلري نو تابعيت هم نلري، افراد که څه هم په داخلي قانوني ژوند کې له يوه او بل سره فرق ولري تابعيت له لاسه نه ورکوي»^(۱۲).

په اسلامي هيواد کې د غير مسلمان د تابعيت بنسټ:

داچې په اسلامي هيواد کې غير مسلمان اتباع شتون لري او فقهاء ورته اهل ذمه وايي، د دوي تابعيت پرکوم بنسټ باندې ولاړ دی، هغه سوال دی چې ځواب ته اړتيا لري، په دې اړه يو شمير نظريات د پوهانو ترمنځ مطرح شوي دي چې په لاندې توگه ورته اشاره کېږي:

اول نظر: يوه ډله پوهان په دې باور دي چې د ذمي تابعيت په اسلامي هيواد کې پر دې خبره ولاړ دی چې هغه د اسلام احکام (حقوق او وجايب) مني.

اما دغه نظر له دې کبله د منلو ندي چې؛ ذمي د اسلام احکام له دې کبله منلي دي چې گواکې هغه اسلام منلی، بلکې داسې نده، ذمي دغه شرعي احکام د هغه تړون په اساس مني چې له اسلامي دولت سره هغه امضاء کړی دی، اما امام کاساني په بدائع الصنائع کتاب کې وايي:

«أَنَّهُمْ يَقْبُولُ الذِّمَّةَ لِنَزْمُوا أَحْكَامَنَا»^(۱۳). هغوی د ذمی د تړون له کبله زمونږ احکام مني.

په همدې توگه ذمی شرعي احکام د هغې عمومي واکمنۍ له کبله مني چې اسلامي شریعت یې ورباندې لري او په دارالاسلام کې هغه احکام ورباندې پلي کېږي. اما د شخصي احوالو او عباداتو په اړه ذمیان پوره خپلواکې لري او د اسلام په احکامو باندې په دې ځای کې نه مکلف کېږي.

دویم نظر: یوه بله نظریه داده چې د ذمیانو تابعیت په اسلامي هیواد کې د دایمې استوګنې پر بنسټ ولاړ دی، په دې معنی چې هغوی په دایمي توگه په دارالاسلام کې ژوند کوي نو ځکه دوی ته د اسلامي هیواد تابعیت ورکول کېږي. د دغه نظر خاوندان دایمي استوګنه د غیر مسلمانو لپاره په اسلامي هیواد کې د تابعیت لپاره بنسټ بولي.

دریم نظر: د غیر مسلمان (ذمی) تابعیت په اسلامي هیواد کې د عقد(تړون) پر بنسټ باندې ولاړ دی، په همدې خبره باندي فقهاء کرامو تصریح کړي ده، امام سرخسي په مبسوط کې وايي:

«وَلَا تُهْمُ بِعَقْدِ الذِّمَّةِ صَارُوا مِنْ دَارًا، وَالنَّزْمُوا أَحْكَامَ الْإِسْلَامِ فِيمَا يَرْجِعُ إِلَى الْمُعَامَلَاتِ»^(۱۴). ځکه ذمیان د تړون په واسطه زمونږ له ډلې او هیواد څخه شول، د اسلام احکام یې په معاملاتو کې ومنل.

په اسلامي هیواد کې د غیر مسلمو اصلي تابعیت او کسبي تابعیت:

هرکله چې ذمی(د اسلامي هیواد غیرمسلمان تبعه) د دارالاسلام (اسلامي هیواد) تابعیت د تولد سره سم ترلاسه کړي، نو همدې ته اصلي تابعیت ویل کېږي همدا تابعیت په اسلامي هیواد کې مسلمان هم ترلاسه کوي.

اما هر هغه وقت چې ذمی وروسته له ولادت څخه د څه مودې د تیریدو څخه وروسته د اسلامي هیواد تابعیت ترلاسه کړي دغه ډول تابعیت ته کسبي تابعیت ویل کېدای شي ځکه اصلي تابعیت له تولد سره سم ترلاسه کېږي اما کسبي تابعیتونه ټول وروسته کسب کېږي.

اصلي تابعيت د ذمی لپاره هغه وقت متصور دی چې د هغه اولاد پيدا شي، دغه اولاد د خپل پلار تابع دی، د ذمی په تړون کې له ولادت سره سم داخلېږي او د اسلامي هيواد تابعيت ترلاسه کوي. په همدې توگه که ذمی د تړون پرمهال وړوکی اولادونه ولري همدا اولاد يې په تبعي توگه د ذمی په تړون کې داخلېږي او د اسلامي هيواد تابعيت ترلاسه کوي. همدا تابعيت د طفل لپاره تبعي تابعيت شميرل کېږي، په همدې حساب د ذمي ميرمن د ذمی په تړون کې په تبعي ډول داخلېږي او د اسلامي هيواد تابعيت ترلاسه کوي.

د تابعيت د رامنځته کيدو شرطونه:

د تابعيت د رامنځته کېدو لپاره په اوس وقت کې لاندې شرطونه شتون لري:

لومړی شرط: د دولت وجود:

په دې معنی هرکله چې دولت شتون ولري بيا کېدای شي چې خپلو وگړوته تابعيت ورکړي، د دولت وجود د بين المللي عمومي حقوقو له نظره څلور عناصر لري:

الف — ځمکه؛ يعنی هغه خاوره چې هلته استوگنه پکې شتون لري، د دولت لپاره لومړی عنصر دی.

ب — خلک؛ پدې معنی چې د انسانانو شتون د دولت د وجود لپاره دوهم شرط او عنصر دی، هغه خلک چې ځمکه نلري او يا هغه ځمکه چې خلک نلري دولت نه بلل کېږي.

ج — حکومت؛ هغه سياسي نظام دی چې د خلکو چاري په خپله ځمکه کې تنظيموي. يعنی تنها ځمکه او خلک پرته له حکومت څخه د تابعيت لپاره کفايت نکوي.

د — استقلال او پوره حاکميت د دولت څلورم عنصر دی، په دې معنی چې دولت بايد په خپلو داخلي او بهرنيو چارو کې استقلال ولري، واک يې خپل وي، د بل هيواد مستعمره نوي.

دغه پورتنی څلور عناصر د دولت د وجود لپاره اړين دي او تابعيت بيا په خپل وارسره د دولت د شتون لپاره اړين کار دی.

دويم شرط: د تبعه وجود:

د دې خبرې معنی دا ده چې تابعیت هغه وقت رامنځته کېږي چې د دولت ترڅنګ د دولت تبعه هم شتون ولري، د تبعه وجود هم په دې عصر کې په دوه بڼو څرګندېږي:

- ۱- **حقيقي شخص:** لومړی درجه تبعه د حقيقي شخص په بڼه باندي راڅرګندېږي او دغه شخص بايد په ټولو هغو مواصفاتو باندي برابر وي چې حقيقي اشخاص يې لري.
- ۲- **حکمي شخص:** دوهمه درجه تبعه حکمی تبعه دی او دغه تبعه د حقوقي او حکمي اشخاصو په بڼه باندي څرګندېږي.

د تابعیت مسئله هغه وقت رامنځته کېږي چې هم دولت له خپلو ټولومواصفاتو سره شتون ولري او هم تبعه په خپلو مشخصاتو باندي شتون ولري.

په تابعیت باندي حاکم عام اصول:

د نړۍ په کچه د تابعیت لپاره لاندي بنسټونه او اصول حاکم دي چې هر هیواد د افغانستان په شمول هغه په پام کې نیسي، چې په لاندي توګه بیانېږي:

لومړی اصل — هر وګړی باید تابعیت ولري:

د هیوادونو په حقوقي نظامونو کې د تابعیت درلودل یو قبول شوی اصل دی، په دې معنی چې هر شخص باید تابعیت ولري، د همدې خبرې د پلي کیدو په منظور دولتونه د خپلو هیوادو په ګټه ځانګړې لارې چارې وضع کوي چې هغه عبارت دي له:

- ۱- هر وګړی له زیږیدو سره سم باید د یوه معین دولت تابعیت ولري.
- ۲- هیڅوک نشي کولای چې پرته د بل تابعیت له ترلاسه کولو څخه د خپل دولت تابعیت ترک کړي.

د همدې همدې اصل دلیل په دې کې نغښتی دی چې بې تابعیتي په هیوادونو او نړۍ کې زیاتي ستونزې زیږوي او نړۍ د انارشیزم په لوري روانوي نو ځکه لازمه ده چې هر څوک باید د یوه هیواد تابعیت ولري.

دويم اصل - هيڅ وگړی بايد له يوه څخه زيات تابعيتونه ونلري:

د دغه اصل دليل په دې خبره کې پروت دی، چې متعدد تابعيتونه د يوه شخص لپاره په ټولنه کې مشکلات رامنځته کوي، د تابعيت له کبله وگړي د مشخصو حقوقو او وجايبو مستحق کېږي که څوک زيات تابعيتونه ولري د ټولو هغو وجايبو چې متبوع دولتونه يې ورڅخه غواړي له عهدي نشي وتلاي او د هغو په اداء کولو کې پاتي راځي، د مثال په توگه عسکري کول يوه وجيبه ده، ماليه اداء کول مسؤليت دی، يو شخص نشي کولای چې څو ځايه عسکري وگړي او زيات شمير هيوادونو ته ماليات ورکړي، دغه کار په ځينې حالاتو کې د دولتونو ترمنځ ستونزې هم رامنځته کوي.

درېم اصل - تابعيت غير دايمي او بدلون موندونکي اړيکه ده:

تابعيت کومه دايمي اړيکه نده چې بدلون يې ناممکن کار وي، د هروگړي لپاره دا حق شته چې خپل تابعيت ته بدلون ورکړي خو بدلون د تابعيت په خپل وار سره مراحل او شرطونه لري.

د تابعيت بدلون کله ارادي وي، شخص يې په خپله اراده سره بدلوي، کله بيا د تابعيت بدلون غير ارادي وي او په ځينې اوقاتو کې د تابعيت بدلون د ازدواج له کبله رامنځته کېږي^(۱۵).

د تابعيت د ترلاسه کولو سيستمونه

دا خبره مخکې جوته شوه چې هر وگړی بايد تابعيت ولري يعني هر ماشوم چې تولد کېږي هغه ته بايد تابعيت ورکړل شي، د دغه تابعيت ورکولو لپاره په نړۍ کې دوه سيستمونه شتون لري چې په لاندې ډول توضيح کېږي:

۱- د تابعيت د ترلاسه کولو لپاره د ويني سيستم:

په دغه سيستم کې تابعيت بل شخص ته د ويني په واسطه انتقال پيدا کوي په دې سيستم کې کتل کېږي چې طفل له چا څخه زيږيدلی وي د هماغه پلار او مور تابعيت ورکول کېږي، له دې کبله چې په طفل کې د پلار او مور وینه چلېږي نو د هغوی تابعيت د

ویني په واسطه ده ته هم ورکول کېږي، په دغه سیستم کې د طفل د تولد ځای په نظر کې نه نیول کېږي، صرف والدینوته کتل کېږي چې د کوم هیواد تابعیت لري د طفل هم هماغه تابعیت دی^(۱۶).

د افغانستان د تابعیت د قانون چې په ۷۹۲مه گڼه رسمي جریده کې په ۱۴۲۱ق (۱۳۷۹ش) کال کې خپور شوی دی د نهمي مادي په دویمه فقره کې داسې راغلي دي:

«هغه شخص چې د افغانستان د اسلامي امارت په قلمرو او یا په بهر کې له هغه مور او پلار نه چې د افغانستان تابعیت ولري، وزیرپرې د افغانستان تبعه بلل کېږي»

۲- د تابعیت د ترلاسه کولو لپاره د خاوري سیستم:

په دې سیستم کې د تولد د ځای په واسطه شخص ته تابعیت انتقال پیدا کوي پدې معنی طفل چې په کوم هیواد کې تولد شي د هماغه هیواد تابعیت ترلاسه کوي ځکه هر شخص په کومه خاوره کې چې متولد شي، هماغه خاوره چې تر کوم مملکت پوري اړه ولري، د هغې خاوري په واسطه تابعیت شخص ته انتقال پیدا کوي، د همدې سیستم له کبله هیڅوک یې تابعیت نه پاتې کېږي.

کوم اطفال چې په داسې طیاره او کشتی کې تولد شي چې هغه په هغه فضا او اوبو کې وي چې ترهېڅ هیواد پوري تړاو ونلري، دغه ډول اطفالو ته د هغه هیواد تابعیت ورکول کېږي چې کشتی او طیاره د هغه ملکیت کې وي.

۳- د تابعیت د ترلاسه کولو لپاره مختلط سیستم:

دغه سیستم چې په ځینې ځایونو کې د وینې سیستم کاروي او کله بیا د خاوري سیستم کاروي، د مختلط سیستم په نامه نومول شوی دی، یو شمیر هیوادونه د خپلو مصالحو له کبله مختلط سیستم کاروي چې افغانستان هم په خپل قانون کې همدا ډول لاره غوره کړې ده^(۱۷).

د دغه سیستم په اړه د افغانستان د تابعیت د قانون (۱۳) ماده داسې حکم کوي:

«هغه ماشوم چې د افغانستان د اسلامي جمهوریت په قلمرو کې له بهرنیو والدینو څخه وزیږېږي، د اتلس کلنۍ عمر له بشپړولو وروسته او د افغانستان په اسلامي دولت کې د دایمي استوګنې په نیت د افغانستان اسلامي دولت تبعه بلل کېږي، پدې شرط چې د اتلس کلنۍ عمر له بشپړولو وروسته تر شپږو میاشتو پورې د بهرنې دولت د تابعیت غوښتنه ونه کړي، د بهرنیو هیوادونو د سیاسي او قونسلې نمایندګۍ او نړیوالو سازمانونو د هیئتونو د رئیسانو او غړو اولادونه له دغه حکم نه مستثنی دي».

د افغانستان د تابعیت د قانون له (۹) او (۱۳) مادو څخه څرګندېږي چې افغانستان د خپلو اتباعو د ماشومانو په اړه چې په بهر کې استوګنه ولري د وینې له سیستم څخه استفاده کوي، اما د نورو هیوادونو د اتباعو د ماشومانو په اړه د خاوري له سیستم څخه له معینو شرایطو سره استفاده کوي، چې دغه سیستم په مختلط سیستم باندې یادېږي.

د تابعیت اقسام:

تابعیت په دې زمانه کې په مختلفو ډولونو باندې ویشل شوی دی چې یوشمیر ضروري اقسام یې په لاندې توګه توضیح کېږي:

اول: اصلي (مېدني) تابعیت: اصلي یا مېدني تابعیت هغه تابعیت ته ویل کېږي چې د طفل له تولد سره سم په هغه باندې تحمیل شي او دغه تحمیل یا د وینې د سیستم په واسطه وي او یا هم د خاوري د سیستم په واسطه او یا د مختلط سیستم له کبله په هغه باندې تحمیلېږي.

دویم: کسبي تابعیت: کسبي تابعیت هغه تابعیت ته ویل کېږي چې شخص هغه له تولد څخه یو څه موده وروسته لاس ته راوړي، دولتونه دغه تابعیت اشخاصوته د لاندنیو دلایلو له کبله ورکوي:

۱- دولتونه د نفوس د زیاتوالي او کموالي له کبله اشخاصوته تابعیت ورکوي او یا د هغوی د تابعیت عرایض ردوي، کوم هیوادونه چې زیات نفوس ولري هغوی په دې اړه هڅه

کوي چې نورو خلکو ته تابعت ور نکړي، اما کوم هیوادونه چې کم نفوس ولري هغوی خلکو ته تابعیت په آسانه توګه ورکوي.

۲- اقتصاد دویم هغه دلیل دی چې هیوادونه د تابعیت په ورکړه کې هغه په پام کې نیسي، پدې معنی هغو اشخاصو ته چې د هیواد په اقتصاد کې مثبت رول لوبوي کوي تابعیت ورکول کېږي، اما هغو اشخاصو ته چې د هیواد په اقتصاد باندې منفي اثر غورځوي تابعیت نه ورکوي.

۳- ټولنیز، فرهنگي او دیني دلایل هم د کسبي تابعیت په اړه خپل رول اداء کوي، هغه په دې معنی ځیني هیوادونه هغو اشخاصو ته تابعیت ورکوي چې د هغوی په ژبه، عادتونو او فرهنگ باندې برابر وي ځکه دغه ډول اشخاصو ته په آساني سره تابعیت ورکوي، اما د هغو اشخاصو عرایض د تابعیت د حصول په اړه ردوي چې له دغه دولت سره دیني، فرهنگي او اجتماعي اړیکې ونلري، دغه ډول اشخاص نوموړی دولت هم له یو شمیر فرهنگي ستونزو سره مخ کوي او خپله دوی هم په داسې هیواد کې چې د هغوی په فرهنگ باندې بلد ندي زیات وخت له ستونزو سره مخ وي.

د کسبي تابعیت اقسام: کسبي تابعیت په خپلوار سره مختلف اقسام لري چې په لاندې توګه ورته په لاندې کرښو کې اشاره ورته کوو:

۱- **تحصیلي تابعیت:** تحصیلي تابعیت د شخصي ارادي په واسطه ترلاسه کېږي، دغه تابعیت د شخص د عریضي په واسطه او د دولت دقبولی په واسطه عارض شخص ترلاسه کوي، دغه تابعیت معمولاً بهرنیو اشخاصو ته ورکول کېږي او یا هغو اشخاصو ته ورکول کېږي چې هیڅ تابعیت ونلري.

تحصیلي تابعیت د اسلامي شریعت په اساس مشروع کاردی کوم صریح ممانعت په دې اړه نه لیدل کېږي، د اهل ذمه تابعیت چې د ذمي د تړون په نتیجه کې رامنځته کېږي په هغه صورت کې تحصیلي تابعیت بلل کېږي چې اهل ذمه له اسلامي هیواد څخه د ذمي

غوښتنه وکړي او اسلامي دولت د هغوی غوښتنه قبوله کړي او په دايمي توگه د هغوی استوگنه په دارالاسلام کې ومني.

د اسلامي فقه له نظره اسلامي هیواد کولای شي چې بهرنیو مسلمانو او غیر مسلمانو اتباعو ته د اسلامي هیواد تابعیت ورکړي، اما په دې اړه ټول هغه دیني، فرهنگي، سیاسي او اقتصادي گټي باید په نظر کې ونیسي چې د تابعیت په ورکړه کې اسلامي هیواد ته متوجه کیږي.

د اسلامي فقه قدیمی پوهان په دې باور باندې دي چې مسلمان فرد چې په هرځای کې ژوند کوي د اسلامي هیواد تبعه بلل کیږي، اما اوس چې اسلامي نړی هم ځانگړي جغرافیایي کرښو سره بیله کړي ده، په شرعي لحاظ هر اسلامي هیواد مکلفیت لري چې د غیر مسلمان پرځای د تابعیت په ورکړه کې مسلمان ته ترجیح ورکړي.

۲- تبعي تابعیت: تبعي تابعیت د شخص د ارادي له کبله نه ترلاسه کیږي، بلکې د بل شخص د تابعیت په اساس ورکول کیږي د مثال په توگه هرکله چې یو شخص د بل هیواد تابعیت ترلاسه کړي، د هغه صغیر اولادونه او میرمن په تبعي توگه د هماغه هیواد تابعیت ترلاسه کوي چې والدین یې له هغه څخه برخمن دي.

د اهل ذمه و د صغیرو اولادونو تابعیت په اسلامي فقه کې تبعي تابعیت دی، ځکه صغیران خپله د دې اهلیت نلري چې له اسلامي دولت سره د ذمي تړون امضاء کړي، نو ځکه هغوی د خپلو والدینو د تابعیت تابع دي. اما میرمن په اسلامي فقه کې مکلفه ده چې باید د میړه استوگنځای د ځان لپاره اختیار کړي، ځکه د ازدواج تقاضا همدا ده چې میرمن او میړه باید یو استوگنځای ولري او د یوه تابعیت لرونکي وي، که فرض کړو چې د میړه او میرمنی تابعیتونه سره بیل وي د ازدواج موخې په نښه توگه نه ترلاسه کیږي، نو ځکه میرمن هم په تبعي ډول د میړه تابعیت ترلاسه کوي، اما هغه میرمن چې ازدواج یې نه وي کړی او یا کونډه وي، د تبعي تابعیت په شاملینو کې نه داخلېږي.

۳- اجباري تابعیت: اجباري تابعیت هغه تابعیت دی چې پر وگړو باندې د دولت له خوا په اجباري توګه تحمیل شي د هغوی اراده پکې هیڅکله اثر ونلري او دغه اجباري تابعیت په دوه حالتونو کې په اجباري ډول پر اشخاصو تحمیلېږي:

الف - په هغه صورت کې چې یو هیواد په دوه برخو باندې تقسیم شي او دوهمه برخه د مستقل دولت په توګه راڅرګنده شي، پدې صورت کې نوی دولت پر هغو اشخاصو چې د هغوی په حدودو کې ژوند کوي په اجباري ډول خپل تابعیت تحمیلوي. د مثال په ډول جنوبي سوډان له سوډان څخه بیل شو هغه وگړي چې په جنوبي سوډان کې ژوند کوي په هغوی باندې په اجباري توګه د جنوبي سوډان تابعیت تحمیلېږي او د پخواني لوی سوډان تابعیت یې ملغی بلل کېږي.

اسلامي هیوادونه چې له اسلامي خلافت څخه جدا شول په هغوی باندې د اسلامي متعددو هیوادونو تابعیتونه په اجباري توګه تحمیل شول ځکه په اصل کې اسلام او مسلمانان ټول په دې عقیده دي چې مسلمانان باید یو تابعیت ولري.

ب - په هغه صورت کې چې د یوه دولت یوه برخه له بل دولت سره یو ځای شي د هماغه ځمکې اوسیدونکي چې په جدا شوي برخه کې استوګنه لري د ورسره یو ځای شوي دولت تابعیت په اجباري ډول تحمیلېږي.

د مثال په توګه د اوکراین له خاوري څخه د کریمیا ولایت بیل شو او له روسیې سره یو ځای شو د کریمیا په وگړو باندې د روسیې تابعیت په اجباري توګه تحمیل شو. په همدې ډول د ډیورن د کریمیا هغه خوا قومونه چې اوس د پاکستان تابعیت لري که په آینده کې له افغانستان سره یو ځای شي په هغوی باندې په اجباري ډول د افغانستان تابعیت تحمیلېږي او د پاکستان تابعیت ورڅخه اخیستل کېږي.

۴- رجوعي تابعیت: هرکله چې یو شخص د ځینو دلایلو له کبله د خپل هیواد تابعیت له لاسه ورکړی وي، اما بیرته د هماغه هیواد تابعیت ترلاسه کړي همدې ته رجوعي تابعیت ځکه ویل کېږي چې هغه بیرته خپل اصلي پخواني تابعیت ته رجوع وکړه^(۸).

په افغانستان کې د تابعیت د تنظیم بهیر:

د هر هیواد په څیر افغانستان هم د تابعیت د چارو د تنظیم په اړه د تاریخ په اوږدو کې مختلف ترتیبات وضع کړي دي چې د زماني په تیریدو او د سیاسي نظامونو په بدلون سره په همدې مقرراتو کې بدلونونه رامنځته شوي دي. په دې اړه اولین اقدام هغه و چې په ۱۳۰۳ کال کې د نفوسو د تذکري د پاسپورت د اصولو او د تابعیت قانون په بڼه د امان الله خان په عصر کې نظامنامه وضع شوه. په ۱۳۳۰ کال کې پورتنی نظامنامه لغوه شوه او پرځای یې د تابعیت اصولنامه وضع شوه، په ۱۳۶۵ کال اصولنامه لغوه او د افغانستان د دیموکراتیک جمهوریت د تابعیت قانون وضع شو. په ۱۳۷۱ کال کې نوموړی قانون لغوه شو او پرځای یې د اسلامي جمهوري دولت د تابعیت قانون وضع شو، وروسته بیا د افغانستان د اسلامي امارت د تابعیت په نامه قانون وضع شو، چې دغه ټولې هڅې په هیواد کې د تابعیت د چارو د تنظیم په اړه رامنځته شوي دي^(۱۹).

د افغاني تابعیت د تحصیل شرطونه:

تر دې عنوان لاندې هغې خبرې ته اشاره کوو چې بهرنيان په کوم ډول کولای شي چې د افغانستان تابعیت ترلاسه کړي او د افغانستان له اتباعو څخه وشمیرل شي، په دې اړه د افغانستان د تابعیت قانون لاندې شرطونه او مراحل وضع کړي دي:

۱- د اتلسو کلونو د عمر تکمیلول لومړی شرط دی، په دې معنی هغه بهرني اشخاص چې د افغانستان تابعیت د خپلې شخصي ارادې په واسطه ترلاسه کوي باید عمر یې پوره اتلس کاله وي.

۲- د افغانستان په خاوره کې چې کوم بهرنيان له پنځو کلونو څخه زیاته موده وقت تیر کړي وي هغوی کولای شي چې افغاني تابعیت ترلاسه کړي.

۳- هغه بهرني اشخاص چې په جرم او جنایت باندې نه وي ککړ هغوی د افغاني تابعیت د ترلاسه کولو شرط پوره کوي په دې معنی چې مجرم او جنایتکار اشخاص د افغانستان تابعیت نشي ترلاسه کولای.

۴- تابعيت غوښتونکي وگړي به په ليکلي بڼه خپله عريضه د بهرنيو چارو وزارت ته وړاندي کوي او مشخصه فورمه به ډکوي.

۵- د دغه شخص اسناد به د هغه پلاوي له لوري مطالعه کيږي چې په ترکيب کې يې د ستري محکمي، عدلي وزارت، بهرنيو چارو وزارت، د داخلي چارو وزارت او ملي امنيت استازي شتون ولري.

۶- دغه اسناد به د افغانستان رئيس جمهور ته وړاندي کيږي او هغه به د فرمان د صادرولو په واسطه افغاني تابعيت عارض شخص ته ورکوي (۲۰).

د تابعيت په ورکړه کې د افغانستان قوانينو کوم داسې شرط ندي وضع کړي چې هغه د بهرني شخص د دين او فرهنگ په اړه تصريح کړي وي، په دې معنی چې مسلمان او غير مسلمان کولای شي د افغانستان تابعيت د پورتنیو شرايطو په پوره کولو سره ترلاسه کړي.

دوه گوني تابعيت:

بين المللي اصل د دوگوني تابعيت په اړه دادی چې هر وگړی بايد تنها يو تابعيت ولري، اما عملاً په نړی کې زيات هیوادونه دغه اصل په نظر کې نه نيسي، هغوی داسی اشخاصو ته تابعيت ورکوي چې د بل هیواد تابعيت درلودونکي وي، د تابعيت په ورکړه کې هغوی د خپل هیواد گټي سنجوي.

د افغانستان په قوانينو کې د دوه گوني تابعيت څه ممانعت شتون نلري، اما د دوه گوني تابعيت لرونکي اشخاص د قوانينو له مخي د ځينو دندو په ترسره کولو کې محدوديتونه لري، پارلمان کولای شي چې د دوه گوني تابعيت لرونکي اشخاص په کابينه کې و نه مني.

د اسلامي فقه له نظره تابعيت په معاصر ډول باندي يو مشروع کار دی، اما اصل دادی چې هر مسلمان اسلامي تابعيت لري، اسلامي تابعيت په فقهي لحاظ له ټولو تابعيتونو څخه لوړ مقام لري، دا چې اسلامي هیوادونه هر يو ځانگړی تابعيت خپلو وگړو ته ورکوي، کوم فقهي ممانعت نه تر سترگو کيږي، هر هیواد کولای شي چې په دې اړه باندي د خپلو داخلي گټو سره موافق قانوني مواد وضع کړي.

تابعیت په اصل کې هغه سند دی چې د شخص سیاسي، حقوقي او کلتوري اړیکې له معین دولت سره په نښه کوي، اما تابعیت هیڅکله نشي کولای چې د شخص له مغزو څخه معلومات څرگند کړي ځکه ډیر وخت کیدای شي، یو شخص د معین هیواد تابعیت ولري اما هغه خپل هیواد ته وفادار نوي او د بل هیواد لپاره جاسوسي ترسره کړي، په همدې توګه کیدای شي یو شخص د معین هیواد تابعیت ونلري، اما له همدې هیواد سره زیاته مینه، خواخوږي او علاقه ولري.

همدا وجه ده چې د اسلامی شریعت زیات شمیر فقهاء د تابعیت بنسټ عقیده بولي، تذکره، کارت او نور علایم صرف د شخص په وفاداری باندې د نښو لپاره کارول کېږي.

مأخذونه:

- ۱- النساء، ۱۵۷.
- ۲- النساء، ۲۱.
- ۳- الانعام، ۱۱۶.
- ۴- الاعراف، ۱۵۷.
- ۵- حقوق بین الملل خصوصی(۱)، دکتور حسین آل کجاف عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور، ص ۳۹.
- ۶- الأنباء، ۹۲.
- ۷- آل عمران، ۱۱۰.
- ۸- الحجرات، ۱۰.
- ۹- المستدرک علی الصحیحین، أبو عبد الله الحاکم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نعيم بن الحكم الضبي الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (المتوفى: ۴۰۵هـ)، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، دار الکتب العلمیة - بیروت، الطبعة: الأولى، ۱۴۱۱ - ۱۹۹۰، عدد الأجزاء: ۴، ج ۳، ص ۶۹۱.

- ۱۰- بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي (المتوفى: ۵۸۷هـ)، دار الكتب العلمية، الطبعة: الثانية، ۱۴۰۶هـ - ۱۹۸۶م، عدد الأجزاء: ۷، ج، ۶، ص، ۲۸۱.
- ۱۱- احكام الذميين والمستأمنين في دارالاسلام ص ۶۴.
- ۱۲- احكام الذميين والمستأمنين في دارالاسلام، ص ۶۴.
- ۱۳- بدائع الصنائع، ج ۲، ص، ۳۱۱.
- ۱۴- المبسوط، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (المتوفى: ۴۸۳هـ)، دار المعرفة - بيروت، ۱۴۱۴هـ- ۱۹۹۳م، عدد الأجزاء: ۳۰، ج، ۵، ص، ۳۸.
- ۱۵- حقوق بين الملل خصوصي(۱)، دكتور حسين آل كجفاف عضو هيأت علمي دانشگاه پیام نور، ص، ۵۰.
- ۱۶- حقوق بين الملل خصوصي، ولي محمد ناصح، انتشارات سعيد، چاپ اول، بهار.
- ۱۷- پخواني مرجع، ص ۶۰.
- ۱۸- شرح قانون مدني افغانستان، حقوق بين الملل خصوصي، نظام الدين عبدالله، انتشارات سعيد، زمستان، ۱۳۹۰، ص ۴۰.
- ۱۹- حقوق بين الملل خصوصي، نظام الدين عبدالله، انتشارات سعيد، زمستان، ۱۳۹۰، ص ۵۲.
- ۲۰- د افغانستان د تابعيت قانون، رسمي جريده، شميره(۷۹۲).

معاون محقق یارمحمد "صمدی"

مبانی وحدت ملی در میثاق مدینه

از آن جایگاه انسان موجود اجتماعی بوده و با پیروی از چنین سرشتی ناگزیر در اجتماعی که زیست می نماید، با هم نوع اش در داد و ستد و مراوده می باشد، همچنان، انسان ها در زنده گی شان پهلو و همسوی منافع شان را می گیرند و از سویی هم خواهشات نفسانی شان پایان پذیر نیست و همه چیز را برای خود می خواهند و زمانی هم از مداخله و مزاحمت هم نوع، سرباز می زند و حق فراری را برحق پذیری ترجیح می دهند. و درین راستا از هر نوع حيله و نیرنگ دریغ نمی ورزند، و می کوشد تا تمام قدرت را در حیطه خود داشته باشند.

این جاست که تصادمات در جوامع انسانی به وقوع می پیوندد، و جنگ و جدال ها دامن اجتماع بشر را بطور وسیع فرا می گیرد و در نتیجه جامعه دچار یک سلسله هرج و مرج و انارشیزم اجتماعی می گردد. در چنین فضایی روند زنده گی به بن بست کشانیده می شود، و دیوار مستحکم وحدت از هم می پا شد و همه یکسره بجان یکدیگر می افتند و همه دار و ندار و استعداد های سرشار مکرر گردیده به بادیستی برده می شود.

پس در یک نگاه ایجاد فضایی وحدت ملی از جمله فرضیات و مقتضیات زمان به شمار میرود، پس واژه وحدت ملی از مفاهیم پرباری است که در همه زمان و مکان در میان اقشار جامعه زبان زد خاص و عام بوده و در تمام آئین و باور ها جایگاهی شامخی را بخود رقم زده . و از زمره نیاز های اساسی و مبرم جامعه قلمداد شده است، به همین سبب ضرورت زمان و جامعه مقامش را مضاعف جلوه داده است، زیرا در نبود وحدت ملی شهروندان کشور قادر نخواهند بود که در برابر خطر احتمالی و طوطی های جهانی خود را وقایه کنند، خطری که دارد امروز کشور های ضعیف را می بلعد، زمان این امر را به انسان ها پیام می دهد تا هر چه بیشتر روی مبانی و اساسات وحدت ملی به مشوره بنشینند و در راه عملی ساختن فرآیند های آن گام های استواری را بردارند؛ تنها با سردادن شعار های میان تهی، وحدت ملی میسر نخواهد شد، بل راهکار های بایست جستجو و علامه گذاری گردد تا در راه رسیدن به این آرمان و مؤلفه ها، ما را یاری رسانند، تا با شدبه یک طرح معقول و همه پذیر از مرحله بحران و خنثی سازی طوطی های بزرگ گذشته به وحدت ملی راه یابیم.

با در نظر داشت شرایط کنونی و مرزبندی ها و مجزا شدن سرنوشت ملت ها از یکدیگر، وحدت ملی یک امر ضروری است که همه کشور های جهان بدون در نظر داشت مسایل: دینی، عقیدتی، مذهبی، نژادی و قومی، زبان، بگونه جدی به آن نیازمند اند.

و در نبود آن، همه آرمان های دیرینه یک کشور اعم از: آزادی، امنیت، ثبات، و رفاه اجتماعی همه و همه به مخاطره می افتد و مجالی برای رشد و توسعه مادی و معنوی میسر نخواهد شد که در نتیجه همه چرخ بال های متحرک جامعه تعطیل گردیده، کشور

به بحران رفته و به کشوری مصرفی مبدل می گردد و وضعیت نا میمون دامنه اجتماع را بخود می کشد .

رهایی از چنین حالت جانکاه، بجزء رو آوری به دستورات قرآنی که وحدت را امری جدی و رمز پیروزی تلقی می کند راه دیگری ندارد .

درین مقاله سعی به عمل آمده تا در وهله نخست پیرامون واژه های کلیدی مبانی، وحدت، ملی، ملت و مفاهیم آن بحث صورت گیرد و پس از آن به بررسی اجمالی روی وحدت ملی در میثاق مدینه پرداخته میشود و در آخر به چند پیشنهاد و نتیجه بحث را خاتمه خواهیم داد.

واژه های کلیدی .

مبانی: در لغت جمع مبنی بوده به معنای: محل بناء، ریشه، پایه و بنیان چیزی

میباشد(۱)

در اصطلاح مجموعه پایه ها و بنیاد هایی چیزی را گویند که اجزای اشیاء از آن مایه

می گیرند(۲)

وحدت: در لغت به معنای یکتایی و یگانگی و با هم یکی شدن و یا اصل واحدی

که دلالت بر انفراد دارد. (۳)

وحدت مرکب اضافی بوده که کلمه ملی به آن پیوند خورده و عبارتی «وحدت

ملی» را رقم زده است. اگر وحدت را به معنای مصدری بگیریم: معنای یکی بودن، یگانه

بودن، تنهایی و ضد کثرت را افاده می نماید و اگر به معنای اسم استفاده شود، مفهوم

یگانگی یا وحدت مرام و اشتراک گروهی در یک مرام و مقصد را میرساند.

وحدت ملی در اصطلاح: عبارت از استقرار روابط پایه دار و با اعتبار به منظور

تأمین اتحاد، اتفاق و همبستگی بین اقوام و قبایل گوناگون بر حسب شاخص ها و پیوند

های مشترکی چون: زبان ، دین لباس ، عنعنات پسندیده ، فرهنگ و تمدن تاریخی ، روابط متقابل اقتصادی ، سرزمین واحد جغرافیای ، تشکیل دولت ملی بخاطر دفاع از حاکمیت ملی ، تمامیت ارضی ، استقلال ملی وبصورت متحدانه و مسالمت آمیز زندگی کردن میباشد. (۵) به بیان دیگر وحدت ملی عبارت از: مجموعه مؤلفه های است که بتواند اجماع را بین ملیت ها ، اقوام و نژاد های گوناگون ساکن در یک کشور فراهم کند. (۶) و در یک تعریف دیگر وحدت ملی عبارت: از تفاهم ، همدلی ، همظری در قبال شیئی و یا پدیده مشخص در بین افراد جامعه وبطور کل در سطح یک کشور میباشد. (۷) از مطالعه این همه تحریر ها وافاده ها ومنابع واطهارات دانشمندان چنین میشود که وحدت ملی از دید اصطلاحی عبارت از اتحاد فکری و عملی مردم کشور ، اعم از اشخاص ، جناح ها ، احزاب ، گروه ها ، روشنفکران ، سیاستمداران و مسئولان امور است که به اقوام گوناگون تعلق داشته اند و هم به مفهوم آنست که یک ملت و یا افراد جامعه دریک کشور از هرگونه تفرقه ، کشمکش داخلی بدور بوده وبا اتحاد عملی و نظری مانع نفوذ دشمن و قدرت های مهاجم ومتجاوز بداخل مرزها و قلمروهای خود شوند.

بدون تردید میتوان گفت که وحدت ملی از نیاز مندی های اساسی و حیاتی کشور هایی است که در آن اقوام و یا ملیت های مختلف سکونت داشته و موجودیت آنها سبب ایجاد انرژی عاطفی ، همدلی وهمبستگی میان افراد جامعه جهت مبارزه با مشکلات گردیده و زمینه های پیشرفت وترقی همگانی را فراهم سازد. و جهت رسیدن به آن در یک کشور کثیرالاقوام ، ارزش ها و محور های مشترک لازم است که افکار و رفتار و یا اندیشه و عمل یک ملت را مرکزیت بخشیده و سبب تقویه وفاق اجتماعی و اعتماد ملی گردد(۸) البته عمده ترین ارزش را در محور هایی چون: سرزمین مشترک ، حاکمیت سیاسی مشترک ، زبان ملی و رسمی مشترک ، اقتصاد مشترک ، فرهنگ مشترک و

علاقه روحی و دل بستگی و تاریخی و افتخارات مشترک میتوان دریافت اگر این ارزش ها در درازنای زمان جای خود را در خود آگاهی مردم یک سرزمین و یک ملت نهادینه گردد، سبب عدم جدا اندیشی ملی و تفرقه گردیده و زمینه همدلی و مشارکت همگانی را مهیا می سازد. در یک عبارت: میتوان دریافت که وحدت ملی سبب ثبات سیاسی گردیده و مردم را به اصول و قواعد ارزش های مشترک اجتماعی باورمند می سازد هر نوع تفرقه را از ملت و مردم بدور می سازد. همچنان باور به فضایل اخلاقی و رعایت نظم و قانون پذیری را در افکار عامه تقویه نموده و صد ها معضلات و نارسایی های اجتماعی را مرفوع می سازد (۹)

ملی: صفت نسبی بوده، منسوب به ملت و آنچه که در ید و اختیار ملت است و یا به یک ملت و جماعت مردم اطلاق میگردد. (۱۰)

ملت: دسته یی از افراد انسان که دارای اوصاف مشترک از نوع: نژاد و سنن و طرز تفکر باشند و هم به معنای دین و مذهب است. اطلاق ملت بر دین حق و باطل هر دو آمده است. ملت ها و مردمانی اند که به یک کیش و به یک روش باشند و یا گروهی از افراد انسانی که به خاک معین زندگی کنند و تابع یک حکومت باشند (۱۱) و در یک تعبیر دیگر ملت: جامعه یی است که با توهمی در باره گذشتگان و نفرت نسبت به مداخله گران به وحدت رسیده باشند.

مفاهیم وحدت ملی: آنچه از تعریف آن برمی آید اشتراک همه افراد یک کشور در آمال و مقاصد است طوریکه به گونه مجموعه واحدی در آیند (۱۲) وحدت ملی از یک دیدگاه دیگر: عبارت از اتحاد و همبستگی تمام اقوام ساکن در یک سرزمین با داشتن هویت واحد ملی میباشد به این معنا که تمام افراد یک کشور با در نظر داشت هویت قومی، دینی، و مذهبی دارای هویت ملی واحد بوده و ملت کشور را تشکیل می

دهند» (۱۳) پس معنا و مفهوم وحدت ملی، ایجاب گر این وضعیت است که وحدت ملی افراد را به اساس منافع و مصالح مشترک دورهم جمع می کند، نه بر اساس عقاید و باور های رنگ، قوم، زبان، نژاد و غیره معیارها و مؤلفه های که سبب یکجا شدن انسان ها می گردد.

تبارز وحدت ملی در میثاق مدنی و سیاسی مدینه: اگر تاریخ انبیاء الهی را

در ادوار زمان به مطالعه بگیریم، این حقیقت به گونه واضح هویدا می گردد که تمام فرستاده های الهی یک هدف را دنبال می کردند که همانا عبادت خداوند (ﷻ) و اجتناب از طاغوت است پیامبران همواره در راه استحکام وحدت امت سخن می گفتند و وحدت را رمز موفقیت و کلیدی نصرت و پیروزی و مایه قوت و عزت می خواندند و در راه تحکیم و نهادینه شدنش در میان امت های شان ارشاداتی داشته اند.

قبل از گسترش دین مبین اسلام بر فضای سیاه جزیره العرب کالبد از وحشت، بربریت، خانه جنگی، و همدیگر کشی، سایه افکنده بود و تعصبات گوناگون همه جا را فرا گرفته و انتقام جویی ها به شکل قبیح و بیرحمانه، از مرز و حد شخصی و فامیلی پا فراتر گذاشته و به دامنه قبیله ها سرایت نموده بود هیچ کس احساس امنیت و آرامش نمی کرد و خواب از چشمان رخت بر بسته، زمین از تحمل این گونه مظالم، بی رحمی، وحشت و تجاوز عاجز مانده بود و مردم هر لحظه وجود ناجی را دقیقه شماری می کردند تا انسان ها را از لبه پرتگاه سقوط به ساحل نجات بکشاند. در چنین شرایطی بحران زاء، با لطف و عنایت بی کران الهی خورشیدی با طلوع نقره فامش در جزیره العرب می درخشد و در پرتو وحی الهی برای رهایی انسان ها از مظالم شرک و بت پرستی بسوی خدا پرستی با یاران پاک طینتش به شکل سریع و علنی به مبارزه برمیخیزد. وی در این مسیر، هزاران اذیت و آزار حکام قریش را متقبل میشود و با صبر و حوصله مندی بر نابسامانی ها

فایق می آید، زمانیکه راه هجرت در پیش میگیرد، برای اولین بار با یاران و همقطارانش برای تأسیس یک حکومت ناب اسلامی، با برنامه های انسان سازش، پا به عرصه عمل می گذارد.

پیامبر بزرگ اسلام (ﷺ) با آگاهی که از وضع سیاسی و نظامی زمانش داشت، به این حقیقت پی برده بود که دشمن آرام نمی نشیند و در صدد استحکام مواضع خویش و طرح جدید برای درهم شکستن نظام اسلامی دارد و می خواهد از هر محاذ بالای مسلمانان حمله ور شود. درین راستا آنچه نزد پیامبر خدا ارزش داشت نخست به ایجاد یک وحدت انسانی و بسیج همگانی پرداخت بناءً پیامبر خدا بخاطر استحکام پایگاه حکومت اسلامی و اتحاد همگانی در برابر دشمنان بیرونی (کفار قریش) از ساکنان مدینه اعم از مسلمانان، مشرکان، و یهودیان خواست تا همه بطور جمعی در برابر حملات احتمالی دشمن صف واحدی را تشکیل دهند، اما زمانی که دید مشرکان و یهودیان به اسلام تمایلی ندارند و به کفر خود اصرار میورزند ناگزیر با شناخت و حساسیت زمان معاهده یی را با ایشان به امضا رسانید، زیرا آن جناب ضرورت این امر را میان ساکنان مدینه حتمی و ضروری میپنداشتند.

با امضای این سند رسمی که در آن از حقوق مسئولیت و مکلفیت های هر قبیله یادآوری شده بود و ایشان را در برابر پیشبرد و تعهد به اجرای آن، صادقانه هوشدار می داد آنحضرت (ﷺ) بزرگترین قدرت خویش را به نمایش گذاشت و مدینه را به عنوان یک دولت مستقل در برابر سردمداران مکه تأسیس نمود.

این تعهد نامه یی بزرگ در عصر های بعدی مورد تقدیر عده زیادی از دانشمندان از جمله جعفر لنگرودی و پروفسور محمد حمید الله قرار گرفته و آنرا بزرگترین و اولین سند محکم تقنینی در جهان خوانده اند و به زبان انگلیسی بر گردان گردیده و دربارۀ

حیثیت و اعتبارش ورق ها نوشته و به جایگاهی ویژه حقوقی اش به تجزیه و تحلیل پرداخته اند» (۱۴) که درین ذیل به برخی از مواد این تعهد نامه اشاراتی خواهیم داشت:

- ۱ - آنان یک امت مستقل غیر از مردم (نامسلمان) به شمار می رودند .
- ۲ - مهاجرین قریش همچون دوران پیشین ، دیه (خونبها) یکدیگر رامی پردازند و در میان مؤمنان ، فدیة رهایی اسیر خویش را به نحوی پسندیده و منصفانه پرداخت می کنند و هرطائفه از آنان ، اسیرخویش را در میان مؤمنین به نحوی پسندیده و منصفانه باپرداخت فدیة رهایی می بخشد . ۳ - مؤمنین در میان خویش ، نیازمند را رها نمی کنند ، بلکه در پرداخت فدیة ویا دیة اوبه گونه ای پسندیده همکاری می کنند . ۴ - مؤمنین پرهیزگار همگی بر ضد کسی که به ایشان تجاوز کرده ویا ظالمانه چیزی از ایشان بطلبد ویا گناه و تجاوز وفسادی در میانشان پدید آورد ، همدست و متحداند . ۵ - آنان همگی علیه او همدست و متحداند ، گرچه فرد ستمگر فرزند یکی از مردمان خودشان باشد . ۶ - هیچ مؤمنی ، مؤمنی را در ازای کافری نمی کشد . ۷ - و هیچ کافری را در برابر مؤمن یاری نمی کند . ۸ - پیمان و عقد خداوند یکی است و ناتوان ترین مسلمان ، می تواند هر که را بخواهد پناه دهد . ۹ - یهودیانی که با ما (همپیمانی) همراهی می کنند ، یاری و کمکشان برمالازم است (و آنان همسان مسلمانان اند) نه برآنان ستم می شود و نه برضد ایشان باکسی همکاری می شود . ۱۰ - صلح مسلمین یکی است و هیچ مسلمانی در جهاد فی سبیل الله ، نمی تواند بدون نظر مسلمان دیگر ، صلح نماید ، مگر براساس برابری و عدالت در میانشان . ۱۱ - مؤمنین به سبب خونی که از ایشان در راه خدا می ریزد ، همه به یکدیگر وابسته اند . ۱۲ - هیچ مشرکی نمی تواند فردی قریشی و یا مالش را پناه دهد و نیز نمی تواند فرد مسلمانی را از این کار منع کند . ۱۳ - اگر کسی مسلمانی را به قتل

رساند و این امر اثبات شود، وی در برابر مقتول قصاص می شود، مگر آن که رضایت اولیای دم را جلب نماید.

- ۱۴- همچنین مؤمنین همگی علیه او خواهند بود و جز اقدام علیه او بر آنان جایز نیست.
- ۱۵- روانیست که مؤمن فرد بدعت گذار و گناهکاری رایاری کند و پناه دهد، زیرا کسی که چنین کند، روز رستاخیز لعنت و خشم حق بر او خواهد بود و بدل و فدیة ایی در برابر آن ، پذیرفته نخواهد شد . ۱۶ - در هر چه اختلاف کنید ، بازگشت آن به خداست و به محمد . ۱۷ - یهودیان بنی عوف امتی همراه و همپیمان مؤمنین اند . البته یهودیان - اعم از برده گانشان و خودشان - بر آیین خود و مؤمنین نیز بردین خویش میباشند . این حکم در مورد یهودیان از غیربنی عوف، نیز قابل اجرا است . ۱۸ - هزینه های یهود برعهده خودشان است و هزینه های مسلمانان برعهده خودشان است . ۱۹ - کسانی که این عهدنامه را پذیرفته اند ، یکدیگر را در برابر هر که به جنگشان آید ، یاری خواهند کرد . ۲۰- میان این دو گروه خیراندیشی و خیرخواهی و نیکوکاری حکمفرماست نه گناه و نافرمانی . ۲۱ - هیچ یک از این دو گروه مسؤول جنایت همپیمان خویش نمی باشند . ۲۲ - بر هر دو گروه یاری از مظلوم ها لازم است . ۲۳ - یهودیان (نیز به سهم خود) در مدت جنگ ، مخارج آن را می پردازند . ۲۴ - برای پذیرنده گان این عهدنامه ، مدینه منطقه حرام به شمار می رود و نزاع در آن ممنوع است . ۲۵ - هرگاه در میان پذیرندگان این پیمان ، حادثه ای رخ داده و یا نزاعی در گیرد که فساد و فتنه ای از آن احتمال رود ، مرجع حل اختلاف هدایات خداوند (ج) و محمد رسول خداست . ۲۶ - هر دو گروه نباید فردی از قریش و یاوران آن را پناه دهند . ۲۷ - به هنگام یورش دشمن به یثرب هر دو گروه باید باهم همکاری کرده ... و هر یک وظیفه دارند ، به دفاع از بخش خود پرداخته و آن را حفظ نمایند . ۲۸ - این پیمان نامه، مانع مجازات فرد ستمکار یا گنهکار نخواهد بود . (۱۵)

با عطف توجه از این سیاست پیامبر خدا، به وضاحت دانسته میشود که اصل سیاست، و رعیت داری و وحدت ملی از همه اولتر مورد توجه و عنایت پیامبر (ﷺ) قرار گرفت و تا حدی با ارزش تلقی شده که بعد از تأسیس پایه دولت اسلامی در مدینه آنرا مقدم بر تمام سیاست های پسین خود قرار داده بود.

راهکار های تأمین وحدت ملی: برای دستیابی به یک وحدت ملی که نیاز جامعه است تمام افراد و اتباع کشور سلسله اصول های وضع شده را در اجتماع انسانی بکار گرفته و در راه پیاده ساختن این مؤلفه ها، همت گمارند از جمله:

۱- **احترام به شخصیت و کرامت انسانی شهروندان:** چون انسان موجودی است که با عزت و کرامت آفریده شده و خداوند (ﷻ) از روح خود در آن دمیده است لهذا سزاوار عزت و کرامت می باشد و خداوند (ﷻ) تمام انسان را یکسان مکرم آفریده و او را مسلط به بحر و برقرار داده که درین زمینه هیچ مرزی و توجه به دین، قوم، زبان، گروه و امتیاز مادی و خانواده گی کسی صورت نگرفته است لهذا اندک التفات و توجه بهر دلیلی که باشد سبب وجود نفرت و عقده ها در میان اتباع می گردد و عاملی جهت فروپاشی و تزلزل ریشه و ساقه وحدت و همبستگی می شود.

۲- **دوری از عیب جوی باور های مقابل:** داشتن عقیده و باور چیزی است که در اذهان همه انسان ها جا دارد، کمتر انسانی را سراغ داریم که بدون باور به اشیاء و لودر هر حدی یقین قرار داشته باشد، پیدا شود چون هر انسان خود و عقیده خود را نسبت به دیگران برتر میدانند، بناءً اگر کسی خواسته و ناخواسته عقیده یی را نادرست تلقی کند باید، در وهله اول تکلیف و مسؤولیت خودش را در برابر آن واضح سازد و سپس صحیحترین طریق برخورد به آن را انتخاب کند.

مسلماً همه باور هایی را که انسان دارد برحق و درست نیستند، بهترین روش در برخورد با عقاید دیگران این خواهد بود که اولاً انسان خود را از درست و نادرست بودن آن مطمئن و سپس تکلیف خود را در برابر آن مشخص سازد و بعد با بهترین روش در تعامل با عقاید دیگران کار گیرد. در میان همه مکاتب جهانی تنها اسلام است که پیروان خود را مکلف به دعوت دیگران میدانند یعنی تکلیف او در برابر باور های دیگران معین است زیرا؛ خداوند (جَلَّالَهُ) می فرماید: « ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ » (۱۶)

یعنی: «مردم را» به سوی راه پروردگارت با منطقی حکیمانه و پندی نیکو دعوت کن و با آنان «مخالفان» به نیکوترین وجه مواجهه و مجادله نما! البته پروردگارت خود داناتر است به کسی که از راه او گم گشته و او داناتر است به هدایت یافتگان.

و خداوند (ج) برای جلوگیری از توهین به مقدسات دیگران و عمل با المثل ایشان به مسلمانان، هدایت صادر می کند که خواه مخواه به باور و عقاید مخالفان احترام داشته باشید و در پاره از آیات حکیم اش می فرماید: «وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُو اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زِينَا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱۷) و آنها را که کفار به جای خود می خوانند «مانندبت ها واجنه» دشنام ندهید که آنها از روی عداوت و نادانی به خدای برحق شما دشنام دهند این گونه ما برای هر گروهی کردار شان را آراستیم پس بازگشت آنها به سوی پروردگار شان است، پس آنها را از آنچه «در دنیا» انجام می داده اند، آگاه خواهد نمود.

و در جای دیگری از تو سل به زور برای پذیرش عقاید دین، نسبت به بیگانه های

دین هوشدار داده می فرماید:

«لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها و الله سميع علیم» «۱۸»

یعنی: در دین اکراهی نیست «زیرا باور های باطنی اکراه پذیر نیست» بی تردید راه هدایت از گمراهی روشن شده است پس هر که به طغیان گر «شیطان و پیروانش» کفر ورزد به خدا ایمان آورد حقا که به دستگیره محکم چنگ زده که گسستی ندارد و خداوند شنوا و داناست.

وظیفه مسلمانان است تا در جامعه اسلامی حضور مخالفین بحیث تبعه دینی مطرح باشد در فضایی کاملاً بازو با احترام به شخصیت آن ها خلاهای موجود در عقاید شان را با دلایل واضح نموده، و مجال فکر و تعمق را برایشان فراهم سازد تا تصمیم بگیرند؛ زیرا چنین برخورد عاقلانه هیچگونه خدشه را در روابط میان مسلمان و غیر مسلمان ایجاد نمی کند، بل زمینه را برای تفاهم و تبادل نظر با زمی نماید که خود فضای اعتماد و همدلی و تحقق وحدت ملی را فراهم می سازد.

۳- احترام و توجه به آراء دیگران: وجود اختلاف و کشمکش دیدگاه ها از زمان های خیلی دور در میان انسان ها یک امر طبیعی می باشد، تجربه های تاریخی نشان می دهد که جمع کردن عده زیادی از مردم تحت یک چتر و بدون اختلاف امری است محال. اگر قرار باشد انسانی با انسان دیگر بخاطر داشتن چند اختلاف با هم نزدیک نشود، سرانجام روند زنده گی اجتماعی برهم می خورد. و اگر قرار باشد شخصی به خاطر داشتن زور، زر تذویر به آراء دیگران بی احترامی نماید، یقیناً زمینه تنفر و انزجار را در میان مردم نسبت بخودش فراهم نموده است و مردم پی فرصتی خواهند گشت تا به هر صورتی از او انتقام گیرد.

احترام به آرای دیگران معنای پذیرش تمام دیدگاه‌ها مخالفین نبوده و چنین چیزی با هیچ منطقی سازگاری ندارد، البته احترام و وقع گذاشتن به عقاید و دیدگاه‌های دیگران برای این است تا به ایشان حق ابراز رأی داده شده و به نظریات شان با دقت کامل گوش داده شود. و در صورتی که رأی مخالف به صواب نزدیک باشد، از نظر خویش منصرف گردد و در صورت خطای رأی مخالف با وی از دری‌ارایی دلیل و برهان نزدیک شود و زمینه قناعتش را مهیا سازد. و اگر طرف به گفته‌هایش قناعت نه کند او را مورد اهانت و سرزنش قرار ندهد، بل زمینه تحقیق و تأمل بیشتر را برایش مساعد سازد.

۴- **گذشت و بردباری در همه حالات:** فرهنگ تحمل‌پذیری امری است که به وحدت ملی کمک می‌نماید زیرا ترکیبی جامعه ما به گونه‌ای است که شهروندان در سطوح مختلف علمی به سر می‌برند و اگر گذشت برخوردهای اجتماعی وجود نداشته باشد، زنده‌گی یومیه به چالش کشیده می‌شود. نباید سؤ تفاهم صورت گیرد که فرهنگ گذشت، از ترس و بیم جدا بوده و نباید به هیچ وجه مافیائی قدرت از این فرهنگ مثبت، استفاده سؤ نموده و بعد از رسیدن به قدرت سیاسی با مردم وداع گوید، باید از این صفت همیشه استفاده معقول و مطلوب صورت گیرد.

۵- **صنف بندی موارد اتفاق و اختلاف:** در شرایطی که ما زنده‌گی داریم، با در نظر داشت اصل منافع ملی، در میان شهروندان مواردی از اختلاف و اتفاق به نظر می‌خورد.

راه معقول این خواهد بود تا در ابتدا موارد اختلاف و اتفاق را درجه بندی کنیم و در قدم بعدی در نقاط اتفاق همکاری صورت گیرد و در فضایی آزاد موارد اختلاف به بحث و بررسی پرداخته شود.

در صورتی که به مواردی از اختلاف راهی پیدا شود، آنرا حل نمایند و اختلاف عمیقی که به آسانی حل آن میسر نیست، به دو دسته تقسیم گردد.

الف- اختلافی که سبب تهدید منافع ملی می شود: باید جمع غفیری از نخبه ها و افراد چیز فهم کشور با وساطت خویش در راه حل و زدودن آن بکوشند؛ البته در زمینه به گونه مدیریت شود که افکار عمومی را جریحه دار نسازد.

ب- اختلافی که سبب خدشه دار شدن وحدت ملی نگردیده و منافع مشترک را به تهدید نمی گیرد درین گونه اختلافها مشکل جدی دیده نمی شود که هر کس مطابق میل و دیدگاهش عمل نماید، و در شرایط کنونی منافع علیای کشور در صدر همه برنامه ها قرار دارد مثلاً امنیت موضوعی با ارزشی است که همه اتباع از مزایای آن بهره مند می گردند، اگر اختلاف درین مورد به نظر رسد، باید راه حل منطقی را سریعتر روی دست گرفت و اختلاف وارده را با حکمت پایان داد.

۶- جاگزینی طرح منطقی برای خشونت زدایی: انسان با داشتن عقل و

منطق رسا مسیر و جایگاهش را از سایر مخلوقات جدا می سازد و می سزد انسان قبل از هر تصمیم در باره اجرای کاری عواقب خوب و بد او را از نظر بگذراند و اگر نفعی در آن متصور باشد باید به آن اقدام ورزد والا اگر خیری در آن به نظر نخورد، باید از آن صرف نظر صورت گیرد، البته این قاعده در وقت ظهور مشکلات در میان انسان ها مصداق کلی پیدا می کند. اگر احیاناً میان انسان هایی دارای منافع مشترک، مشکلی ایجاد شود، در وهله اول باید جهت پایان دادن به آن از عقل سلیم انسانی کار گرفته شود، و در قدم ثانی با ارایه تفاهم و اظهار نظر با طرف مقابل کنار آیند و از ضرر های ناشی از این اختلاف یکدیگر را آگاه سازند و اگر به توافق دست نیافتند، راه حل دیگری را جستجو کنند و راه مصالحه را در پیش گیرند تا از جنگ و خشونت جلوگیری شود.

۷- عدم تأثیر پذیری از طوطئه و شرارت های بیرونی: انسان های که در

کره زمین زیست دارند همگی یکسان نظر و عمل ندارند، عده بی با کانه به قضایا نگرسته و در صدد جمع آوری سرمایه ها می گردند و در حق دیگران تجاوز روامی دارند و به آنچه خداوند (عَلَّامٌ) برای شان ارزانی داشته است قناعت ندارند و شرارت می آفرینند وعده قلیلی مظلومانه به آنچه در حیطة صلاحیت شان است، آنرامی پسندند و از حد نمی گذرند. به اثر همین تصادم منافع است که کره زمین به قوغ آتشی مبدل و به قطعات خوردو بزرگی تقسیم شده است. رسالت انسانی ایجاب گر این موضوع است که همه مردم روی زمین را متوجه منافی سازند که منفعت مشترک همه در آن نهفته است. تاریخ انبیاء کرام در دوره رسالت سترگ شان متوجه این امر مهم در بوده است. در قدم دوم سعی شود تا جلو متجاوزین بر حقوق دیگران گرفته شود در شرایط کنونی که کشور ما را خطرات تهدید می کند، برای هر شهروند این کشور لازم است تا سدی را در برابر طوطئه های بیگانگان ایجاد کنند و مانع تجاوز گران شده از حریم کشور دوست داشتنی شان دفاع نمایند.

۸- آزادی در تصمیم گیری: یکی از مصایب دیگری که وحدت ملی را لطمه

می زند، از دست دادن آزادی تصمیم گیری است که ساکنان یک سرزمین نتوانند پیرامون قضایای مربوط بخود و کشور شان آزادانه تصمیم گیرند، آنان که در اثر طوطئه های بیرونی و تطمیع مادی و تهدید ها این آزادی را از دست دهند، مشکل خواهد بود تا وحدت ملی را در وجود این اشخاص متبازر ساخت (۱۹)

۹- تعصب زدایی: با تذکار این که همه انواع بشری که در کره گیتی حیات

جمعی به سر می برند، از یک آدم و حوا به میان آمده اند و در روی زمین با تنوع نژاد، قوم، ملیت، زبان و عقاید گوناگون صفحه عریض زمین را رنگارنگ ساخته اند و در

تعامل و تفاهم با یکدیگر زیست می نماید؛ باید گفت تمام این نمایشات، نمادی از قدرت لایزال و حکیمانه خداوند (جَلَّ جَلَلُهُ) است که در یک کلام، هیچ یکی بردیگری برتری ندارند مگر به تقوا که ملاک همه چیز است؛ زیرا خداوند (جَلَّ جَلَلُهُ) می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَاكُمُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (۲۰)

یعنی: ای مردم بی تردید ما همه شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را قبیله های بزرگ و کوچک قرار دادیم تا همدیگر را بشناسید مسلماً گرامی ترین شما نزد خدا پرهیزگار ترین شماست.

نتیجه:

از آنچه تاحال گفته آمدیم، بادر نظر داشت آیات و احادیث مبارکه چنین نتیجه میتوان گرفت.

در دین مقدس اسلام جایی برای تعصب وجود نداشته و دین وجود آنرا در جامعه شرم آور می خواند و متعصبین ذاتاً عامل بزرگی در از میان برداشتن ریشه وحدت امت اسلامی تلقی می شوند که باید به هر شیوه بی که می شود این نطفه فساد را از سر راه امت اسلامی برداشت. با آه و فریاد جانکاه باید صدا بلند زد که تعصب با انواع گوناگونش امت اسلامی به ویژه افغان ها را به محاصره کشانیده و شیرازه وحدت ملی را که سال ها همه اقوام ساکن این کشور در پهلوی یکدیگر برادر وار می زیستند امروز دارد تارپود جامعه ما را موربانه وار می خورد و ما را در گرداب از مصایب غرق ساخته، و وحدت ملی که رمز موفقیت و پیروزی این ملت است نابود میسازد.

بایست این موضوع در صدر همه برنامه اصلاحی قرار گیرد و در راه نهادینه سازیش در جامعه همه اتباع کشور به تبلیغ وسیع و گسترده پردازند البته در شرایط کنونی از همه

نخبه های این کشور چون: علماً ، دانشمندان و قلم بدستان ومحاسن سفیدان مصرانه تقاضا میشود با مبارزه خسته گمی ناپذیر شان به این پدیده شوم به پاخیزند و آنرا از ریشه و ساقه خشک سازند، تا باشد در پرتو آن، شاهد یک کشور با صلح و امنیت بوده و به مدارج عالی ترقی نایل آیم.

پیشهادات

۱- به ریاست محترم دولت جمهوری اسلامی افغانستان پیشنهاد می گردد تا با اعمال نفوذ و استخدام افراد نخبه، در راه تحکیم وحدت ملی برنامه های تازه وسیعی را به راه اندازند.

۲- به وزارت محترم قبایل و سرحدات پیشنهاد می گردد تا برای تحکیم وحدت ملی، برنامه ملی را با اشتراک علماء و بزرگان دین تهیه نموده و در راه عملی سازی آن اقدام جدی نمایند.

۳- به وزارت ارشاد حج و اوقاف پیشنهاد می گردد تا به تمام ملا امامان و واعظان هدایت دهند که در روز های معین برای تقویة پایه های وحدت ملی از فراز منابر مساجد و تکایا به تبلیغ گسترده و همه جانبه بپردازند.

۴- به وزارت اطلاعات و فرهنگ پیشنهاد می گردد تا به رسانه های صوتی و تصویری هدایت دهند که روی مسایل وحدت ملی حد اقل هفته یک روز را به بحث های ویژه و میز گرد بپرازند.

۵- به اکادمی علوم پیشنهاد می گردد تا انستیتوتی را در چوکات مرکز عقیده و ثقافت بدین منظور ایجاد نموده و دانشمندان راه های تازه علمی را که جنبه عملی داشته، جستجو نمایند.

- ۶- به وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ پیشنهاد میگردد هرچه عاجلتر جلو هرگونه سم پاشی را در جهت خدشه دار شدن وحدت ملی از جانب تعداد از رسانه صورت میگیرد و مردم و جامعه را بسوی تعصبات جاهلی می کشند بگیرد.
- ۷- به وزارت محترم معارف پیشنهاد میگردد تا وحدت ملی و مفاهیم پر ارج آنرا جزء نصاب درسی خویش نموده وهم چنان ماهوار سیمیناری را درین راستا برگزار نماید.

مصادر و مأخذ :

- ۱- عمید، حسن، فرهنگ عمید، جلد ۲، ص ۱۷۴۸ ناشر ایران، تهران چاپخانه سپهر سال چاپ، ۱۳۸۴.
- ۲- دهخدا، علی اکبر، فرهنگ دهخدا، جلد ۱۳، ص ۲۰۱۱۹، ناشر دانشگاه تهران سال چاپ ۱۳۷۷.
- ۳- ابوالحسین، احمد بن فارس بن ذکریا، معجم المقایس اللغة ج ۶، ص ۹۰ ناشر دارالکتب لبنان بیروت.
- ۴- فرهنگ عمید، جلد ۲، ص ۱۹۴۳.
- ۵- پوهندوی، دکتور عزیز احمد، رهمند، وحدت ملی و راه رسیدن به آن افغانستان فردا ص ۴۶ و ۴۷ سال ۱۳۷۳.
- ۶- مشرقی، دیدار علی، بحران هویت ملی در افغانستان، راهکارها و راه حل ها ص ۵۶ ناشر انتشارات سعید ۱۳۸۹.
- ۷- ظریفی، دکتور عبدالخلیل، عوامل تحکیم وحدت ملی مجله تبیان شماره ۴۳ ص ۱۷ ناشر اکادمی علوم افغانستان.
- ۸- صافی عبدالحکیم، معاون سرمحقق، تحلیل چگونگی تغییرات و تحولات اجتماعی در افغانستان طی پنجاه سال اخیر، ص ۱۳۴.

- ۹- یزدری، علی جان رحمانی، افغانستان ومشکلات اجتماعی عوامل وراه کار
هاص ۱۹۴.
- ۱۰- دهخدا، علی اکبر لغتنامه دهخدا ج ۱۴، ص ۲۱۵۱۳.
- ۱۱- همان مرجع ج ۱۴، ص ۲۱۵۰۰.
- ۱۲- ندوی، ابوالحسن، علی ندوی، کند و کاوی در اوضاع جهان وانحطاط مسلمانان،
ترجمه عبدالحکیم عثمانی ناشر ایران تهران نشر احسان سال ۱۳۸۸.
- بن كثير الإمام الحافظ، ابى الفداء اسماعيل بن كثير، البداية والنهاية.
۱۳- لغتنامه دهخدا ج ۱۴، ص ۲۱۵۰۱.
- ۱۴) دانش، سرور، حقوق اساس افغانستان، ص ۳۸، ناشر موسسه تحصيلات عالی ابن
سینا کابل، ۱۳۸۹.
- ۱۵- مبارکپوری، صفی الرحمن، الرحیق المختوم، ترجمه عبدالله خاموش هروی
ص ۲۷۲ و ۲۷۹ ناشر شیخ الاسلام احمد جام هرات.
- ۱۶- سورة النحل آیه ۱۲۵.
- ۱۷- سورة الانعام آیه ۱۰۸.
- ۱۸- سورة البقره آیه ۲۵۶.
- ۱۹- معتصم، پوهنمل امین الله، مبانی وحدت ملی، مجله تبیان شماره ۴۱، صفحات
۱۰۶ و ما بعد آن.
- ۲۰- سورة الحجرات، آیه ۱۳.

څپر نوال فضل الرحيم محمود

په اسلامي شريعت کې د اعتدال مفهوم اوبيلگې

اعتدال د عدل نه اخیستل شوی د میانه روی، وسطیت، اوبه هرکار کې د افراط اوتفریط څخه لریوالی، په معنی دی. په قرآن عظیم الشان کې اسلامي امت، د امت وسط په نامه یاد شوی الله تعالی فرمایلي: ﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ﴾ (۱)

په همدې ډول مونږ تاسې یو امت وسط گرځولی یئ، چې تاسی په نړۍ والو شاهدان اویغامبران پرتاسې شاهدان اوسی.

د پورتنی آیت مفهوم دا دی چې په اسلامي شریعت کې هیچ ډول افراط اوتفریط شتون نه لري، اومسلمانان به دهغه قانون اوشریعت پیروي کوي چې، شارع یې د انسانانوپه ټولو فطري اړتیاوو آگاه وه، او دهغه د ضرورتونو په نظر کې نیولو سره یې دهغه دجسمي او روحي حالت سره سم وضع کړی، اعتدال د یوه شرعي اصل په توګه د رسول الله (ﷺ) د ژوند په هر ساحه کې ترسترګو کيږي اوهیڅکله یې هغه له نظره نده غوره ځولی. حضرت علی کرم الله وجهه د رسول الله (ﷺ) د سیرت په اړه فرمایلي دی. [کان سیرته القصد] (۲) د رسول الله (ﷺ) سیرت اوکړنه معتدله اومیانه وه.

رسول الله (ﷺ) په کورنۍ، ټولنه، او حتی د جهاد په ډگر کې به کله چې د دښمن سره مخامخ شو اعتدال به یې په نظر کې نیولی وه او د افراط او تفریط څخه یې ځان ساته او صحابهء کراموته به یې هر وخت ویل: علیکم با القصد (۳)
پرتاسولازم ده چې میانه رو او معتدل و اوسی.

سليم عقل د اعتدال غوښتنه کوي، اعتدال د عقل د سلامتیا نښه ده له همدې کبله حضرت علی کرم الله وجهه فرمایلي:

[لا تری الجاهل الامفرطاً او مفرطاً] (۴)

جاهل چې هرچیرې ووينې يا به افراط کوي او يا به تفریط.

د اسلامي شريعت په غوښتنه د اعتدال ساحه ډیره پراخه او د ژوند هراړخ ته شامله ده که هغه اړخ فردي وي که اجتماعي عقیدتی وي که سیاسي یا اقتصادي.
چې ځینو ته یې په لاندې کرښو کې اشاره کيږي:

الف: په فردي چارو کې اعتدال:

اسلام د مسلمان په شخصي ژوند کې که عبادت وي او که وینا يا عمل اعتدال یې په نظر کې نیولی او د هغه په رعایت یې تأکید کړی ځینې بیلگې یې په لاندې ډول دي:

۱- په عبادت کې اعتدال:

سره له دې چې د الله تعالی عبادت د انسان په ژوند کې د قدر وړ او شریف عمل دی خو اسلامي شريعت په هغه کې هم اعتدال په نظر کې نیولی.

رسول الله (ﷺ) فرمایلي: [ان هذا الدين متين فاوغلوا فيه برفق ولا تکرهوه عبادة الله الى عبادة الله فتکونوا کالراکب الذی لاسفراً قطع ولاظهرأ ابقى] (۵)

د اسلام دين يو محکم اومتين دين دی په نرمۍ او ملائمت په هغه عمل وکړئ د خدای تعالی عبادت د هغه په بند گانو مه سختوی بیا به موشان د هغه مسافر په توگه وي چې له ډیرې تندۍ له وجهې یې مرکب له حرکت نه پاتې شوی وي او منزل ته هم نه وي رسیدلی. اسلامي شريعت د مشقت او افراط لامل نده پدې اړه الله تعالی فرمایلي:

[مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى] (٦) مونږ دې لپاره پرتاقرآن نده نازل كړې چې په

مشقت اخته شي.

او فرمايلي يې دي:

[وَمَا جَعَلْ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ] (٧) پرتاسو باندي په دين كې حرج نشته. همدارنگه الله تعالى مهرباني كړې: [يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ] (٨) الله تعالى پرتاسو د آساني اراده لري دستختي اراده نه لري.

په دې اړه په حديث كې داسې ذكر شوي:

[عن عائشة (رضي الله عنها) ان النبي (ﷺ) دخل عليها وعندها امرأة قال: من هذه؟ قالت هذه فلانة تذكر من صلاتها، قال (ﷺ) مه - عليكم بما تطيقون فوالله لا يمل الله حتى تملوا وكان احب الدين اليه ماداوم صاحبه عليه مه كلمة زجر ونهي لا يمل الله اي لا ينقطع ثوابه عنكم.] (٩)

دبي بي عايشي (رضي الله عنها) نه روايت شوي: چې رسول الله (ﷺ) زما حجرې ته داخل شو او زما سره بله نسخه هم وه رسول الله (ﷺ) وفرمايل: داخوك ده؟ ماورته وويل دا فلاني. ده چې خپل ډير لمونځ كول يادوي رسول الله (ﷺ) وفرمايل: داسې دې نه كوي. پرتاسو هغه څه لازم دي چې قدرت يې لري، قسم په خداي، الله تعالى نه ستړي كيږي ترڅو چې تاسو ستړي شوي نه يي «د الله ثواب او اجر نه قطع كيږي» د الله تعالى په نزد بهترين عبادت هغه ده چې دوام داره وي.

په بل حديث كې داسې ذكر شوي:

[عن جابر بن سمرة (رضي الله عنه) قال كنت اصلي مع النبي (ﷺ) الصلوة فكانت صلوته قصداً وخطبته قصداً] (١٠)

د جابر بن سمرة (رضي الله عنه) نه روايت دي چې ويل يې: ماد رسول الله (ﷺ) سره لمونځ كړي ده، د هغه لمونځ او خطبه متوسطه وه يعني نه افراط وه په كې اونه تفريط.

«قال (ﷺ) لابي الدرداء: الم اخبر انك تصوم النهار وتقوم الليل؟ قلت بلى يا رسول الله (ﷺ) قال فلا تفعل، صم وافطر، ونم وقم فان لجسدك عليك حقاً وان لعينك عليك حقاً وان لزوجك عليك حقاً وان لزورك عليك حقاً فأنت كل ذى حق حقه.» (١١)

رسول الله (ﷺ) ابو درداء (رضي الله عنه) ته وويل زه خبرشوی يم چې ته د ورځې روژه يې اوپه شپه کې د عبادت لپاره بيدار. هغه وويل هو يا رسول الله . رسول الله ورته وويل داسې مه كوه روژه ونيسه افطارهم وكړه، د شپې هم خوب كوه اوهم قيام. په تحقيق چې بدن دې په تاحق لري، سترگې دې په تاحق لري ميرمن دې په تاحق لري، ميلمه دې په تاحق لري نوهر حقدارته د هغو حق وركړه.

٢- په دعوت کې اعتدال:

د الله تعالى دين ته د دعوت په چارو کې هم بنائې اعتدال له نظره ونه غورځي، افراط او تفريط په اسلامي دعوت کې ځای نه لري، په دعوت کې داعي په اعتدال مكلف دی الله تعالى فرمايلي: «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (١٢)

دا زما نيغه اومستقيمه لاره ده د هغه پيروي وكړئ دنورولارو پيروي مه كوئ، بيا به د الله تعالى سمه لاره درنه وركه وي پدې باندي الله تعالى تاسې ته توصيه كوي ترڅود هغه په پناه کې شئ.

رسول الله (ﷺ) فرمايلي: ان الدين يسر (١٣)

دين ټوله آسانتيا ده.

رسول الله (ﷺ) فرمايلي: (يسروا ولا تعسروا بشروا ولا تنفروا) (١٤)

آسانتياو كړئ سختي مه كوئ زيړى وركړئ خلك په ويره اونفرت کې مه اچوئ.

رسول الله (ﷺ) فرمايلي: (احب الدين الى الله تعالى الحنفية السمحة) (١٥)

(بهترين عبادت د الله تعالى په نزد هغه ده چې دحق لورته مائل اومشقت په کې نه وي).

۳- په تگ کې اعتدال:

اگرکه په لاره تلل ظاهراً يو عادي موضوع بنکاري ولې قرآن عظيم الشان په هغه کې هم اعتدال لازم گرځولی لکه چې په يوه آيت کې د لقمان حکيم، نصيحت خپل ځوی ته داسې يادښت کوي: واقصد في مشيك. په تگ کې ميانه رواوسه.

په بل آيت کې داسې راغلی:

«وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا» (۱۶)

د الله تعالی خاص خوښ بندگان هغه کسان دي چې په ځمکه په نرمۍ رفتار کوي.

۴- په خبرو کې اعتدال:

خبري کول د الله تعالی لوی نعمت ، او د افهام او تفهيم مهمه چاره ده دخبرو په واسطه انسان ما في الضيم نوروته انتقالوي او خبرې د نورمخلوقاتو څخه د انسان د امتياز نښه ده الله تعالی فرمایلي «علمه البيان» (۱۷)

بناءً په خبرو کې هم مسلمان په اعتدال مکلف دی.

حضرت علی کرم الله وجهه ویلي: (الكلام كالد واء قليله نافع وكثيره قاتل) (۱۸)

خبرې د دوا په شان دي لږ يې نفع لري اوله حده زيات يې هلاک کوونکي ده

او ویلي يې دي: (من کثر کلامه کثر خطاه) (۱۹)

حضرت علی کرم الله وجهه ویلي: دچا چې خبرې ډيرې وي خطا وتل به يې هم ډير وي.

رسول الله (ﷺ) فرمایلي: «من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً

اوليصمت» (۲۰)

څوک چې په الله تعالی او دقيامت په ورځ ايمان لري يا دې خير اوناغ خبرې وکړي

اوپا دي چپ وي.

۵- په خوراک کې اعتدال:

امام جعفر صادق (رحمه الله) د انسان بدن د يوې ځمکې سره مشابه کړی که په معين

اندازه اوبه ورکړشي اوپه هرڅه کې ئي اعتدال رعايت شي ښه حاصل ورکوی او آباءه

کيږي، اوکه په اوبه کې غرقه شي فاسديږي معده هم همدارنگه ده که په خوراک کې اعتدال ته نظر، ونشي نو فاسديږي.

د هارون الرشيد (رحمه الله) په وخت يومسحي طيب وه د ديني عالم خنخه چې واقدي نومیده پوښتنه وکړه چې آيا ستاسې په قرآن کې د طب په اړه څه شته هغه وويل هو، په يوه لنډه جمله کې الله تعالی فرمايلي: « وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا » (۲۱) وخورئ وڅښئ او اسراف مكوئ.

بياني پوښتنه وکړه چې پيامبر هم څه ويلي دي؟ واقدي (رحمه الله) وويل هو، اود رسول الله (ﷺ) قول يې ورته وويل: (المعدة بيت كل داء والحمية راس كل دواء) (۲۲) معده د هر درد کور اوله ډيره خوراکه ځان ساتل د هرې دوا سردی هغه طيب وويل ستاسو کتاب او پيامبر (ﷺ) په طب کې جالينوس ته هيچ ندي پري ايښي.

ب: په اجتماعي امورو کې اعتدال:

په اجتماعي چارو کې هم اعتدال بايد مراعات شي له هغه جملې څخه:

لاندې موضوعاتو ته اشاره کيږي:

۱- په دوستي او دښمني کې اعتدال:

الله تعالی فرمايلي: « فَمَنْ أَعَدَّى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّى عَلَيْكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ » (۲۳)

چا چې پرتاسوتيری وکړ دهغه د تيري په اندازه بدله ورنه واخلي، تجاوز مه کوئ، الله تعالی تيري کوونکي نه خوښوي.

قال علی کرم الله وجهه : (عليكم بالقصد في الامور، فمن عدل عن القصد جار ومن اخذ به عدل) (۲۴)

حضرت علی کرم الله وجهه ويلي: په تاسو وسطيت لازم دی په ټولو کارونو کې، څوک چې د ميانه روی نه ډډه وکړي هغه به په ظلم او تيري کې واقع شي او چا چې عمل پرې وکړ هغه عدالت وکړ.

۲- په مدح او ذم کې اعتدال:

د اسلامي شريعت په غوښتنه مدح او ذم بايد رښتيا او د اعتدال په چوکاټ کې وي. رسول الله (ﷺ) فرمايلي: (لاتظروني كما اطرت النصارى عيسى بن مريم فانما انا عبد، فقولوا: عبدالله ورسوله) (۲۵)

ماله اندازې مه لوروي لکه چې نصارا و- عيسى ابن مريم لورکړ او وويې ويل: چې عيسى دخداى ځوى دى.

زه د الله (ﷻ) بنده يم دما په اړه داسپوائى: د الله بنده او د هغه رسول. عن ابى معمر قال (امرنا رسول الله ﷺ ان نحثوا فى وجوه المداحين التراب) (۲۶)

رسول الله (ﷺ) فرمايلي: د مداحينو په مخ خاورې وشيندى.

۳- په مصرف اوسپما کې اعتدال:

په دى اړه الله تعالى فرمائي: « وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعَدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا » (۲۶)

خپل لاسونه خپلو غاړو ته ټينگ مه نيسه (بخل مه كوه) مه يې په ټول خلاصون غزوه (اسراف مه كوه) نه چې پر او ار مانجن پاتې شي.

په فقهي احكامو كې هم د اعتدال رعايت ته خاصه توجه شوې.

اعتدال د شرعي تخفيفاتو مستلزم دى ځينې بيلگي يې په لاندې توگه دي.

۱- د اسقاط تخفيف: لکه اسقاط د عباداتو د عذر په وخت کې مثلاً د بنسټينه مرض په وخت کې دلمانځه سقوط.

۲- د تنقيص تخفيف: لکه قصر په سفر کې.

۳- د ابدال تخفيف: لکه ابدال د اودس او غسل په تيمم، ابدال د قيام په قعود يا اضطجاع، ابدال د ركوع اوسجدي په اشارې، ابدال د روژې په طعام.

- ۴- دتقديم تخفيف: لکه تقديم دمازديگر په عرفات کې يا لکه تقديم د زکات او صدقه فطر مخکې له حولان دحول نه په رمضان کې.
- ۵- دتأخير تخفيف: لکه تأخير د ماينام په مزدلفه کې ياتأخير د رمضان د روژې د مسافر او مريض لپاره .
- ۶- د رخصت تخفيف : لکه مضطر ته د شرب خمر رخصت يا دمخمصې په وخت دميتي د خوړولو رخصت.
- ۷- دتغير تخفيف: لکه تغير دنظم د لمانځه په صلوة خوف کې.
- په پورتنيو صورتونو کې نه مکلفيت ساقط شوی اونه د هغه ضرورت سره سره په خپل حال پاتې شوی، چې افراط يا تفريط رامنځته شي بلکې اعتدال مراعات شوی دی (۲۷)
- داعتدال د نه مراعاتولو ناوړه پایلې:
- د ايوخرگندحقيقت دی چې د اسلام مقدس دين په عملي او عقيدوي چارو کې افراط اوتفريط ردکړی او خپل پيروان يې ورنه منع کړي دي.
- رسول الله (ﷺ) فرمايلي [بعثت بالحنفية السمحة] (۲۸)
- زه په داسې وسط او آسان دين مبعوث شوی يم چې د باطل څخه دحق په لورېې مخه ده. افراط اوتفريط په دين کې لاندې پایلې لري.
- ۱- افراط اوتفريط په دين کې د اسلام د روح سره په ټکر کې دی او په هره بڼه چې وي محض شر اوناوړه عمل دی.
- ۲- افراط اوتفريط په دين کې د الله تعالی نه دليريتوب او د هغه د غضب دپارولولامل ګرځي.
- ۳- تشدد په دين کې د نيک عمل د انقطاع او د هغه د تداوم د مخنيونې لامل ګرځي او د شيطان د تسلط او د شخص دګمراهي مؤثره لاره ده.
- ۴- غلويه دين کې د انسان د وسواس، دوامداره حزن اود سينې د تنګوالي لامل دی او د شخص د جهل او د فهم دکموالي او د دين په مقاصدو د نه پوهيدو دليل اوشاهد دی.

۵- په دين كې افراط او تفريط د اسلام دمقدس دين د اصلي خيرې د بدنام كولو او د خلكو د تنفر لامل دی.

۶- څرنگه چې افراط او تفريط په دين كې بدعت دی او د بدعت يوه پايله دا ده چې د هغه كسانو وینه حلاله بولي چې په نوموړی بدعت كې ورسره شريك نه وي او يايې په مقابل كې ودرېږي ابو قلابه (رحمه الله) ويلي: (ما ابتدع رجل بدعة الا استحل السيف) (۲۹) هغه كسان چې په دين كې بدعت خپروي، د مسلمانانو په مقابل كې د تورې ايستل هم حلال بولي د بدعت په سبب د وينې حلالول هم د افراط يوه بيلگه ده.

د دې بحث نتيجه دا شوه چې د اسلامي شريعت غوښتنه دا ده چې مسلمان به په هر حالت كې د افراط او تفريط نه ځان ساتي كه په عقيدې او عبادت كې وي، كه په شخصي يا اجتماعي امورو كې، حتی د جنگ په ډگر كې هم د رسول الله (ﷺ) ارشاد دی چې افراط به نه كوي بسخي، ماشومان، شيخ فاني به نه وژني او جنگي اسيرانو سره به ښه سلوك كوي، د دښمن مړي به نه مثله كوي او د هغو په انساني كرامت به تيري نه كوي.

مأخذونه:

- ۱- البقره/۱۴۳.
- ۲- الرض ، ابوالحسن الشريف، محمد بن الحسين. نهج البلاغة، كلمات قصار ۶۸ مخ بدون تاريخ.
- ۳- ابو عبدالله محمد بن يزيد القزويني سنن ابن ماجه ۵/۳۱۴.
- ۴- بحار الانوار ۷۱/۲۱۲.
- ۵- البيهقي، ابوبكر محمد بن علي الخراساني، شعب الایمان ۵/۳۹۴.
- ۶- طه/۱.
- ۷- البقره/۱۸۵.
- ۸- الحج/۷۸.
- ۹- البخاری محمد بن اسمعيل، صحيح البخاری ۱/۳۲.
- ۱۰- مسلم بن الحجاج القشيري النشاپوري صحيح مسلم ۱۱/۳.

- ۱۱- صحيح بخارى ۵۱/۳.
- ۱۲- الانعام/۱۵۳.
- ۱۳- صحيح بخارى ۱۶/۱.
- ۱۴- صحيح بخارى ۲۷/۱.
- ۱۵- صحيح بخارى ۱۶/۱ باب الدين يسر.
- ۱۶- لقمان/۱۹.
- ۱۷- الفرقان/۶۳.
- ۱۸- الرحمن/۴.
- ۱۹- القرشى عبدالله بن وهب بن مسلم، الجامع فى الحديث ۴۹۵/ .
- ۲۰- صحيح بخارى ۱۳/۸.
- ۲۱- الاعراف/۳۱.
- ۲۲- البقره/۱۹۴.
- ۲۳- البقره/۱۹۰.
- ۲۴- التميمي، محمد بن حبان. صحيح ابن حبان ۲/۱۴۵.
- ۲۵- الترمذى محمد بن عيسى الترمذى ۴/۵۹۹.
- ۲۶- الاسراء/۲۹.
- ۲۷- ابن نجيم زين الدين بن ابراهيم. الاشباه والنظائر ۷/مخ.
- ۲۸- الشيبانى ابو عبدالله احمد بن حنبل مستند احمد بن حنبل ۵/۲۶۶.
- ۲۹- دارمى، الامام ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن. سنن الدارمى ۱/۴۴.

محقق عبدالرؤف " هجرت "

جاگاه خانواده در قانون اساسی

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله الأمين و على آله و اصحابه أجمعين و بعد!

خانواده از نظر بیشتر مردم عبارت است از زن و فرزندان و خویشاوندان مرد و در اصطلاح شرعی خانواده گروه و جماعتی است که زیر بنای جامعه را تشکیل میدهد، و بنای آن بر روابط همسری میان زن و مرد استوار بوده و پیامد آن وجود فرزندان است که به صحنه زندگی گام می گذارند. (۱)

قاموس اصطلاحات حقوقی خانواده را این چنین تعریف نموده است :
خانواده واحد اجتماعی است که از ازدواج بین زن و مرد به وجود می آید. (۲)
و قانون مدنی افغانستان در مورد چنین صراحت دارد :
فامیل انسان متشکل از اقاربی است که توسط یک اصل مشترک با هم جمع شده باشند. (۳)

خانواده اولین و مهمترین نهاد اجتماعی در تاریخ فرهنگ و تمدن انسانی است که با پیمان ازدواج و پیوند همسری زن و مردی هوشمند و آگاه و برخوردار از بلوغ فکری و قابلیت های اجتماعی پایه گذاری میشود .

ویکی از وظایف دولت ها ایجاد تسهیلات برای تشکیل خانواده و تلاش بر دوام ، بقاء و استحکام آن است.

چون قانون اساسی دولت جمهوری اسلامی افغانستان بر گرفته شده از منابع و مصادر شریعت اسلامی بوده ، خانواده را رکن اساسی جامعه توصیف کرده و در ماده پنجاه و چهارم آن آمده است .

خانواده رکن اساسی جامعه را تشکیل میدهد و مورد حمایت دولت قرار دارد ، دولت به منظور تأمین سلامت جسمی و روحی خانواده بالاخص طفل و مادر ، تربیت اطفال و برای از بین بردن رسوم مغایر با احکام دین اسلام تدابیر لازم اتخاذ میکند (۴) بنائاً مابۀ جامعه نیاز داریم که خانواده را به عنوان هسته جامعه نگاه کند و آنرا به صورت همه جانبه مورد احترام و حمایت قرار داده همه وسایل و لوازم امنیت و آسایش و پیشرفت را برای آن فراهم گرداند .

از ماده متذکره قانون اساسی برمی آید که خانواده اساس جامعه افغانستان را تشکیل میدهد ، بنابراین باید از حمایت کامل دولت برخوردار باشد ، طبق قانون اساسی دولت مکلفیت دارد تا از طریق مراجع ذی صلاح ضروریات و مشکلات خانواده را در جامعه مرفوع سازد و برای حمایت از خانواده ها قوانین و مقرراتی را در مطابقت به اساسات شریعت اسلامی وضع کرده تربیت اطفال ، و رعایت مادر که نقش اساسی در خانواده را دارد عملی نماید .

چنانچه در متن قانون اساسی آمده است دولت مکلف است برای تأمین سلامت جسمی خانواده طبق رهنمود های شریعت اسلامی که برای حفظ و سلامت انسانها مقررات مخصوصی را وضع کرده است اقدام نماید ، که رعایت و عملی نمودن آن باعث محفوظ ماندن انسانها از بیماری های گوناگون خواهد شد ، اسلام بخوبی می داند که

ارتباط محکم و مستقیم در بین روح و جسم وجود دارد، زیرا کسیکه دارای جسم ضعیف و بیمار است نمیتواند بخوبی در مبارزات زندگی شرکت کند و منشأ کارهای مفید واقع شود و به عنوان یک عضو فعال جامعه و وظیفه خود را به وجه احسن انجام دهد.

به همین جهت است که خداوند (ج) در قرآن کریم از قدرت بدن که همراه با سلامت روح و حسن اخلاق باشد تعریف و توصیف میکند و از قول دختر شعیب درباره موسی (علیه السلام) می فرماید: (يَتَأَبْتِ أَسْتَجِرُّهُ^ط إِنَّ خَيْرَ مَنْ أَسْتَجَرَّتِ الْقَوِيُّ^ط الْأَمِينُ) (۵)

(ای پدر این مرد را به خدمت خود برگزین بهترین کسیکه باید به خدمت برگزینی نیرومند و راست کار باشد)

و پیغمبر (ع) نیز مؤمنان قوی و نیرومند را بر مؤمنان ضعیف امتیاز بخشیده و می فرماید: (المؤمن القوی خیر و احب الی الله من المؤمن الضعیف...) (۶)

(مؤمن قوی و نیرومند به نزد خدا (ج) بهتر و محبوبتر از مؤمن ضعیف است) کسانیکه قوانین و مقررات اسلام را در مورد سلامتی جسم و بهداشت آن بررسی میکنند به خوبی متوجه میشوند که اسلام اصول و مقرراتی را به پیروانش مقرر نموده است که علم جدید نیز آنها را جزو قواعد اولیه قرار داده است که رعایت آن برای جلوگیری از امراض ضروری میباشد.

به همین خاطر است که می بینیم طب و قایوی روز به روز در کشور های مرفعی در حال پیشرفت بوده و حکومتها اصول بهداشت و جلوگیری از امراض را مانند یک امر واجب به دانش آموزان و سایر مردم مملکت خود تعلیم میدهند، که اصول بهداشت اسلامی در موارد ذیل خلاصه میشود که عبارت اند از: (۷)

نظافت، تغذیه مناسب، محافظت جسم از بیماری‌ها و علاج آن، و ورزش. و نیز دولت مکلف است برای تأمین سلامتی روح و روان خانواده‌ها که از مهمترین اهداف آن است بکوشد.

چنانچه دین اسلام در مورد تأمین آرامش روانی همسران تأکید نموده و در این ارتباط قرآن کریم می‌فرماید: (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) (۸)

(وازنشانه‌های خداوند (ج) آنست که برای شما همسرانی از جنس خودتان آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میان شما دوستی و مهربانی ایجاد کرد....) این آیت شریف هدف از آفرینش همسران را دستیابی آنان به آرامش معرفی کرده است

به هر صورت اسلام دستیابی به این هدف مهم را از دو طریق یعنی (برآورده شدن نیازهای جنسی) و (عاطفی) همسران بیان میکند.

دین اسلام به تأمین نیازهای جنسی زنان در چارچوب خانواده به طور ویژه تأکید کرده و همچنین در دین اسلام نسبت به تأمین نیازهای عاطفی زنان از سوی شوهران اهتمام جدی صورت گرفته است.

و دولت بخاطر تربیت و سلامتی جسمی و روحی اطفال و خانواده پلان‌های مشخصی را طرح نماید تا اطفال از شرایط مناسب تعلیمی، تربیتی و صحتی برخوردار گردند.

چنانچه دین مبین اسلام والدین و اولیای امور را به ادای یک سلسله حقوق و مقررات برای اطفال نوزاد تا وقتی بلوغ آنان مکلف نموده تا اطفال را از اضراری که متوجه آنان بوده

باشد حفاظت نماید و آنان به صورت درست و مناسب نمو و رشد نموده به سن بلوغ برسند و مصدر خدمت برای خانواده و جامعه گردند .

دین اسلام در همه مراحل طفولیت که مهمترین دوره رشد و تربیه انسان است رهنمایی ها در مورد رعایت و ادای حقوق طفل نموده که نشان دهنده ارزشهای حیات بشر بوده و هر گونه کوتاهی در راه حفظ و بقای حیات آنان گناهی بزرگ شمرده میشود.

و نیز کنوانسیون حقوق طفل به تاریخ ۲ نوامبر ۱۹۸۹ چنین فیصله نموده است :

از آنجاییکه اطفال رقم بزرگ از جمعیت جهان را تشکیل میدهند ، رسیده گی به چگونه گی وضعیت زندگی ، تربیت و آموزش موثر و سالم آنها تأثیر زیادی در آینده ای جامعه بشری و خاصتا توسعه و استحکام صلح و آرامش در جهان خواهد داشت . (۹)

چون مادر رکن اساسی خانواده را تشکیل میدهد مدیریت خانواده ، تربیت اطفال ، حفاظت ، نگهداری و سر پرستی خانواده را به دوش دارد ، باید طبق ماده متذکره قانون اساسی مورد اهتمام شوهر و دولت قرار داشته باشد و از شرایط مناسب صحی اجتماعی و اقتصادی برخوردار گردد .

اخیرا در صورت بروز مشکلاتیکه از طریق رسوم و عادات غیر اسلامی و مضر برای جامعه که بر حریم خانواده تحمیل میشود اقدامات عملی و موثری از جانب دولت اتخاذ گردد و رهنمای های مناسبی را از طریق مراجع ذیصلاح مربوطه ارایه نماید ، دولت باید زندگی مرفه و آبرومندانه را برای خانواده ها آماده سازد تا سبب ترقی و پیشرفت جامعه گردد.

همچنان قانون مدنی افغانستان که یکی از مهمترین مصادر حقوق و تشکیل خانواده میباشد ، قسمت بیشتر آن به امور خانواده از قبیل : ازدواج ، مهر ، نفقه ، طلاق ، حضانت ، و غیره اختصاص داده شده است .

از آن جایی که کشور ما جزء جامعه جهانی به شمار می رود و بدون ارتباط با کشورها و مجامع بین المللی نمیتواند به پیشرفت های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی نایل آید، بنابراین مکلفیت دارد یک سلسله قواعد و مقرراتی را که در سایر کشورها قابل تطبیق می باشد، در قوانین داخلی خود انعکاس داده و آن را به معرض تطبیق قرار دهد، مشروط بر اینکه با اساسات دین مبین اسلام مغایرت نداشته باشد، از همین جهت است که، یک سلسله میثاق ها و اعلامیه های جهانی نیز منبع نظام حقوقی خانواده کشور ما را تشکیل میدهد.

اعلامیه ها و میثاق های بین المللی و به خصوص اعلامیه حقوق بشر اسلامی که توسط اعضای سازمان کنفرانس اسلامی در سال ۱۹۹۰ در قاهره به تصویب رسید، نیز در مورد حقوق خانواده و حمایت از آن تأکید کرده است، اعلامیه فوق در ماده پنجم خود، در رابطه با حمایت از خانواده چنین صراحت دارد:

الف: خانواده پایه ساختار جامعه است و زنا شوی اساس ایجاد آن می باشد بنابراین مردان و زنان حق ازدواج دارند و هیچ قید و بندیکه بر پایه نژاد، رنگ یا قومیت باشد، نمیتواند از این حق جلوگیری کند.

ب - جامعه و دولت موظف اند موانع را از سر راه ازدواج برداشته و راه های آنرا آسان و از خانواده حمایت به عمل آورد (۱۰)

همچنان اعلامیه جهانی حقوق بشر که در دهم سپتمبر سال ۱۹۴۸ میلادی مطابق ۱۹/۹/۱۳۲۷ خورشیدی از طرف مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده و آنرا به حیث آرمان مشترک کلیه جهانیان اعلان کرده است در ماده ۱۶ در بندهای دوم و سوم خویش در مورد تشکیل خانواده چنین حکم کرده است خانواده رکن طبیعی و اساس

اجتماع است و حق دارد از حمایت جامعه و دولت بهره مند شود « ازدواج باید با رضایت کامل و آزادانه زن و مرد واقع شود (۱۱)

میثاق بین المللی ، حقوق مدنی و سیاسی که به تاریخ ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی مطابق ۲۵/۹/۱۳۴۵ خورشیدی توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده ، نیز از حق تشکیل خانواده حمایت کرده و ماده ۲۳ آن چنین صراحت دارد:

۱- خانواده عنصر طبیعی و اساسی جامعه است و حق دارد از حمایت جامعه و دولت برخوردار شود .

۲- حق نکاح و تشکیل خانواده برای زنان و مردان که به سن ازدواج می رسند به رسمیت شناخته میشود .

۳- هیچ نکاح بدون رضایت کامل و آزادانه زوجین منعقد نمیشود (۱۲)
از آنچه گفته آمدیم به این نتیجه می رسیم که تشکیل خانواده یکی از حقوق انسانها است و باید ازین حق بطور شایسته استفاده شود ، که به این مناسبت شیوه تشکیل خانواده در اسلام را ذیلاً به بررسی می گیریم :

الف- ازدواج یا توجه به حد و حدود شرعی آن حق هرانسانی است ، و ازدواج تنها راه شرعی و مطلوب برای تشکیل خانواده ، تحقق عفت ، وپاکی و بدنی آوردن فرزندان است که در مورد الله ج می فرماید: « يَتَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ

نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً » (۱۳)

ای مردم ! از پروردگارتان که شمارا از نفس واحدی آفرید و جفتش را نیز از او آفرید و از آن دومردان و زنان بسیاری را پراکنده کرد ، پروا کنید.

وپدران مسئول تربیت جسمی ، عقلی ، دینی فرزندان خویش هستند، که در مورد رسول الله (ﷺ) می فرماید : (کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیتہ) (۱۵)

هریک از شما مسئولید ودربرابرزیر دستان خود مسئولیت دارید.

ب- هریک از همسران قبل ازدیگری مؤظفند که احترام یک دیگری را مراعات نمایند ودرفضای ازعشق ومحبت ودلسوزی به احساسات ووضع حال دیگری احترام بگذارند، که درموردالله(ج) می فرماید : «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (۱۶)

وازنشانه های پروردگارتان این است که ازنوع خودتان همسرانی رابرای شما آفرید تادرکنار آنها آرام بگیرید ومیانتان دوستی ومحبت ایجاد کرد.

ج - مرد مسئول تأمین مخارج زندگی زن وفرزندان است که باید برایشان بقدرتوان خودتیه نماید، چنانچه الله (ج) می فرماید : «لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ» (۱۷)

پس برتوانگراست که ازدارائی خودهزینه کند وهرکه روزی اوتنگک باشد ، باید ازآنچه خدابه اوداده خرج نماید.

د- همه کودکان ازاین حق برخورداراند که ازتربیت وتعلیم وتادیب شائسته والدین بهره مند شوند، چنانچه الله (ج) می فرماید : «وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا» (۱۸)

پروردگارا! باایشان مهربانی کن همانگونه که آنان مرادرخوردسالی پرورش دادند.

ه - چنانچه والدین ازادای مسئولیت تعلیم وتربیت فرزندان خودناتوان باشند ، جامعه ودولت دربرابر آنها مسئولیت دارد که مخارج تعلیم وتربیت آنان را بپردازد.

و- وهریک از اعضای خانواده از این حق برخوردارند که نیازهای مادی و عاطفی آنان در دوران کودکی سالمندی و ناتوانی فراهم شود.

ز- اداره امور خانواده مسئولیتی است که بردوش همه اعضای آن هریک در حد توان و طبیعت خویش قرارداد، مسئولیتی است که از دایره پدرمادر و فرزندان فرارفته نزدیکان، خویشاوندان و بالاخره جامعه رانیز شامل میشود.

پیشنهادات:

به مراجع ذیصلاح پیشنهاد میگردد:

- ۱- به وزارت محترم اطلاعات و فرهنگ پیشنهاد میگردد که بخاطر حفاظت از هویت اسلامی و افغانی خانواده برنامه های تعلیمی و تربیتی را در رسانه های صوتی ، تصویری و نوشتاری تنظیم نماید تا اطفال بصورت نیکو و شائسته تربیه گردند.
- ۲- به وزارت محترم صحت عامه دولت جمهوری اسلامی افغانستان پیشنهاد میگردد که بخاطر وقایه از امراض گوناگون و پیش گیری از آن کلینک ها و بخشهای خاص در هر شفاخانه برای اطفال و مادران ایجاد نماید.

فهرست منابع

- ۱- وهبه زحیلی ، فقه خانواده در جهان معاصر ، ترجمه عبد العزیز سلیمی ، نشر احسان ، چاپ اول ۱۳۸۲ ، ایران ، ص ۲۵
- ۲- نصرالله ستانکزی باجمعی از دانشمندان ، قاموس اصطلاحات حقوقی ، چاپ اول ۱۳۸۷ ، چاپ و نشر پروژه امور عدلی و قضایی افغانستان ، ص ۱۱۸ .
- ۳- قانون مدنی افغانستان ، نشر وزارت عدلیه ، تاریخ نشر ۱۳۸۸ چاپ اول ، مطبعه احمد ، کابل ، ص ۴۵ .

- ۴- قانون اساسی افغانستان ، نشر کمیسیون تطبیق بر قانون اساسی ، تاریخ نشر ۱۳۹۱ خورشیدی کابل ماده ۵۴ ص ۲۹ .
- ۵- قصص آیه ۲۶ .
- ۶- ابی زکریا یحیی بن شرف النووی ، صحیح مسلم بشرح النووی ، دارالفکر ۱۴۲۱ هـ ، بیروت لبنان ، ج ۱۶ ، ص ۱۸۴ .
- ۷- عبدالفتاح طباره ، روح الدین الاسلامی ، ترجمه ابوبکر حسن زاده ، چاپ دوم ۱۳۸۸ ، پخش کتاب امام غزالی ، تهران ص ۹۰۱ .
- ۸- الروم آیه ۲۱ .
- ۹- کنوانسیون حقوق طفل .
- ۱۰- ویژه اسناد بین المللی ، ناشر کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان ، ص ۶۵ .
- ۱۱- ویژه اسناد بین المللی ، ناشر کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان ، ص ۵۱ .
- ۱۲- ویژه اسناد بین المللی ، ناشر کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان ، ص ۱۹۳ .
- ۱۳- نساء / ۱ .
- ۱۴- بقره / ۲۲۸ .
- ۱۵- بدرالدین ابی محمد محمود بن احمد العینی ، عمده القاری شرح صحیح بخاری ، طبع اول ۱۴۱۸ هـ دارالفکر ، بیروت ، ج ۱۴ ، ص ۱۷۳ .
- ۱۶- روم / ۲۱ .
- ۱۷- طلاق / ۷ .
- ۱۸- اسراء / ۲۴ .

خير نوال عبدالڪريم فضلي

د عام نړيوال قانون مصادر

سريزه: الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم والصلاة والسلام على محمد الامين
وعلى اله واصحابه اجمعين. اما بعد:

هر قانون چې رامنځ ته کېږي، که هغه داخلي قانون وي او که هغه نړيوال قانون وي،
ځانگړي مصادر لري چې له دغو مصادر و څخه قوانين او قواعد سر چينه اخلي او قانون
جوړونکي د قوانينو په تقنين کې له هغو څخه گټه پورته کوي.

څرنگه چې انسان د الله تعالی ټولنيز مخلوق دی فطرتاً ځان ته گټه ډيره خوښوي، نو د
دې لپاره چې د ظلم او تيري مخه ونیول شي او انسان په داسې چوکات کې خپل ژوند تنظيم
او پرمخ بوځي چې انصاف، عدالت، انسانيت، او کرامت په ټولنه کې تر پېښو لاندې نه شي،
نو اړينه ده چې قوانين رامنځ ته شي، د همدغو قوانينو څخه يو هم نړيوال عام قانون دی، چې
ځانگړي مصادر لري، داچې د نړيوال عام قانون مصادر څو دي، دغه مصادر اتفاقي دي او
که اختلافي دي، او د نړيوال عام قانون په تدوين کې څومره ونډه لري، په دې مقاله کې به
په لنډه توگه بحث ورباندې وشي او مطرح شويو پوښتنو ته به په دې بحث کې ځواب وويل
شي، دغه په بحث لاندې مطالبو باندې مشتمل دی: نړيوال معاهدات (تړونونه)، نړيوال
عرف، عام کلي حقوقي مبادئ، نړيواله قضاء او نړيواله فقه (د حقوق پوهانو نظرونه)

لومړی مصدر نړيوال تړونونه: دا چې تړونونه څه مفهوم لري او معاهدات څه ته ويل كېږي، نو په دې مطلب كې به د معاهدې معنا، د معاهدې د تړلو پړاوونه، د معاهدې اغيزې او د معاهدې ډولونه تر بحث لاندې ونيول شي.

د معاهدې معنا او تعريف - معاهدات د معاهدې جمع ده او په لغت كې تړون ته وايي او په اصطلاح كې هغه اتفاق ته ويل كېږي چې د دوه او يا زياتو دولتونو تر منځ لاسليك كېږي او يوه قانوني پيښه را منځ ته كوي.^(۱)

يا په بل عبارت، معاهدات د دولتونو ترمنځ هغه تړون ته ويل كېږي، چې د تړون په دواړو خواو الزام راولي، مخكې له دې څخه چې تړون رسمي بڼه غوره كړي، په هر تړون باندې د مفاوضې (خبرو اترو)، لټنيز (ليكلي مسوده)، توقيع (لاسليك)، او تصديق پړاونه تيرېږي.^(۲)

د دې لپاره چې دغه پړاوونه ښه و پيژنو او ښه ورباندې پوه شو، نو ښه به دا وي چې په هر يو باندې رڼا واچول شي.

۱- مفاوضه (خبرې اترې): هغه پړاو ته وايي چې د دوو او يا څو دولتونو استازي د دې لپاره سره غونډه جوړوي او په خپلو منځو كې سره كښيني، ترڅو يو د بل نظرونه واوري او د مسئلې د حل لپاره لاره پيدا كړي، دغه مفاوضې د ولتونو مشران او يا د هغو استازي كولاى شي.

۲- تحرير (ليكلي مسوده): وروسته له دې چې خبرې ورباندې وشي، د دغې معاهدې متن او محتوا د كاغذ په مخ ترتيبېږي او د دولتونو په اتفاق سره په يوه او يا څو ژبو باندې ليكل كېږي.

۳- توقيع (لاسليك): وروسته له هغه چې د دولتونو ترمنځ په معاهده اتفاق راشي او په سند كې معاهده وليكل شي لاسليك كېږي او دغه نماينده گان كولاى شي چې وړاندې له لاسليك څخه خپل حكومتونه په جريان كې واچوي او له هغوى سره مشوره وكړي او تر هغه پورې معاهده لازمه نه گڼل كېږي، ترڅو چې يې تصديق ونه شي.

۴- تصديق: د تصديق مفهوم دا دی چې پر معاهدې باندې د دولت په داخل کې حکومتي قوه اعتراف وکوي، دغه اقرار به يواځې د دولت رئيس کوي، يا به رئيس او مقننه قوه دواړه اعتراف کوي او يا به يواځې مقننه قوه اعتراف کوي، د هر دولت په اساسي قانون کې دا مسئله روښانه بيان شوې وي، چې څرنگه د يو دولت اساسي قانون حکم کوي په هماغه ډول سرته رسېږي.

تصديق (تصويب) اختياري عمل دی چې يو څوک کولای شي هغه مشروط تصويب کړي او يا يې هيڅ تصويب نه کړي، د تصويب لپاره معلوم وخت نه دی ټاکل شوی، په افغانستان کې تصديق د ملي شوری له واکونو څخه ده، د اساسي قانون په (۹۰) ماده کې راغلی دي: د دولتونو تر منځ د تړونونو او بين المللي ميثاقونو تصديق او يا له هغو څخه د افغانستان بيلول د ملي شورا حق دی. (۳)

د معاهداتو د تصويب او لاسليک په لړ کې څنې: د تحفظ (محفوظ والي) او يا هم د حق شرط په نوم اصطلاحات کاروی چې د هغو معنا او مفهوم دادی چې د هر دولت نماينده د يوې معاهدې د لاسليک په لړ کې ځينې احکامو ته استثناء قايل شي، د دولت نماينده داسې وليکي: (چې فلانۍ ماده يا فلانۍ بند زموږ له اسلامي شريعت او قوانينو سره په ټکر کې ده دا موږ نه منو) چې دغه حالت ته حق شرط وايي. (۴)

د معاهدي ډولونه :

معاهده د شکل او تشریفاتو له مخې دوه ډوله ده (۵): رسمي معاهده او ساده معاهده، چې هر يو ډول يې په لاندې توگه تر بحث لاندې نيسو:

لومړی رسمي معاهده: هغې معاهدې ته وايي، چې د هغې انعقاد اوږد قانوني پړاوونو ته اړتيا لري، يو شمير قانوني مراحل لري او دغه معاهده ضرورت لري چې هغه لازم او ضروري مراحل طی کړي.

دوهم ساده معاهده: هغه معاهده ده چې انعقاد يې په ساده او صريح توگه تر سره کېږي، کوم ضروري مراحل نلري چې هغه طی کړي.

د متن په اعتبار سره معاهده دوه ډولونه لري، لومړی عامه معاهده، دوهم خاصه معاهده.

۱- عام معاهدات : هغه معاهدات دي چې د نړيوالو قواعدو په لړ کې راځي، او په ټولو بين المللي افرادو باندې د هغو اجراء لازم دی، او عام معاهدات د يوې قانوني قاعدې حيثيت لري، په نړيواله کچه د منلو وړ وي او هيڅوک له هغو څخه سرغړونه نه شي کولای. ۲- خاص معاهدات: هغه معاهدات دي چې دوه او يا څو اړخيز وي، همدغو مننونکو اشخاصو پورې اړه لري، په ټولو بين المللي افرادو باندې يې اجراء لازم نه وي او دغه خاص معاهدات بين المللي قواعد نه شي جوړيد لاي.

د معاهداتو اغيزې: کله چې يو دولت بين المللي معاهده لاسليک کړي، نو د معاهداتو په منلو سره د معاهدې دواړو خواو باندې لاندې اغيزې لري.

۱- اجرائيه قوه به دغه بين المللي معاهدات د داخلي قانون په ترڅ کې تصويبي، او دا د اجرائيه قوي مسوليت بلل کيږي، هدف ورڅخه دادی چې په هيواد کې دننه حقوقي الزام رامنځ ته کړي، او د اجرائيه ځواک لوړ پورې مقامات به هغه لاسليک کوي او په رسمي جريده کې به خپريږي.

۲- مقننه قوه : مقننه قوه هم د معاهدې په اجراء کې لازم تدابير نيسي، لکه د نويو قوانينو تصويب د قوانينو تعديل او له منځه وړل او په نړيوالو سازمانونو کې د غړيتوب حق.

۳- قضائيه قوه : د هيواد دننه قضائيه قوه د معاهداتو احکام په نظر کې نيسي، او خپلې پريکړې به د هغو په استناد (کوم چې د اسلامي شريعت سره په ټکر کې نه وي او يا هم د داخلي قوانينو سره په تصادم کې نه وي) فيصله کوي، په ځانگړي توگه د هغو دعوا گانو په هکله چې د بهرنيو افرادو ترمنځ وي، په دغسې حالت کې به په معاهداتو باندې ډير استناد کوي.

۴- عام او عادي اشخاص: دا چې معاهدات وروسته له څو پړاوونو څخه په داخلي قانون بدلېږي، لکه څرنګه چې معاهدات په دولت او حکومت باندې اغيز لري دغه راز په عادي اشخاصو باندې هم تاثير لري، او هغوی ته څه حقوق او څه مکلفيتونه رامنځ ته کوي. **دوهم مصدر نړيوال عرف:** عرف هم د بين المللي قانون له مصادر و څخه يو مصدر دی، او د بين المللي قانون په جوړښت کې ډير ارزښت لري، بين المللي عرف هم د بين المللي قانون لپاره مخکنی مصدر دی، او په بين المللي قانون کې زيات رول لري او په ترتيب کې دوهم مصدر دی، عرف هغه نا ليکل شوی مصدر دی چې د دولتونو ترمنځ ورباندې تعامل ترسره کېږي.

د نړيوال عرف تعريف: د هغو قواعدو مجموعه ده چې د دولتونو د تکرار له امله په نړيواله کچه پيدا کېږي او دولتونه دغه قواعد ملزم او پيروي يې ضروري وګڼي.^(۶) له پورته تعريف څخه معلومېږي چې عرف دوه ارکان لري، يو مادي رکن او بل معنوي رکن چې هر يو په خپل وار سره تشریح کوو.

۱- مادی رکن: ددې رکن مفهوم دا دی چې دولتونه به پر هغه باندې عمل کوي او د دولتونو په منځ کې به د منلو وړ وي او دغه راز عام عرف به وي خاص عرف به نه وي، او دولتونه به په دې قابل وي چې عمل پرې اړين دی.

۲- معنوي رکن: عرف هغه وخت په بين المللي قوانينو کې د اعتبار وړ ګرځي چې معنوي رکن يې شتون ومومي، د معنوي رکن مفهوم دا دی چې دولتونه بين المللي عرف په خپل ځان لازم وګڼي، دولتونه به دا عقیده او باور لري چې عرف به الزامي ګڼي، که هغه الزامي ونه ګڼي نو بيا خو اخلاقي او مجاملايي قواعد ګرځي، په همدغه الزام سره د عرف او اخلاقي قواعدو توپير راځي چې په عرف کې الزاموالی شتون لري او په اخلاقي او مجاملايي قواعدو کې الزاموالی شتون نلري.

د عرف ډولونه: عرف د بين المللي قانون پوهانو له نظره دوه ډوله دی يو عام عرف او بل خاص عرف.^(۷)

عام عرف: په دې معنا چې د ټولو دولتونو تر منځ ملزم وي او د بين المللي ټولني غړيو په منځ کې دود وي او په هغه عمل کوي، که چيرې عام عرف نه وي نو د يو دولت عرف د نړيوالو قوانينو لپاره مصدر نه گڼل کېږي، بين المللي محکمې ډير ځله په خپلو فيصلو کې عرف ته رجوع کړې ده.

خاص عرف: هغه عرف ته وايي چې په يوه ځانگړي اقليم او دولت پورې تړلی وي، نو دغه عرف په بين المللي قانون کې د اعتبار وړ نه دی.

ځينې پوهان وايي چې عرف ضمني نالیکل شوی اتفاق دی او معاهده لیکل شوې اتفاق ته وايي په اوس وخت کې په بين المللي عرف باندې ډير عمل نه کېږي، بلکې زيات عمل اوس په معاهدو کېږي او زياتو دولتونو معاهدو ته منځه کړی ده.

تر دې پورې که چيرې د معاهدې او عرف تر منځ تعارض او ټکر را منځ ته شي، نو د ځينو حقوق پوهانو په نزد معاهدې ته په عرف ترجيح ورکول کېږي، عرف پريښودل کېږي او په معاهدې عمل کېږي، او ځينې نور پوهان وايي چې معاهده او عرف سره برابر دي او هيڅ کله يو د بل الزام له منځه نه وړي.^(۸)

دریم مصدر عام او کلي مبادي: کلي مبادي هغه اصول دي چې د نړۍ په لويو دولتونو کې په حقوقي نظامونو کې عملاً شتون لري، او په بين المللي حقوقو کې هم ور څخه گټه اخستل کېږي. (۹) يا په بل عبارت عام او کلي مبادي عبارت له طبيعي حقوقو څخه دي. (۱۰) د بين المللي قانون لپاره مصدر دی، او د بين المللي اساسنامې د (۳۸) مادې په ترڅ کې عام او کلي مبادي د بين المللي قانون مصدر گڼلی دی، بين المللي محکمې په دغه مباديو باندې استناد کړی دی.

اصول او عام مبادي هغه وخت د منلو وړ دي چې له معاهدې او عرف سره ټکر ونه لري، که عرف او معاهدې سره يې ټکر او تعارض راشي، نو بيا عام مبادي دريم ځای لري، معاهدې او عرف ته ترجيح او د لومړيتوب حق ورکول کېږي، عام او کلي اصول د بين المللي قانون لپاره اصلي مصدر دی او په دريمه درجه کې ځای لري.

- هغه عام او کلي بين المللي اصول چې د دولتونو تر منځ منل شوي او هغوی عمل ورباندې کوي او بين المللي قضاء ورباندې فيصلې کوي ځينې يې په لاندې ډول دي:
- ۱- د دولتونو استقلال ته د احترام اصل: هيڅ دولت د دې حق نلري چې د بل دولت استقلال او آزادي تر پښو لاندې کړي او پر هغه تيري وکړي.
  - ۲- د دولتونو د مصونيت اصل: د هر دولت ځمکه، اقليم او افراد يې د بل دولت له تيري څخه بايد په امن وي، هيڅ دولت حق نلري چې د بل دولت مصونيت له گواښ سره مخ کړي.
  - ۳- د زور او ځواک د نه کارولو اصل: يو دولت د بل دولت په وړاندې له ځواک او زور کارولو څخه ډډه کوي او خپله منازعه دې د صلحې او تحکيم له لارې حل کړي.
  - ۴- له بين المللي محکمو څخه داخلي محکمو ته د مراجعې اصل: که داخلي محکمه د يو چا حق نه شي اخستلی او د مظلوم څخه دفاع نه شي کولای هغه حق لري چې نړيوالې محکمې ته مراجعه وکړي.
  - ۵- د انصاف او عدالت اصل: دغه اصل په ټولو دولتونو کې منل شوی اصل دی، او په نړيواله کچه هم د قوانينو په جوړولو کې له همدغه اصل څخه کار اخلي.
  - ۶- د ناروا زيانونو د جبران اصل: دغه اصل هم په نړيوالو قوانينو کې ډير مطرح دی، که يو دولت بل دولت ته ضرر او تاوان ورسوي نو هغه مکلف دی چې د ضرر تاوان ورکړي.
  - ۷- د مشروع دفاع اصل: که يو دولت پر بل دولت باندې په ناحقه توگه تيري وکړي، نو هغه بل دولت حق لري چې د قوانينو په رڼا کې د خپل ځان څخه دفاع وکړي.
  - ۸- پر خپلو طبعي زيرمو باندې د دولتونو د دايمي حاکميت اصل: دغه اصل هم د دولتونو تر منځ شوی دی هيڅ دولت حق نلري چې د بل دولت په زيرمو باندې خيټه واچوي.

دغه پورته اصول د بين المللي روابطو په اړه د دولتونو تر منځ د قبول وړ دي او په بين المللي اسنادو کې لکه بين المللي معاهدو او پريکړو کې ورته اشارې شوي دي او دولتونه يې عملي کوي او دغه پورته ذکر شوي اصول د دولتونو په منځ کې منل شوي او هغو ته احترام لري.

بين المللي قضاء: د هغو فيصلو او حکمونو مجموعه ده، چې د بين المللي قضائي هيأت له خوا صادر شوي وي او په هغه صورت کې د بين المللي قانون لپاره استدلالې مصدر جوړېږي چې بين المللي قاضيان بين المللي قاعده پيدا نه کړي چې نه يې په معاهداتو کې ذکر راغلي وي او نه يې په عرف کې يادونه شوې وي. (۱)

دغه نړيوال قاضيان کولای شي چې د بين المللي قاعدې په نشتوالي کې د داخلي محکمې فيصلو ته مراجعه وکړي او دغه دواړه قضائي احکام د بين المللي قانون لپاره مصدر گڼل کېږي، خو د يادونې وړ ده چې دغه فيصلې د بين المللي قانون لپاره د ځينو حقوق پوهانو په نظر اصلي مصدر نه دی، بلکې د فرعي مصادر په لړ کې راځي، خو دا نظر کمزوری او ضعيف دی.

نړيواله محکمه پنځلس قاضيان لري او دغه قاضيان به د بين المللي محکمې لپاره په هغه صورت کې چې دولتونه خپل نماينده ور وپيژني کوم چې په قانون باندې پوهيږي او حقوق پوه وي، او د عضويت او غړيتوب موده (۹) کاله ده او بيا دغه پنځلس قاضيان په خپل منځ کې يو رئيس او نائب د درې کالو لپاره ټاکي او قاعده دا ده چې په هره غونډه کې بايد ټول غړي حضور ولري خو له نهو تنو څخه کم نه وي. (۲)

فقه او يا د دکتورينو نظر: د نړيوال قانون په جوړښت او تفسيرولو کې د بين المللي فقهاو نظريات ډير ارزښت لري لکه د بين المللي نظام نامې په (۳۸) ماده کې د حقوق پوهانو نظريات د بين المللي قانون لپاره مصدر منل شوي دي.

د بين المللي فقهي تعريف: د هغو تحقيقاتو مجموعه ده كوم چې بين المللي حقوق پوهانو او شارحانو اجراء كړي وي او كوم څه چې دوى ليكلي لكه تاليفات او علمي بحثونه هغو ته بين المللي فقه يا د دكتورينو نظريات وايي. (۱۳)

بين المللي حقوق پوهان په انفرادي بڼه او همدا راز په اجتماعي بڼه بين المللي حقوقي قواعد رامنځ ته كولاى شي، هغه كه د كتاب په شكل كې وي، د مقالې په بڼه كې وي، د كنفرانس او سيمينار په بڼه كې وي، او دغه بين المللي حقوق پوهان په بيلابيلو دولتونو كې ټولني لري او د دوى نظر د قانون په تفسيرولو كې د منلو وړ دى.

پايلې:

پورته كوم بحث چې د عام نړيوال قانون د مصادرو په هكله وړاندې شو، له هغه څخه لاندې پايلې په لاس راځي:

۱- هر قانون چې كله جوړېږي، هغه ځانگړې مصادري لري، نو د عام بين المللي قانون مصادري (بين المللي معاهدات، بين المللي عرف، عمومي كلي اصول، بين المللي فقه او بين المللي قضاء) دي.

۲- دا حتمي نه ده چې عام بين المللي قانون دې همدغه پنځه مصادري ولري، بلکې كيداى شي چې د زمانې په تيريدو سره نور مصادري ورزيات شي.

۳- د قوانينو په جوړولو كې عرف ډير ارزښت لري، نو هر مقنن چې كله قوانين جوړوي نو بايد چې د هغه ځاى عرف په نظر كې ونيسي.

۴- بين المللي قانون د دې لپاره تدوين شوى چې د دولتونو تر منځ شخړې او منازعات حل او فصل كړي.

وړاندیزونه:

زه د دې مقالې د ليكلو په پايله كې قوانين پلې كوونكو چې او د قانون تدوين كوونكو او جوړونكو ته لاندې مشخص وړاندیزونه لرم:

- ۱- د دولت هغه استازي چې په نړيوالو غونډو کې گډون کوي هغه بايد د اسلامي شريعت په احکامو او حقوقو پوه وي، تر څو هغوی داسې قوانين ونه مني چې د اسلامي شريعت او داخلي قوانينو سره په ټکر کې واقع شي.
- ۲- دولت بايد نړيوالې ټولني ته خپل داسې استازي معرفي کړي چې په اسلامي اصولو کلک ولاړ او په عربي او انگلسي ژبو باندې پوهيږي.
- ۳- د دولت کوم استازي چې نړيوال قوانين لاسليک کوي، هغه بايد په خپلو داخلي قوانينو باندې ښه پوه وي داسې قوانين چې د اسلام او داخلي قوانينو سره په ټکر کې وي هغه بايد امضاء نه کړي.

اخځليک:

- ۱- حقوق بين المللي عمومي، د کتر رضا ضيائي بيکدلي، کتابخانه گنج دانش، چاپ (۴۱) ۹۰مخ.
- ۲- www.Lawyer.af
- ۳- د افغانستان اساسي قانون، (۹۰) ماده، پنځم بند.
- ۴- www.Lawyer.af
- ۵- پاڼگاه حقوق دانان افغانستان (سایت).
- ۶- الوجيز في القانون الدولي العام، مصطفى الدسوقي، الطبعة الاولى، عام (۲۰۰۰ م) ۳۳مخ.
- ۷- نظرية الضرورة الشرعية مقارنة مع القانون الوضعي، وهبه الزجيلي، دار الفكر دمشق، څلورمه چاپ، (۱۴۱۸) کال، ۱۵۸ مخ.
- ۸- حقوق بين المللي عمومي، ۱۶۲مخ.
- ۹- www.Lawyer.af
- ۱۰- حقوق بين المللي عمومي، ۱۶۴ مخ.
- ۱۱- القانون الدولي العام، علي خليل، دار النهضة العربية، الطبع العام (۲۰۱۰م)، لومړی جزء، ۹۰مخ.
- ۱۲- الشريعة الاسلامية و القانون الدولي العام، علي منصور، القاهرة، طبع العام (۱۲۹۰) کال، ۲۲۵مخ.
- ۱۳- القانون الدولي العام، دوهم جزء، ۹۱مخ.

معاون سرمحقق محمد منیر "مروت"

خودشناسی

انسان به عنوان اشرف مخلوقات، گل سرسبد موجودات، عصاره خلقت، نسخه کامل و جامع آفرینش، مسجود ملایکه و خلیفه خدا در زمین از جایگاه والایی در نظام آفرینش برخوردار است.

آیا این مقام و منزلت بخاطر جسم خاکی و مادی انسان است؟ نخیر. این جنه خاکی و مادی در دیگر موجودات نیز وجود دارد. آیا این مقام در قوی و غرایز نهفته در انسان است؟ نخیر. این قوا و غرایز در حیوانات نیز وجود دارد؛ بلکه این فضیلت و کمال بخاطر این است که در انسان روح خداوند دمیده شده است و انسان با برخوردار از روح خداوند (ج) بُعد ملکوتی یافت و به مقام تعالی و کمال جاویدانی و سعادت ابدی راه یافت.

قرآن کریم هردو بُعد مادی و روحی انسان را چنین ترسیم می نماید: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۱) و [یاد کن] هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان گفت من بشری را از گلی خشک، سیاه و بدبو خواهم آفرید پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم پیش او به سجده درافتید.

بحث خود شناسی در اسلام برای این مطرح است که روشن شود چی ارزش هایی در این ترکیب خاکی و روحی نهفته است و چی فضایل و رذایل در آن نهفته است و چگونه از هم تفکیک شوند و چی راه هایی را باید آدمی طی کند تا به کمال مناسب خود نایل گردد؟ و چرا خود شناسی انفع المعارف گفته شده است؟ و چرا خدا شناسی تنها یک راه دارد که خود شناسی است؟ بلای بزرگ و درد دایمی بشر در طول تاریخ، جهل و نادانی بوده است، جهل به خود، جهل به تاریخ آفرینش خود، جهل به قوانین و نظامات طبیعی حاکم به سرشت و سرنوشت خود.

چون نفخه الهی در آدم ابوالبشر دمیده شد، از کرامت ذاتی برخوردار گردید. کرامت ذاتی مجموعه ارزشها و استعدادهاست که خداوند (ج) در آغاز خلقت در او به ودیعت نهاد و این ارزشهای بالقوه منشأ کرامت اکتسابی شد؛ چنانچه قرآن کریم می فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَا هُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (۲) ما آدمزادگان را گرامی داشتیم؛ و آنها را در خشکی و دریا، (بر مرکبهای راهوار) حمل کردیم؛ و از انواع روزیهای پاکیزه به آنان روزی دادیم؛ و آنها را بر بسیاری از موجوداتی که خلق کرده ایم، برتری بخشیدیم.

خداوند در مورد کرامت اکتسابی می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (۳) ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست بی تردید خداوند دانای آگاه است.

انسان با کرامت ذاتی خود نسخه جامع و کامل آفرینش قرار می گیرد و مقامات الهیه را طی می کند تا به مقام قاب قوسین او ادنی می رسد و با کرامت اکتسابی جهان را تسخیر نموده و نیروها و خزاین زمین را در خدمت خود می گمارد.

اگر انسان از این مقام شامخ خود آگاهی یابد، گاهی به گناه ها و جرایم و جنایات دست نمی زند و هرگز ارزشهای که با نفخه الهی در او دمیده شده و حامل امنت الهی قرار گرفته آسیب نمی رساند.

در درون انسان بین نیروهای مادی و معنوی، جدال عظیم و پیکار مستمر، مشتعل است که در لابلای این پیکار می تواند بسیاری ارزشهای عالی خود را تشخیص دهد و به رشد و شکوفایی برساند.

قانون تکامل موجودات این روند را ایجاب می کند که بدون تضاد، تکاملی نخواهد بود. در این هستی تنها انسان به این مبارزه درونی مکلف است. فرشتگان از بُعد معنوی سرشته شده اند و هیچ نزاع درونی در آن ها حکم فرما نیست از این جهت جز طاعت چیزی را نمی شناسند و حیوانات تنها از بُعد مادی سرشته شده اند و بجز فرمان غریزه کاری انجام نمی دهند. این انسان است که باید تضاد درونی را سپری کند تا از یک طرف به مقام شامخ معنوی برسد، مقام و منزلتی که حد و انتها ندارد. شاعری می گوید:

رسد آدمی بجای که بجز خدا نبیند ﴿بنگر که چه حد است مقام آدمیت

و از طرف دیگر به مقام والای دانش تسخیر هستی دست یابد. «وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ» (۴) و به هر یک از آنان (شایستگی) داور، و علم فراوانی دادیم؛ و کوهها و پرندگان را با داوود مسخر ساختیم، که (همراه او) تسبیح

(خدا) می گفتند؛ و ما این کار را انجام دادیم! و ساختن زره را بخاطر شما به او تعلیم دادیم، تا شما را در جنگ‌هایتان حفظ کند؛ آیا شکر گزار (این نعمتهای خدا) هستید؟ پرسش این است که چرا بین این دو بُعد خاکی و ملکوتی انسان اینگونه نزاع وجود دارد؟ بُعد خاکی انسان و خمیره وجودی مادی وی نماد گل متعفن بدبوی و لجنزار ظلمانی ترکیب یافته که سرچشمهء بدی ها، جرایم و مظالم است و بُعد معنوی او از نفخهء الهی که نماد از نیکی ها، ارزشها و کمالات الهی و بشری است. هرگاه چنین تضادی و پارادوکسی در یک محل جمع شود، درگیری لازم است. این هر دو بُعد دو گونه سرنوشت در پی دارند: یکی به صوب سعادت و بهشت جاویدان آدمی را روان می کند و دیگری به سوی عذاب جهنم.

در قرآن کریم این دو بُعد یکی به نفس اماره تعبیر گردیده که همواره آدمی را به بدی امر می کند و دیگری به نفس لوامه که بازدارنده بوده و بعد از ارتکاب گناه ملامت کننده است. خداوند در مورد نفس اماره از زبان یوسف صدیق چنین خبر می دهد: «وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۵) من هرگز خودم را تیرئه نمی کنم، که نفس (سرکش) بسیار به بدیها امر می کند؛ مگر آنچه را پروردگارم رحم کند! پروردگارم آمرزنده و مهربان است. و در مورد نفس لوامه می فرماید: «وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ» (۶) و سوگند به (نفس لوامه و) وجدان بیدار و ملامتگر (که رستاخیز حق است!

در نتیجهء پیکار و مبارزه بین این دو نفس و غلبهء نفس لوامه بر نفس اماره نفس مطمئنه پدید می آید. خداوند (ج) می فرماید: «يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً» (۷) تو ای روح آرام یافته! به سوی پروردگارت بازگرد در حالی که هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود است، بناءً نخستین رسالت انسان در هستی

شناخت و معرفت است. و اولین شناخت و نافع ترین آن خودشناسی است. گفته اند خود شناسی انفع المعارف است، بخاطر اینکه هر کس خود را شناخت، جهان پیرامون خود را میتواند درک کند و به شناخت خداوند و آفریدگار خود دست یابد و هر کس خدا را شناخت در او از خود گذری و ایثار پدید می آید، راه شناخت خود و جهان پیرامون خود و آفریدگار جهان، کسب دانش و معرفت است،

حضرت سعدی (رح) می فرماید:

چو شمع از پی علم باید گذاخت ❁ که بی علم نتوان خدا را شناخت
 انسان که بی علم نتواند خدا را بشناسد طبعاً نمی تواند خود را بشناسد و نمی تواند از جهان شناسی بر خوردار باشد؛ چون خود شناسی و جهان شناسی شرط و مقدمه خدا شناسی قرار داده شده است،
 خداوند (ج) جهان پیرامون ما را آفریده و نامش را عالم نهاده اشاره به این است که این عالم علامه برای شناخت خداوند است، شناخت وجود خداوند، شناخت وحدانیت خداوند و شناخت صفات و کمالات خداوند،
 مراد از شناخت عالم پی بردن به قوانین و نظامات حاکم بر سرگذشت، سرنوشت و اهداف آفرینش این عالم است، شناخت نظم، هماهنگی و هدفمندی که در این عالم نهفته است.
 از این جهت در اثبات وحدانیت خداوند به دلیل نظم بگونه ذیل استناد جسته اند: در کاینات سه گونه نظم وجود دارد:

برهان نظم توضیح و ادامه برهان تمانع است بدین ترتیب که در برهان تمانع تعدد خدایان، دلیل فساد عالم قلمداد شده است؛ چو فساد در لغت انحراف از حد اعتدال است و در اصطلاح تعطیل مصالح را گویند. و فساد دو گونه می‌تواند باشد:

۱؛ اختلال نظم و برهم خوردن اعتدال در کاینات؛

۲؛ فروریختن معنویات و ارزشهای وحیانی و انسانی.

بنا بر آن فساد در آیه "الفسدتا" به این معنی است که در صورت تعدد، نظام هستی از اعتدال تکوینی مستقر در آن به جانب انحراف خواهد گرایید و مصالح کاینات برهم خواهد خورد. ما منتظر در هم خوردن حسی و فزیکمی عالم هستی، بوده ایم، غافل از این که نظام عالم معنی برهم خورده و در یک بلیس جای دنیا عدالت وجود ندارد و از صلح، امنیت، آزادی و خیر و رفاه بشری درکی نیست، مظالم و مفساد، شکاف طبقاتی، فقر و سیه روزی همه گیر شده است، آنچه خداوند خواسته پیاده نیست و فروغ چراغ هدایت فرورده است. اصلاً همین معنی واقعی فساد و تباهی باید ملحوظ باشد؛ چون این معنی سبب نابودی عالم می‌گردد. نظم به سه گونه است:

۱؛ نظم فاعلی و آن عبارت است از اینکه خداوند سبحان بهر چیز آنچه نیازمندی اوست عطا فرموده و هر چیز را در جایگاه مناسب خودش قرار داده است؛ بگونه‌ای که بقول علامه شبستری :

اگر یک زده بر گیری از جای ❀ خلل یابد همه عالم سراپای

۲) نظم طبیعی آن است که هر آنچه مورد نیاز مخلوق است از آن برخوردار باشد؛ مانند چشم، گوش، عقل و هوش و... (۳) نظم غایی آن است که هدف و غایه آفرینش هر چیز مشخص و معین باشد که بدون شک هر چیز در شریعت الهی بیان گردیده است. در رابطه به نظم مستقر در کاینات باید افزود که نظام عالم بگونه طراحی و پی ریزی گردیده

است که هر چیز در مدار خود حرکت میکند و رابطه هر پدیده با سایر پدیده ها رابطه تعاون و همبستگی است نه رابطه تقابل و تضاد. خداوند (ج) میفرماید :

«لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ» (۸)

نه خورشید را سزد که به ماه رسد و نه شب بر روز پیشی جوید و هر کدام در سپهری شناورند

آیه فوق دلالت بر استقرار نظم عادلانه در عالم می کند به این معنی که هر چیز جایگاه طبیعی خود را دریافته و در مسیر مشخص و مناسب حال خود فعالیت می کند. این هماهنگی در کاینات نه تنها به معنی عدم اصطکاک و برخورد، جریان پدیده ها در مدار خود است که هر پدیده ای در صدد تعاون و تکمیل دیگری است، آسمان از برکات خود فیضان می کند و زمین خزاین خود را بیرون تحویل می دهد تا به سایر موجودات خیر و منفعتی برسد و همه در صدد تعاون و تکامل و هماهنگی یکدیگرند. زخمی که در بدن رونمایی گردد، ذریعه آب و غذا، خون تولید میشود، بدن را تغذیه نموده و زخم التیام میابد، باران گرد و غبار هوا را می زداید و هوای شفاف پدید می آید، آب های آلوده و کثیف در زمین فرو می روند، خاک میکروب های آن را از بین می برد و دوباره آب زلال تولید میکند، در چشم پنج وسیله حفاظتی قرار داده شده است، محافظی بنام اشک در داخل چشم که پیه های آن با آب شور حمایت می شود، مژه، پلک ها، ابروها و استخوان های دوطرف بینی، کوه های آب برف و باران در خود ذخیره میکنند و به سرزمین های دور که همه چیز به آن نیازمند است سرا زیر مینمایند و نیاززبری را که حیات موجودات به آن بستگی دارد مرفوع میکنند، طوفان های تند را مهار میکنند و از شدت زلزله زمین جلوگیری مینمایند. می بینیم که چگونه نوزاد با

قدرت حمایت والدین جبران می شود و ضعف ناتوانی والدین با قوت و نیرومندی فرزند تلافی می گردد. خورشید به زمین نور می رساند و بحر بخار آب را به بالا می فرستد سپس جاذبه زمین آن را به پایان می کشاند و با ران می بارد. ریشه درختان مواد غذایی را جذب نموده، به برگ ها می رساند، برگ ها نیز نور خورشید را جذب نموده، به ریشه های درختان می رساند. آیا این هماهنگی ها دلیل بر حکومت یک قدرت بی نهایت و مدبری نیست؟ چي مناسب است که با تولد نوزاد شیر در پستان مادر پدید می آید آیا یک قضیه تصادفی است و یا اینکه با رفع نیازمندی یک خلا، سد می گردد تا در حیات نظم و تناسب بین امکان و ضرورت بوجود بیاید و بی نظم و سرگردانی جلوگیری شود؟ زبان که با گردش دقیق خود صداها را تولید می کند بدون لب ها از عهده ای وظایف خود برآمدن می تواند؟

از این معلوم می شود که در هر نفس کشیدن ما هزاران نعمت وجود دارد. نه تنها در عالم آفاق این همه نظم عادلانه حکم فرماست که در وجود انسان از آن بهتر تجلی یافته است. علامه شبستری می گوید:

جهان مانند خد وخال و ابروست که هر چیزی به جای خویش نیکوست.

گفتیم که بزرگترین بلای بشریت جهل است، جهل و پرده غفلت جزء سرشت بشر نبوده و پدیده عارضی است؛ پدیده اصلی نیست. خداوند انسان را با دانش که یکی از امکانات وجودی وی است آفریده و فجور و تقوی، خوب و بد و مظلوم و مفسده را برایش الهام بخشیده است. بشر به دانش آموزی دستور داده شده و مکلف گردیده است؛ اما در نتیجه تقصیر بشر در قسمت آگاهی و دانش آموزی، پدیده جهل نمایان می شود. به عبارت دیگر جهل حالتی است که برای انسان عارض می شود و به سبب اینکه خداوند جاذبه علم را در بشر بودیعه نهاده است؛ طبعاً این میل و کشش در او وجود دارد

که چگونه بتواند خود را از هاله ابهامات و شکوک و پرده های جهل و ظلمانیت برون بکشد. شاعری می گوید:

روزها فکر من این است و شب هاسختم ❁ که چرا غافل از احوال دل خویشتم
مراد از احوال دل همانا گناه ها، غفلت ها، مظالم، مفاسد و جنایاتی است که
بشر مرتکب آن می شود، آتش حسد، آتش غضب، آتش شهوت و...، حالاتی هستند که
قبل از اینکه به دیگران سرایت نمایند و به یک جنایت مبدل شوند خود صاحب شان را
می سوزانند، اخلاص، صداقت، امانت داری و... حالاتی هستند که قبل از اینکه به جامعه
مفید واقع شوند صاحب شان را تزکیه نموده، نمو و شخصیت می بخشند.

در قرآن کریم از گناه به هوای نفس تعبیر گردیده است؛ چنانکه خداوند (ج) در
این آیه مبارکه می فرماید: فَأَمَّا مَنْ طَعَى وَأَنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى
وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (۹) اما هر که
طغیان کرد و زندگی پست دنیا را برگزید (پس جایگاه او همان آتش است و اما کسی که
از ایستادن در برابر پروردگارش هراسید و نفس خود را از هوس باز داشت پس جایگاه او
همان بهشت است.

در آخر آیه که می فرماید: «ونهى النفس عن الهوى» معلوم می شود که اول آیه
یعنی غرایز دنیوی «هوی» است. در اصل هوی به معنی سقوط در مهلکه است. هوی را
هوی نامیده می شود بخاطر که صاحب خود را در هلاکت سقوط می دهد.

پس نخستین راه رهایی از جهل، تعلیم است. سپس تفکر در عالم هستی، عالم آفاق
و عالم انفس. از این طریق انسان می تواند پرده جهل و غفلت را بزدايد و به خود آگاهی
و خود شناسی برسد و از خود بیگانگی رهایی یابد.

مراد از «غفلت احوال دل» پرده جهل است. بشر برای خود آگاهی می تپد و سعی می کند که از خود بیگانگی و سقوط در حوض جرایم و جنایات رهایی یابد و طبعاً شب و روز در این فکر است؛ اما از کجا شروع می کند تا به خود آگاهی برسد، جهل زدایی کند و غفلت را از خود دور نماید؟ نقطه آغاز کار را شاعر نشان دهی نموده می گوید:

حجاب چهره جان پرده غبار تنم ❁ خوشا دمی که از این چهره پرده برفکنم

شاعری برای جان چهره ثابت می کند و لازم برای چهره حجاب و پرده است و پرده را به غبار تفسیر مینماید. غبار گناه و غفلت ها، جرایم و جنایات، مظالم و مفاسد، چهره جان را می پوشاند و گاهی کاملاً جان انسان در پرده گناه ها پنهان می شود. در حدیث از «حجاب پرده جان» به نقطه سیاه تعبیر شده و در قرآن کریم به رین القلب تعبیر گردیده «كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (۱۰) نه چنین است بلکه آنچه مرتکب می شدند زنگار بر دلهایشان بسته است. وقتی حجم آن زیاد باشد به ختم القلب «أَفْرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَنَّ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۱۱) پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده و خدا او را دانسته گمراه گردانیده و بر گوش او و دلش مهر زده و بردیده اش پرده نهاده است آیا پس از خدا چه کسی او را هدایت خواهد کرد آیا پند نمی گیرید و جای که از آن بیشتر باشد به طبع و تاپه خوردگی تعبیر شده است. «فَبِمَا نَفْسِهِمْ مَبِئَاتُهُمْ وَكُفْرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَغَيْرِ حَقٍّ وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا» (۱۲) پس به [سزای] پیمان شکنی شان و انکارشان نسبت به آیات خدا و کشتار ناحق آنان [از] انبیا و گفتارشان که دلهای ما در غلاف است [لعنتشان کردیم] بلکه خدا به خاطر کفرشان بر دلهایشان مهر زده و در نتیجه جز شماری اندک [از ایشان] ایمان نمی آورند.

در آیه اول که از رین وزنگار قلب یادآوری کرده به ساده گی بیان شده؛ چون گناه های ابتدای اثر سبکتری دارد. سپس در آیه دوم که از ختم القلب یادآوری کرده مابعدش ثقیل تر شده گمراهی با علم و در آیه سوم که از طبع و مهر قلب ذکر به عمل آمده از دومورد نخستین سنگین تر گردیده است؛ گناه هان شان پیمان شکنی، کفر به نشانه های خدا، قتل و عصیان و اعتداء بوده است.

وقتی انسان به خود آگاهی رسید و از خود بیگانگی رهید، همزمان برایش مسئله ای سرگذشت خود و سایرینی نوع بشر مطرح می شود. طرح مسئله سرگذشت بشر برای خودش بعد از رسیدن به خود آگاهی نسبت به وضع و احوال خود، قبل از طرح مسئله سرنوشت است؛ چونکه بشر طبعاً به گذشته بیشتر از آینده می بیند گرچه به آینده و گذشته نگاه داشتن کمال است و امکان دارد هر دو همزمان مطرح باشد. شاعری می گوید:

عیان نشد که ز کجا آمدم کجار فتم ❁ دریغ و درد که غافل ز کار خویشتم

آغاز آفرینش انسان و چگونگی آن و ماده که بشر از آن پدید آمده در فرهنگ دینی مورد بحث و مذاقه قرار گرفته است. نخستین ماده که خداوند آدم ابوالبشر را آفرید، گل بدبوی متعفن بود. «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأُئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ» (۱۳) و [یاد کن] هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان گفت من بشری را از گلی خشک از گلی سیاه و بدبو خواهم آفرید.

حکمت اینکه از گل بد و سیاه آفرید؛ چون گل بدبوی و سیاه منشأ گناهان است. از این جهت گناه ها ظاهر و باطن انسان را سیاه و بد بومی سازد. در این گل کشش و جاذبه است دارای لذت دنیوی که انسان را به صوب خود می کشاند؛ چنانکه در لذایذ دنیوی دیده می شود.

بعد از این آفرینش دیگر این انسان از نسل آدم است که خداوند (ج) می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» (۱۴) ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را [نیز] از او آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری پراکنده کرد پروا دارید و از خدایی که به [نام] او از همدیگر در خواست می کنید پروا نمایید و زنهار از خویشاوندان مبرید که خدا همواره بر شما نگهبان است.

در رابطه به سرنوشت انسان بعداً به بحث خواهیم پرداخت؛ اما آنچه درخور یاد آوری است. اینکه شاعر در سلک طرح مسئله سرنوشت و سرگذشت، مسئله خود شناسی و علت عدم توجه به این مهم را یاد آور شده می گوید: «دریغ و درد که غافل ز کار خویشتم» یعنی اینکه مسئله سرگذشت و سرنوشت (شناخت مبدأ و معاد) و خداشناسی به مسئله خودشناسی پیوند علی و معلولی دارد. در حدیث هم وارد است که «من عرف نفسه فقد عرف ربه» (۱۵) کسیکه خود را شناخت خدای خود را شناخته است. مطلب دیگری که در رابطه به خود شناسی مطرح است مسئله اهداف آفرینش انسان است. شاعری به این مطلب اشاره کرده می فرماید:

مانده ام سخت عجب کز چه سبب ساخت مرا ❁ یا چه بوده است مراد وی ازین ساختنم
یا اینکه می گوید:

از کجا آمده ام آمدنم بهر چه بود ❁ بکجا می روم آخرنمایی وطنم
هدف آفرینش جهان و انسان در مجموع، اصل اساسی تکامل است. خداوند (ج) هر چیزی را آفرید، برای اینکه آنچیز، به کمال مناسب خود، برسد.

کمال جهان در توسعه و انکشاف است ، (چنانچه) خداوند (ج) از انسان خواسته تا جهان را تسخیر نموده و آباد سازد؛ همانگونه که میفرماید:

«هو الذی اخرجکم من الارض واستعمرکم فیها» (۱۵) خداوند، ذاتی است که شما را از زمین بیافرید. ولی تسخیر و آبادی جهان و تکامل آن بدون تکامل انسان امکان پذیر نیست. تکامل انسان در دو بعد علم و اراده، به فعلیت می رسد، تکامل در علم برای انکشاف معنوی انسان و تکامل در اراده که به مفهوم قویت، آبیاری و صلابت آن است، برای آبادانی، تسخیر و انکشاف مادی جهانی. از این جهت رسالت انسان در چهار اُ مور کلی معرفی گردیده

۱- معرفت

۲- عبادت

۳- عدالت

۴- تزکیه و تعلیم

معرفت خداشناسانه

معرفت در اصل لغت عبارت است از: ادراک امور جزئی تصویری باشد تصدیقی. (و در اصطلاح: عبارت است از: شناختن معلوم مجمل در صورت تفصیل آن (۱۶) چیزی که از تمام وجوه مجهول باشد شناختن آن امکان پذیر نیست ولی آنچه معلوم توأم با اجمال قابل تبیین است. خداوند کائنات را برای این آفرید تا دلیل باشد برای شناخت و معرفت وجود و وحدانیت او تعالی، چنانکه مقوله عربی است که میگوید:

« وفی کل شیء آیه تدل علی أنه واحد »

در اینجا مراد از معرفت خداوند (ج) است. و مراد از معرفت خداوند معرفت ذات، صفات و افعال آن است شناخت ذات خداوند به دو امر حاصل می شود، بی نیازی

وبی مثالی که مرد و مطلب در سوره اخلاص تذکر یافته است، چنانچه خداوند میفرماید: «الله الصمد» دلیل بی نیازی خداوند است و لم یکن له کفوا اخذ (۱۷) دلیل بی مثالی خداوند است، چون ذات بی نیاز وی مثال درافرینش اصلاً وجود ندارد. چون به بداهت ثابت که همه پدیده هانیازمندانند و چون اصل توالد و تناسل در جهان حکم فرماست و بصورت گسترده قانون زوجیت و توالد در جهان حکومت دارد و شمائل نتیجه زوجیت و توالد نمی تواند بی نیاز باشد

معرفت صفات این است که هر آنچه را که خداوند ورسول او برای خداوند ثابت کرده ، ثابت بدانیم مانند نود و نه صفاتی که درقران کریم ذکر گردیده و برصفت رانفی کرده اند نقی کنم ، مانند تنزیه خداوند از ظلم؛ چون ضد آن یعنی عدل توصف شده است و از جهل ، چون به علم توصیف شده است بی مثالی استاد کرد، چون خداوند میفرماید:

«لیس کمثله وهو السميع البصیر» (۱۸)

چیزی مانند و شبیه خداوند نیست و او شنو ادیبیناست

معرفت افعال خداوند (ج) عبادت است از : اصل خالفیت ، به معنی اینکه هر چیزی را تنها او آفریده است «الله خالق کل شی» (۱۹) اصل ربوبیت ، یعنی بر چیزی را کمال و نظم می بخشد

«قل اغیر الله ابغی رباً و هو رب کل شی» (۲۰)

اصل مالکیت. یعنی مالک حقیقی، به معنی سلطه و قدرت تکوینی از آن اوست و مالکیت حقوق به معنی سلطه تشریعی نیز از آن اوست

«ولله ملک السموات والارض» (۲۱)

اصل حاکمیت یعنی حکم و حاکم اوست. به اساسی اصل آزادی که خداوند انسان را آزاد آفریده هیچکس حق ندارد بالای کس حکومت داشته باشد؛ اما چون بدون حکومت زندگی اجتماعی دچار هرج و مرج خواهد حکومت ضرورت پنداشته شده و چون حکومت، در عوض بخش آزادی های مردم شکل می گیرد حکومت را خداوند از آن مردم ساخته. هر کس را که خواستند.

تزکیه و تعلیم:

معنای تزکیه این است که انسان در هوسهای خود دفن نشود و در چنگال خواسته های درونی اسیر نگردد، هم روح را از شرک، حسد، جاه طلبی، بخل، ترس و قساوت پاک کند و هم فکر را از جهل، خامی و تخدیر نجات دهد. هم جامعه را از خفقان، استثمار و بردگی طاغوتان رهائی بخشد تا مایهء نمو و ترقی شود.

بلایای دنیای دیروز و امروز بلای عدم تزکیه است. روز بروز دانشمندان، عالمان حقوق و سیاست بیشرمی شود اما حقوق ملت ها پایمال میگردد، برای آنکه در ظرف آلوده شیر ریخته اند و به انسان تزکیه نشده تعلیم داده اند. تزکیه و تقوی انسان را در حوادث تلخ و شیرین پایدار نگاه می دارد و انسان صالح هرگز حاضر نیست در برابر حکومت تمام زمین، حتی بر مورچه ای ظلم روا دارد. خداوند (ج) میفرماید:

(وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ) (۲۲)

پیامبران آمده اند مردم را تزکیه کنند و برای شان کتاب و حکمت بیاموزانند. باید تزکیه و تعلیم در کنار هم باشند به منزله دویالی برای دنیا و آخرت که باید باهم دیده شوند. دنیای غرب در «یعلمهم» جلورفته اند اما در «بزکیهم» در دام هواهای نفسانی افتاد.

در نتیجه بحث باید به عرض برسانم که خودشناسی افق دید انسان را وسعت بخشیده، کمالات که در جهان آفرینش وجود دارد در صفحه وجود انسان تبلور می یابد و انسان را به جهان شناسی و خداشناسی پیوند می. بدین ترتیب ارزشهای اخلاقی پاک می گرداند و انسان را از سرگذشت و سرنوشتش آگاهی می بخشد.

مأخذ

- ۱- سورة الحجر، آیه ۲۸
- ۲- سورة الاسراء، آیه ۷۰. ۲۹
- ۳- سورة الحجرات، آیه ۱۳
- ۴- سورة الانبياء، آیه ۷۸-۷۹
- ۵- سورة يوسف، آیه ۵۳،
- ۶- سورة قیامه، آیه ۲،
- ۷- سورة الفجر، آیه ۲۷-۲۸
- ۸- سورة يس، آیه ۴۰
- ۹- سورة النازعات، آیه ۳۷-۴۱
- ۱۰- سورة تطفیف، آیه ۱۴
- ۱۱- سورة جاثیه، آیه ۲۳
- ۱۲- سورة النساء، آیه ۱۵۵
- ۱۳- سورة الحجر، آیه ۲۸
- ۱۴- سورة النساء، آیه ۱.

۱۵- الأصبهانی، أبو نعیم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران، حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء، دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع، بیروت، ج ۱۲ ص ۲۰۵.

۱۶- سوره هود، آیه ؛ ۶۱

۱۷- حمد خاتمی، فرهنگ علم کلام، صبا، تهران، ۱۳۷۵ هـ. ش ۲۰۷

۱۸- سوره اخلاص، آیه ؛ ۳

۱۹- سوره شوری، آیه ؛ ۴۲

۲۰- سوره الانعام، آیه ۱۶۴.

۲۱- سوره زمر، آیه ؛ ۶۲

۲۲- سوره آل عمران، آیه ۱۶۴.

خیر نیار عزیز گل صافی

د مسلمانانو له لورې قرآن کریم ته د نه پاملرنې لاملونه

په دیکې هیڅ شک نشته چې قرآن کریم دانسانانو دهدایت او لارښوونې لپاره نازل شوی دی او هر هغه انسان بریالی او نیک بخته دی چې خپله اړیکه له قرآن کریم سره کلک وساتي، ځکه چې همدا قرآن کریم رڼا، هدایت، پند، شفا، رینستونی او د الله تعالی وروستی کتاب دی چې بل کتاب له دې څخه وروسته نه نازلېږي.

کله چې یوانسان پر قرآن کریم په سمه توګه ځان پوه کړي او باور پرې وکړي، نو د دې انسان په دنیا کې خوشحالي په نصیب کېږي او په آخرت کې به بریالی وي. او دا د الله تعالی وعده ده لکه څرنگه چې یې دصحابه کرامو رضوان الله تعالی علیهم اجمعین سره پوره کړې وه، چې هغوی په دنیا کې خوشحاله وو له خپل ژوند څخه اګرچې په ژوند کې یې ډیرې ستونزې ګاللې دي، خو بیا هم ژوند یې له خوشحالیو اطمینان څخه ډک وو او په آخرت کې به هم بریالی وي ځکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ (۱).

الله پاک به ترې خوښ او دوي به له الله نه خوښ وي.

يعني الله تعالى فرمائي: خه د پيغمبر له صحابه وُ شخه راضي يم او هغوی له الله تعالى شخه راضي دي، نو هرڅوک که غواړي چې الله تعالى له هغه شخه راضي او خوښ شي او په سمه لار روان شي، پند او نصيحت واخلي او د کفر او شرک له تيارو شخه خلاصی ومومي، نو يواځنې لاره يې همدا قرآن کریم دی. الله تعالى فرمائي: ﴿هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (۲)

دا (قرآن) بيان دی لپاره د خلکو او هدايت دی او نصيحت دی لپاره د پرهيزکارانو. او په بل ځای کې الله تعالى داسې فرمائي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ (۳)

ای خلکو په تحقيق راغلی تاسې ته پند له رب ستاسې او شفا لپاره د هغې چې په سينو کې دي او هدايت او رحمت لپاره د مؤمنانو.

دقرآن کریم په اړه په بل ځای کې الله تعالى داسې فرمائي: ﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ (۴)

دا کتاب دی نازل کړی مونږ هغه تا ته چې وباسې خلک له تيارو نه رڼا ته په حکم د رب د هغوی، په لور د لارې د غالب او ستايل شوې ذات.

نو له همدې کبله قرآن کریم دمسلمانانو په ژوند کې خورا ارزښت او اهميت لري چې هغه ته ځانگړې پاملرنه وکوي، خو کله بيا داسې وي چې قرآن کریم ته يې پاملرنه کمه شي او کله خو ورته اصلا پاملرنه او توجه نه کوي، نو له همدې امله پيغمبر (صلی الله عليه وسلم) هم داشکایت کوي چې څما قوم قرآن کریم ته يې شا کړې او پريښی دی.

نو په دې مقاله کې غواړم چې دقرآن کریم د هجر پريښودو اسباب او لاملونو په اړه څيړنه وکړم، چې کوم اسباب باعث کيږي چې ولې يو مسلمان قرآن کریم ته شا کوي او يايې پريږدي، او دا ډيرې بدې پايلې لري، نو مخکې له دینه چې دغه اسباب وڅيړو، لازمه بولم چې دهجر معنا او مفهوم پيژاندل خورا ارزښتمند دي، نوځکه لومړی دمهجور معنا کول اړين دي او وروسته به د هجر اسباب بيان کړو.

مهجور د هجر يهجر له مادې څخه اخستلی شوی دی او دا توری په قرآن کریم کې هم استعمال شوی دی او د دې کلمې گڼې معناگانې لغت پوهانو او مفسرینو بیان کړي دي. الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایي: ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾ (۵)

او وویل رسول ای ربه زما بی شکه قوم زما نیولی دی هغوی دغه قرآن پرینې شوی. یعنی قرآن کریم یې پرینودی دی او هیڅ ډول او پاملرنه ورته نه کوي او عمل یې هم پرې پرینودی دی چې دا د نبي کریم شکایت دی چې خپل رب ته یې کوي له امت خپل څخه.

ابوحاتم رازی په خپل تفسیر کې د دې آیت کریمه دلاندې لیکلي دي وايي: (فهذا قول نبیکم یشتکي قومه إلی ربه). (۶)

دا وینا ستاسو د پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) ده چې شکایت کوي خپل رب ته.

۱- پرینودل شوی:

فراء وايي: (مَهْجُورًا اي متروکا). (۷)

پرینودل شوی.

مقاتل بن سلیمان هم وايي: {مَهْجُورًا ترکوا الإیمان بهذا القرآن، فهم مجانبون له}. (۸) مهجورا یعنی ایمان یې په دې قرآن پرینسی دی، نو هغوی له قرآن څخه یو اړخ ته شوی.

۲- قرآن کریم ته غلط نسبت کول:

طبري په خپل تفسیر کې لیکلي دي وايي: «مَهْجُورًا: يَهْجُرُونَ فِيهِ بِالْقَوْلِ، يَقُولُونَ هُوَ سِحْرٌ. وَقَالَ آخَرُونَ: بَلْ مَعْنَى ذَلِكَ: الْخَبْرُ عَنِ الْمُشْرِكِينَ أَنَّهُمْ هَجَرُوا الْقُرْآنَ وَأَعْرَضُوا عَنْهُ وَلَمْ يَسْمَعُوا لَهُ.» (۹) بد نسبت یې کوو قرآن ته په خپلو ویناو سره، چې ویل یې قرآن کریم سحر دی. خو ځینې نوریا وايي: معنا د دې دا ده: دا اخبار دی له مشرکینو څخه چې هغوی قرآن پرینسی وو او مخ یې ترینه اړولی وو او غوربې هم ورته نه کینود.

امام قرطبي له مجاهد(رحمه الله) او ابراهيم نخعي(رحمه الله) څخه نقل كوي، هغه وايي: قالوا فيه غير الحق من إنه سحر وشعر. (۱۰)

هغوی ناحقه خبرې كوي په قرآن كې(غلط نسبت كوي) په دې خبره چې(قرآن) سحر او يا شعر دی.

امام ابن كثير(رحمه الله) وايي: د الله تعالى دا وينا (مَهْجُورًا) د پيغمبر(صلى الله عليه وسلم) د حال څخه خبر ورکوي چې هغه له خپل قوم څخه شكایت كوي. {وذلك أن المشركين كانوا لا يُصغون للقرآن ولا يسمعونه}. (۱۱)

او دا ځكه چې مشرکينو قرآن ته غوږ نه كينبوده او نه يې اوریده.

دمشركينو دې عمل ته قرآن كريم اشاره كړې ده. الله تعالى داسې فرمايي: ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴾. (۱۲)

او وايي هغه كسان چې كافران شوي مه اورئ تاسې دا قرآن او شور وكړئ (د لوستو په وخت كې) په دې كې نساې تاسې برلاسي شئ.

امام آلوسی(رحمه الله) په خپل تفسير(روح المعاني) كې مهجور داسې معنا كوي، هغه

وايي:

۱- مَهْجُورًا أي متروكا بالكلية ولم يؤمنوا به ولم يرفعوا إليه رأسا و لم يتأثروا بوعيده و وعده، فمهجورا من الهجر بفتح الهاء بمعنى الترك و هو الظاهر}. (۱۳)

(مهجور) په كلي توگه پريښودلی شوی، داسې چې ايمان پرې نه راوړي، نه ورته گوري، په زيري او ويږه (بشارت او انذار) يې نه دي اغيزمن شوي، نو دې معنا ته په كتو سره مهجور د هجر له مادې څخه اخستلای شوی دی د ها په زبر سره په معنا د پريښودلو او دا معنا ښكاره ده.

۲- {و قيل مهجور، الهديان و فحش القول}. (۱۴)

ويلی شوي دي(مهجور) گلهې وډې ويل او بي حيا خبرې.

امام راغب اصفهاني(رحمه الله) چې يو نامتو لغت پوه دی هغه وايي: {الهِجْرُ والهَجْرَانُ: مفارقة الإنسان غيره، إمّا بالبدن، أو باللسان، أو بالقلب}. (١٥)
هَجْرٌ او هَجْرَانُ: د انسان جدا والی دی له بل چاڅخه په بدن سره، یا په ژبې او یا په زړه سره.

د قرآن کریم د هجر ځینې اسباب او لاملونه دا دي:

١- د الله تعالی څخه لرې والی، دالله تعالی څخه لرې والی د قرآن کریم د هجر سبب کیږي. ځکه چې قرآن کریم د الله تعالی کلام دی، هر څومره چې یو مسلمان انسان، الله تعالی ته نږدې وي هغومره یې اړیکه د هغه له کلام سره زیاته وي او هرڅومره چې له الله تعالی څخه لرې وي، نو اړیکه یې هم له قرآن سره کمه وي، ځکه چې دا دواړه لازم او ملزوم دي، همدا وجه ده څوک چې په دنیا کې د الله تعالی له کلام(قرآن) څخه مخ واړ وي او اعراض وکړي، نو د هغه لپاره سخت عذاب ټاکل شوی دی او دې موضوع ته خپله قرآن کریم هم اشاره کړې ده. الله تعالی فرمایي: (وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى). (١٦)

او چا چې مخ اړولی له یادولو زما نه، نو بې شکه لپاره د هغه ژوند دی تنگ او را پورته به کړو هغه په ورځ د قیامت روند.

په تفسیر منار کې د دې آیت د لاندې لیکلي دي: {وَالْبُعْدُ عَنِ الْقُرْآنِ هُوَ عَيْنُ الْبُعْدِ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى، وَذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ}. (١٧)

لرې والی له قرآن څخه همدغه لرې والی له الله تعالی څخه دی او دا بنسټه گمراهي ده.

٢- دایمان کمزوري، د قرآن کریم د هجر بل سبب او لامل دا دی چې د یومسلمان ایمان کمزوری وي یعنې د کامل ایمان څښتن نوي، نو هغه له قرآن کریم څخه ورځ په ورځ لرې کیږي چې بیا دا لرې والی په هجر او کاملې جدایې بدلیږي. خو الله تعالی له مسلمانانو څخه غواړي چې په اسلام کې په پوره توگه داخل شي او داسې نه وي چې په ځینو احکامو یې عمل کوي او په ځینو نور بیا عمل نه کوي او دې موضوع ته پخپله قرآن کریم هم اشاره

کړې ده الله تعالى فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾. (۱۸)

ای هغه کسانو چې ایمان مو راوړی دی ننوځی په اسلام کې بشپړ او تابعداري مه کوی د قدمونو د شیطان بې شکه هغه لپاره ستاسې د بنمن دی ښکاره.

۳- د قرآن کریم په معنا نه پوهیدل، بل سبب او لامل د قرآن کریم د هجر دا دی چې یو مسلمان د قرآن کریم په معنا نه پوهیږي چې الله تعالى هغه ته په کومو کارونو امر کړی او له کومو کارو څخه یې منع کړی دی؛ ځکه چې قرآن کریم کې د الله تعالى خطاب دی ټولو انسانانوته او امر یې کړی ټولو ته په ایمان راوړلو او د پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) پیروي کولو سره او دا چې د قرآن کریم تابعداري وکړي، نو کامله تابعداري انسان هله کولای شي چې د قرآن کریم په معنا او مفهوم ښه پوه شي چې الله تعالى له هغه څخه څه غواړي او څه باید هغه وکړي او له کوم عمل څخه ځان وساتي، نو له همدې کبله د قرآن کریم په معنا پوهیدل خورا اړین دي. البته که له چا سره داسې پوښتنه وي چې د قرآن کریم معنا او مفهوم یې خورا سخت دی، ځکه ډیری خلک په عربي ژبه پوهیږي خو بیا هم د قرآن کریم په پوهیدو کې پاتې راغلي دي او یا دا چې زده کول یې هم گران او ستونزمن دي، نو دا یو غلط فکر دی الله تعالى فرمايي: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾. (۱۹)

او په تحقیق آسان کړی مونږ قرآن لپاره د پند، نو آیا شته پند اخستونکی؟

او دا جمله څو ځله په قرآن کریم کې تکرار شوې ده چې الله تعالى فرمايي: ما قرآن کریم اسان کړی لپاره د پند او نصیحت اخستلو، نو داسې څوک شته چې پند او نصیحت واخلي؟ او په بل ځای کې الله تعالى داسې فرمايي: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾. (۲۰)

ووايه! آیا برابر دي هغه کسان چې پوهیږي او هغه کسان چې نه پوهیږي.

امام بخاري (رحمه الله) د دې ایت کریمه د لاندې لیکلي دي هغه وايي: {هَلْ مِنْ طَالِبِ عِلْمٍ فَيُعَانِ عَلَيْهِ}. (۲۱)

آیا د علم غوښتونکی (طالب) شته چې مرسته ورسره وکړی شي.

۴- له قرآن کریم څخه په نورو کړنو مشغوله کیدل، د قرآن کریم د پریښودو او هجر بل سبب او لامل دا دی چې اوسني مسلمانان له قرآن کریم څخه مشغوله شوي دي په نورو کړنو باندې او قرآن کریم ته ډیر لږ وخت ورکوي او ځینې خو بیا داسې دي چې د قرآن کریم لپاره اصلا وخت نه لري چې زده یې کړي او یایې تلاوت کړي؛ ځکه په اوسني زمانه کې ډیری داسې اسباب وسایل پیدا شوي دي چې انسان له هرڅه څخه مشغوله ساتي او ځینې بیا لا په دغه وسایلو معتاد او روغدي شوي دي، دبیلگې په توګه: راډیو، تلویزیون او انټرنټ او د لوبو (ګیم) هغه وسایل دي چې دننې عصر خلک یې له هرڅه څخه ډیر زیات پر ځان مشغوله ساتلي دي، چې مسلمانان هم له دې ستونزې څخه هم خلاص نه دي او ډیری ځوانان خپل قیمتي وخت په دې وسایلو ضایع کوي اگرچې ډیرې مثبتې ګټې هم لري خو له حد څخه زیات استعمال یې بیا داسې ستونزې زیګوي چې د جبران وړ نه وي.

نو کله چې بیا د روغدي کیدو برید او کچې ته ورسېږي، نو خپل بد او ناوړه عمل ورته ښه ښکاري چې بیا په داسې حالت کې ورته پریښودل ناشوني وي. الله تعالی په دې اړه داسې فرمایي:

﴿أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾ (۲۲)

آیا نو هغه څوک چې ښایسته شوی هغه ته بدعمل، نو ویني هغه ښه، نو بې شکه الله بې ليارې کوي څوک چې خوښه یې شي او ښوونه کوي هغه چاته چې خوښه یې شي. او په بل ځای کې الله تعالی داسې فرمایي: ﴿وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّوهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ﴾ (۲۳)

او بې شکه هغوی خامخا منع کوي هغوي له ليار او ګومان کوي هغوي، چې بې شکه هغوي په سمه ليار شوي دي.

محمد رشیدرضا(رحمه الله) په خپل تفسیر المنار کې د قرآن کریم په هکله داسې وایي: {وَمَنْ اسْتَعَلَّ بِهَذَا حَقَّ الاسْتِغَالِ، وَصَلَ إِلَى مَعْرِفَةِ أَمْرَاضِ الْمُسْلِمِينَ الْحَاضِرَةِ، وَمَنَابِعِ الْبِدَعِ الَّتِي فَسَتْ فِيهِمْ، وَمَنَارَاتِ الْفِتَنِ الَّتِي فَرَّقَتْهُمْ، وَيَعْرِفُ عِلَاجَ ذَلِكَ، وَأَنَّ مَنْ ذَاقَ حَلَاوَةَ الْقُرْآنِ لَا يَنْظُرُ فِي كِتَابٍ وَلَا يَتَلَقَّى عِلْمًا، إِلَّا مَا يَفْتَحُ لَهُ بَابَ الْفَهْمِ فِي الْقُرْآنِ أَوْ مَا يَفْتَحُ لَهُ بَابَهُ الْقُرْآنُ فَيَجِدُهُ مَرَاتَهُ}. (۲۴)

څوک چې مشغوله شي په دې(قرآن) په صحيح توگه، نو د اوسني مسلمانانو د مرضو پيژاندنې ته به و رسېږي، د هغې بدعاتو بېخ (اصل) ته چې په دوي کې خواره شوي دي وبه رسېږي، د هغې فتنو جرړې (بيخ) ته چې هغوي(مسلمانان) يې سره جلا کړي دي وبه رسېږي، نو وبه پيژاني درمل(علاج) د هغې. او بې له شکه چاه چې و ځکه(حس کړ) خوږوالی د قرآن کریم، نو وبه نه گوري بل کتاب او علم به وا نخلي له بل کتاب څخه مگر دا چې د هغې د پوهې لپاره په قرآن کریم کې دروازه پرانستلی شوی وي او يا دا چې د هغې لپاره قرآن کریم دروازه وي، نو وبه مومي قرآن کریم د هغې لپاره هنداره.

۵- د تلاوت لپاره مناسب ځای نه غوره کول، د قرآن کریم د پريښودو او هجر بل سبب او لامل دا دی چې يو مسلمان خپل وخت قرآن کریم ته ورکوي او تلاوت يې هم کوي، خو کله بيا داسې وي چې ذهنا او قلبا هغه دپته اماده نه وي چې د قرآن کریم له تلاوت او لوستو څخه پند، نصيحت او خوند واخلي او يايې ورسره مينه پيداشي، دا ځکه چې هغه د تلاوت لپاره داسې مناسب او آرام ځای نه دی غوره کړی چې هغه ذهنا او قلبا خپل تلاوت ته توجه او فکر وکړي، نو دغه تلاوت به پر هغه هيڅ ډول اغيزه ونکړي، دا ځکه چې اغيزه هله کوي چې په زړه او فکر خپل سره قرآن کریم ته متوجه وي. کله بيا دغه حالت د وخت په تيريدو سره په هجران بدلېږي، ځکه چې انسان نشي کولای په داسې حالت کې د قرآن کریم وعد او وعيدو ته په صحيح توگه توجه وکړي او پرې پوه شي، نوکله چې دتلاوت ځای آرام او مناسب نه وي، نوهيڅ گټه ترينه نشي اخستلای. داسې نه ده چې قرآن کریم سخت دی او يايې څوک په معنا او مفهوم نه پوهېږي بلکې قرآن کریم خورا آسان شوی دی لپاره د پند او نصيحت اخستلو، الله تعالی فرمايي:

﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾ (٢٥)

او په تحقیق آسان کړی مونږ قرآن لپاره د پند، نو آیا شته پند اخستونکی.

٦- د تلاوت په وخت کې توجه او فکر نه کول، د قرآن کریم د پریښودو بل سبب او لامل دا دی چې د تلاوت په وخت کې بې توجه او فکر خپل تلاوت ته نه وي او ذهنا بل چیرته مشغول وي، خو یواځې په ژبه تلاوت کوي، چې داسې تلاوت بیا ډیر زیانونه لري لکه: غلط تلاوت کول او لوستل، چې داسې لوستل د قرآن کریم بیا نورې ستونزې هم زیږوي، کیدای شي چې کله تلاوت کونکی له لویې گناه سره مخ شي ځکه چې هغه غلط او ناسم تلاوت کړی دی او دا ځکه چې خپل تلاوت ته متوجه نه وي، نو طبعاً غلطی او خطا به ورڅخه پېښېږي چې داسې خطا او غلطی بیا یو قصدي عمل گنبل کېږي او قرآن کریم قصداً غلط لوستل یوه لویه گناه ده، نو له همدې امله د الله تعالی فرمان دا دی چې قرآن کریم په آرام سره ولوستلی شي او په غور سره ورباندې فکر وشي، الله تعالی فرمایي: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ (٢٦) او واضح لوله قرآن کریم په واضح لوستلو سره.

ځکه چې قرآن کریم ژوندی خطاب دی د الله تعالی لخوا څخه انسانانوته چې مشتمل دی په سوال او ځواب، وعد او وعید، امر او نهی او داسې نور چې دا ټول مرسته کوي له تلاوت کونکي سره چې ښه فکر او توجه وکړي خپل تلاوت ته ځکه قرآن کریم یواځې د لوستو کتاب نه دی بلکې د سوچ او فکر کتاب دی چې باید ورباندې فکر وشي.

٧- په عربي ژبې نه پوهیدل، د قرآن کریم د پریښودو بل سبب او لامل دا دی چې تلاوت کونکی د هغه په معنا او مفهوم نه پوهېږي ځکه چې قرآن کریم په عربي ژبه دی او ډیری لوستونکي بیا په عربي ژبه نه پوهېږي، نو همدا لامل باعث کېږي چې د لوستونکي مینه او توجه له خپل تلاوت څخه بل لورې ته شي او لوستونکی له تلاوت او قرآن کریم څخه گټه وا نخلي او په هغه باندې کوم ډول ځانگړې اغیزه هم ونکړي. اګر چې قرآن کریم روښانه دی او په پوهیدو کې کومه ستونزه نه لري. الله تعالی فرمایي: ﴿تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ، إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ﴾ (٢٧)

دا ایتونه د کتاب بنکاره دي مونږ نازل کړی دا کتاب قرآن عربي، بسایې تاسې له عقل نه کار واخلي، مونږ کیسه بیانوو پرتا، له ټولو نښه له کیسو په سبب د هغې چې وحې کړې ده مونږ په لور ستا دا قرآن، اګر چې وې ته له وړاندې د هغه نه خامخا له ناخبرو.

۸- غفلت، د قرآن کریم د پریښودو بل سبب او لامل دا دی چې ډیری تلاوت کونکي او مسلمانان له خپل دیني احکاموڅخه ناپوهه دي او د نه پوهیدلو اصلي لامل غفلت دی چې د وخت په تیریدو سره د قرآن کریم په هجر بدلیږي. خو د غفلت بیا ګڼ لاملونه او اسباب دي چې خورا ارزښت لري مسلمانان اول هغه وپېژني او ځان ترینه وساتي، ځینو دغه اسبابوته پخپله قرآن کریم اشاره کړې ده د بیلګې په توګه قرآن کریم ته د دروغو نسبت کول. الله تعالی داسې فرمایي: ﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعَيِّْ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾. (۲۸)

او که وګوري هغوی ليار د بې لاری او هلاکت نیسې دوی هغه ليار، دا په سبب د دې چې بې شکه هغوی نسبت د درواغو کړی ایتونو زمونږ ته او وو هغوی له ایتونو نه بې پروا. هغوی نسبت د درواغو کوه قرآن کریم ته او ورسره غفلت هم یوځای شوی وو چې دا د مخکینو او اوسنیو کافرانو عمل دی، نو مسلمانانوته دا پکار دي چې د کافرانو له کړنو څخه ځان وساتي او د قرآن کریم په حق کې غفلت ونکړي چې دا بیا د دنیا او آخرت سخت زیانونه لري. الله تعالی په بل ځای کې داسې فرمایي: ﴿وَلَا تُطِغْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ دِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾. (۲۹)

او تابعداري مه کوه ته د هغه چې غافل کړی مونږ زړه د هغه له ذکر(قرآن) زمونږ او متابعت یې کړی د هوا(خواهش) خپل او کار د هغه له حده تیر دی.

د الله تعالی کتاب قرآن کریم یې پریښی دی او د خپلې خوښې تابع شوی دی او هغې پسې روان دی، نو الله تعالی هم د هغه زړه غافله کړی دی له قرآن کریم څخه ځکه چې هغه خو پخپله خوښه هر څه کوي او پخپل کار کې له حد څخه تیری هم کوي چې پایله یې بیا د تل لپاره خرابه وي، الله تعالی په دې اړه داسې فرمایي:

﴿وَمَنْ يَعْتَسُ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضَ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾. (۳۰)

او هر څوک ځان پر وند کړي له یادولو د رحمن نه په بدل کې ورکوو لپاره د هغه شيطان، نو هغه لپاره د هغه ملگری وي.

نو هر څوک چې د الله تعالی له یاد څخه غافله شي پر هغه شيطان مسلط کیږي او هغه بیا د شيطان ملگری وي او الله تعالی د شيطان له ملگر توب څخه منع کړې ده، فرمایلي دي چې هغه ستاسو بسکاره دښمن دی. او په بل ځای کې الله په واضحه توګه له غفلت څخه منع کړې ده فرمایلي: ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾. (۳۱)

او مه کیږه ته له غافلانو نه.

امام رازي (رحمه الله) پخپل تفسیر کې داسې فرمایلي دي: {من الذين نسوا الله فأنساهم أنفسهم، فإنهم حُرِّموا خيري الدنيا والآخرة}. (۳۲)

له هغو کسانو څخه چې هیر کړي دی الله (جل جلاله)، نو هیر یې کړل خپل ځانونه، بې له شکه هغوی د دنیا او آخرت له خیر څخه محروم کړی شو.

۹- له دنیا سره مینه، د قرآن کریم د پریښودو بل سبب او لامل له دنیا سره مینه کول دي، ځکه کله چې د یو مسلمان انسان له دنیا سره مینه پیدا شي، نو د هغه ټوله توجه او پاملرنه یې دنیا ته شي او بیا په اسانۍ نشي کولای چې له دغه ګرداب څخه ځان وژغوري او یا ترینه په اسانۍ سره ځان خلاص کړي. ځکه د ځینو کافرانو باور داسې وو چې همدا دنیا ده او آخرت وجود نه لري، نو ځکه هغوی خپلې ټولې هڅې او کوشښې په همدې دنیا کې مصرفوي خو له آخرت څخه غافله شوي دي. قرآن کریم د کافرانو وینا را نقل کوي چې هغوی داسې ويل: ﴿وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾. (۳۳)

او وایې هغوی، نه دی دا مګر ژوند زمونږ د دنیا او نه یو مونږ بیا رژوندي کیدونکي.

نو کافران یواځې د دنیا لپاره کار کوي او آخرت باندې ایمان او باور نه لري او ځینې مسلمانان اګر چې په آخرت باور او ایمان لري خو بیا هم له آخرت څخه غافله شوي دي او یا ترینه هیر شوی دی چې دغه غفلت د قرآن کریم د هجران لامل کیږي. په بل ځای کې

رجل مؤمن هغه ایمان داره سړی چې خپل ایمان یې پټ ساتلی او د فرعون له کورنی څخه وو هغه هم خپل قوم ته بلنه ورکوي چې دنیا هیڅ ده او اصلي استونگه آخرت دی. قرآن کریم کې د هغه ایمان داره سړي د بلنې او دعوت په اړه چې خپل قوم ته یې ورکړی وو داسې فرمایي: ﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾. (۳۴) ای قومه زما بې شکه خبره داده دغه ژوند د دنیا لږه گټه ده او بې شکه آخرت، هغه کور د آرام دی.

د انسان اصلي استوگنځی آخرت دی نه دنیا ځکه چې دلته یواځې آزمینست دی او برخلیک به یې په آخرت کې معلومیږي چې څوک د کوم ځای وړ دی او دا فیصله به الله تعالی کوي، نو پکار دا ده د مسلمان لپاره چې خپل وخت عبث تیر نکړي او په دنیا باندې دوکه نشي. الله تعالی د دنیا او آخرت په اړه داسې فرمایي: ﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾. (۳۵)

او نه دی ژوند د دنیا مگر لوبې او عبث او خامخا کور د آخرت غوره دی لپاره د هغو کسانو چې پرهیزگاري کوي، آیا نو تاسې عقل په کار نه اچوئ. له دې مبارک آیت څخه معلومیږي چې په چا کې عقل وي هغه به له دنیا څخه ځان ساتي او هوښیار انسان هغه دی چې له عقل څخه کار واخلي او خپل رب او د هغه کتاب وپیژني، همدا وجه ده چې مخکنې علماؤ هم د دنیا سره د مینې او محبت په اړه د قران کریم کامله تابعداري کړې ده او موافق نظر یې وړاندې کړی دی او هغه دا چې هغوی هم له دنیا سره زړه تړل ښه کار نه گانه او مسلمانان یې تل دینته هڅولي دي چې آخرت ته خپله توجه زیاته کړي او بله دا چې دنیا یو فرصت او موقع ده او له دې څخه ښه گټه پورته کیدای شي چې هغه د الله تعالی عبادت او بندگي ده.

بشر بن الحارث (رحمه الله) وایي: { لا يجد من يحب الدنيا حلاوة العبادة } . (۳۶)

وبه نه مومي هغه څوک چې له دنیا سره مینه کوي خوږ والی (خوند) د عبادت.

له عیسی(علیه السلام) څخه نقل شوي دي چې فرمایي: {حب الدنيا أصل كل خطيئة}. (۳۷)

میننه له دنیا سره تهداب(بیخ) د ټولو گناهونو دی.

أحمد بن أبي الحواري(عليه السلام)وايي: {من نظر إلى الدنيا نظر إرادة وحب لها أخرج الله نور اليقين، والزهد من قلبه}. (۳۸)

چا چې وکتلي دنیا ته په کتلو د قصد او مینه له دنیا سره، الله تعالی به د یقین او پرهیزگاریریا دهغهله زړه څخه.

۱۰- سندرې او موسیقي اوریدل، د قرآن کریم د پریښودو بل سبب او لامل د سندرو او موسیقي اوریدل دي، کله چې یو مسلمان سندرو او موسیقي ته وخت ورکړي، نو طبیعي خبره ده چې بیا قرآن کریم ته وخت ورکول د هغه لپاره ستونزمن وي، ځکه ډیری وخت ځینې مسلمانان د سندرو او موسیقي روغدي شي، نو پر هغوی د قرآن کریم تلاوت او لوستل کومه ځانکړې اغیزه نه کوي او د هغوی ټوله مینه او علاقه د موسیقي سره وي او کله چې قرآن کریم یې له فکر او سوچه ولوستلی شي، نو اجر او ثواب یې هم کم وي او اغیزې هم کمې وي.

او قرآن کریم له سندرو او موسیقي څخه تعبیر په لاهو او لعب سره کړی دی، الله تعالی فرمایي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾. (۳۹)

او ځینې له خلکو هغه دي چې اخلي هغوی عبثې خبرې لپاره د دې چې بې لارې کړي(خلک)، د الله د لارې په بې علمی سره او نیسي هغه ټوکې او ملنډې. همدغه کسانو لپاره دی عذاب سپکونکی.

امام ابن العربي(رحمه الله) وايي: { مَنْ جَلَسَ إِلَى قَيْئَةٍ يَسْمَعُ مِنْهَا صُبًّا فِي أُذُنَيْهِ الْأُنْثَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ }. (۴۰)

خوک چې د سندر غاړې خواته کيني د دې لپاره چې له هغې څخه څه واوري، اچولی به شي په غوړو دهغه کې سرپ د قیامت په ورځ.

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ (رحمه الله) وايي: د قیامت په ورځ به الله تعالی و فرمایي: {أَيُّنَ الَّذِينَ كَانُوا يُنَزَّرُونَ أَنْفُسَهُمْ وَأَسْمَاعَهُمْ عَنِ اللَّهِ وَمَزَامِيرَ الشَّيْطَانِ؟ أَدْخَلُوهُمْ فِي رِيَاضِ الْمَسْئِكِ}. (٤١)

چيرته دي هغه کسان چې خپل غوړونه او ځانونه يې پاک ساتلي وو له عبث (بیهوده) کارو او د شيطان له شپيلی څخه؟ داخل کړی هغوی باغيچو د مینکو ته.

همدا شان د هغه کس سزا په يو حديث مبارک کې ذکر شوې ده چې سندر غاړې وينزه يې له ځان سره ساتلې وي، رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي: {مَنْ مَاتَ وَعِنْدَهُ جَارِيَةٌ مُعْتَبَةٌ فَلَا تُصَلُّوا عَلَيْهِ}. (٤٢)

له چا سره چې سندر غاړې وينزه وي، پرهغه (د جنازې) لمونځ مه کوی. همدا شان له عبد الله بن مسعود (رضی الله عنه) څخه د لهو الحديث په اړه پوښتنه وشوه چې مراد څه شی دی په ایت کریمه کې چې دغه لفظ راغلی دی هغه و فرمایي: {الْغِنَاءُ، وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُرِيدُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ}. (٤٣)

سندري، قسم په الله هغه ذات چې بل اله (معبود) نشته مگر هغه دی، هغه (عبدالله بن مسعود) دغه کلمات درې ځله تکرار کړل.

له عبد الله بن عباس، عبد الله بن عمر، عکرمة، مجاهد، حبيب، ميمون، مکحول، شعبه، سفیان، ابراهم (رحمهم الله) له ډيرو صحابه کرامو او تابعينو او تبع تابعينو څخه نقل شوي دي چې مراد له لهو الحديث څخه سندري او موسقي ده. (٤٤)

قاسم بن محمد (رحمه الله) وايي: {الْغِنَاءُ بَاطِلٌ، وَالْبَاطِلُ فِي النَّارِ}. (٤٥)

سندري باطلې دي او باطل به په اور کې وي.

نبي کریم (صلى الله عليه وسلم) د ساز، سرود او سندرو په اړه داسې فرمایي: {صَوْتَانِ مَلْعُونَانِ فَاجْرَانِ أَنْهَى عَنْهُمَا: صَوْتُ مَزْمَارٍ، وَرَنَّةُ شَيْطَانٍ عِنْدَ نِعْمَةٍ وَفَرَحٍ، وَرَنَّةُ عِنْدَ مُصِيبَةٍ لَطْمٌ خُدُودٍ، وَشَقٌّ جُيُوبٍ}. (٤٦)

دوه اوازونه په لعنت کړی شوي، ناروا کړی شوي، چې له هغې دواړو څخه منع کړی شوې ده، د موسقی د آلتو اواز او دشيطان آواز (چغې) په وخت د نعمت او خوشحالی کې او ژړا په وخت د مصیبت کې، مخ وهل او گریوان خپرول.

پایله:

له پورتني تحقیق څخه دا څرگندیږي چې د قرآن کریم د پریښودو اسباب او لاملونه ډیر زیات دي او دلته یواځې هغه اسبابو ته اشاره شوې ده چې هغه په افغاني ټولنه کې ډیر زیات دي او د افغانستان مسلمانان ورسره لاس او گریوان دي، نو دې نتیجې ته رسیږو چې د قرآن کریم د پریښودو اسباب او لاملونه نور هم شته خو دا بیا د هرې ټولنې ستونزوته په کتو سره کیدای شي چې په ډیرې اسانۍ سره وموندلی شي او بیان کړی شي.

وړاندیزونه:

د قرآن کریم د پریښودو د لښکونو لاملو په بیان سره باید د دې هڅه وکړو چې له قرآن کریم سره ژور تړاو ولرو، تل یې تلاوت کړو، فکر پکې وکړو، معنایې زده کړو او وروسته ترعمل کولو یې پیغام نورو ته ورسوو خو د ستونزو د حل لپاره داسې وړاندیزونه کوم:

- ۱- قرآن کریم ته وخت ورکول خو که څوک زیات مصروف وي هغوي کولی شي چې د لمانځه وخت غنیمت وگڼي تر هر لمانځه وړاندې دې لږ لږ تلاوت کوي.
- ۲- کوم دوستان چې سفرونه لري هغوي کولی شي چې له ځان سره تل مصحف ولري چې چیرته موقع ورته پیدا کیده تلاوت به کوي.
- ۳- د الیکترنیکي وسایلو څخه ځکه پورته کول، په کمپیوټر، موبایل، ایم پی تري کې کولی شي غږیز او د لوستلو وړ قرآن کریم ثبت کړي چې تلاوت او اوریدل یې وشي.

مآخذ:

- ۱- د المانده سورت: ۱۱۹، آیت.
- ۲- د آل عمران سورت: ۱۳۸، آیت.

- ٣- د يونس سورت: ٥٧، آيت.
- ٤- د ابراهيم سورت: ١، آيت.
- ٥- د فرقان سورت: ٣٠، آيت.
- ٦- الرازي، الإمام الحافظ أبو محمد عبد الرحمن بن أبي حاتم، تفسير ابن أبي حاتم، تحقيق: أسعد محمد الطيب دار النشر: المكتبة العصرية، صيدا، ج: ٨، ص: ٢٦٨٧.
- ٧- الفراء، أبو زكريا يحيى بن زياد معاني القرآن تحقيق: أحمد يوسف نجاتي، محمد علي نجار، عبدالفتاح إسماعيل شلبي الناشر: دارالمصرية للتأليف والترجمة، ج: ٢، ص: ٢٦٢.
- ٨- أبو الحسن، مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي بالولاء البلخي، تفسير مقاتل بن سليمان، تحقيق: أحمد فريد دار النشر: دار الكتب العلمية، لبنان، بيروت، ١٤٢٤ هـ الطبعة: الأولى، ج: ٢، ص: ٤٣٦.
- ٩- الطبري، أبو جعفر محمد بن جرير، جامع البيان في تفسير القرآن للطبري، المحقق: مكتب التحقيق بدار هجر الناشر: دار هجر الطبعة: الأولى، ج: ١٧، ص: ٤٤٣.
- ١٠- القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين، الجامع لأحكام القرآن تفسير القرطبي تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، الناشر: دار الكتب المصرية، القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٣٨٤هـ، ج: ١٣، ص: ٢٧.
- ١١- ابن، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، تفسير القرآن العظيمالمحقق: سامي بن محمد سلامة، الناشر: دار طيبة للنشر والتوزيع، الطبعة: الثانية، ١٤٢٠هـ، ج: ٦، ص: ١٠٨.
- ١٢- د فصلت سورت: ٢٦، آيت.
- ١٣- الآلوسي، شهاب الدين محمود ابن عبد الله الحسيني، روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، تحقيق: علي عبد الباري عطية، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، سنة الطبع: ١٤١٥هـ، ج: ١٠، ص: ١٤.

- ١٤ - همان اثر، ج: ١٠، ص: ١٤.
- ١٥ - الراغب، أبو القاسم الحسين بن محمد بن المفضل المعروف بالراغب الأصفهاني، المفردات في غريب القرآن، تحقيق: صفوان عدنان داودي، الناشر: دار العلم الدار الشامية، مكان الطبع: دمشق بيروت، سنة الطبع: ١٤١٢ هـ، ج: ١، ص: ٨٣٣.
- ١٦ - د سورت طه: ١٢٤، ايت.
- ١٧ - رضا، محمد رشيد بن علي، تفسير القرآن الحكيم (تفسير المنار)، الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب، سنة النشر: ١٩٩٠ م، ج: ١، ص: ١٥٢.
- ١٨ - د سورت بقرې: ٢٠٨، ايت.
- ١٩ - د سورت قمر: ٤٠، ايت.
- ٢٠ - د سورت زمر: ٩، ايت.
- ٢١ - البخاري، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة أبو عبد الله، الجامع الصحيح المختصر، تحقيق: د. مصطفى ديب البغا أستاذ الحديث وعلومه في كلية الشريعة، جامعة دمشق، الناشر: دار ابن كثير، اليمامة، بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٠٧ هـ، ج: ٩، ص: ١٩٥.
- ٢٢ - د سورت فاطر: ٩، ايت.
- ٢٣ - د زخرف سورت: ٣٧، ايت.
- ٢٤ - رضا، محمد رشيد بن علي، تفسير القرآن الحكيم (تفسير المنار)، الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب، سنة النشر: ١٩٩٠ م، ج: ١، ص: ١٥٢.
- ٢٥ - د سورت قمر: ٤٠، ايت.
- ٢٦ - د سورت مزمل: ٤، ايت.
- ٢٧ - د سورت يوسف: ٣-١، ايتونه.
- ٢٨ - د سورت اعراف: ١٤٦، ايت.
- ٢٩ - د سورت كهف: ٢٨، ايت.
- ٣٠ - د سورت زخرف: ٣٦، ايت.

- ٣١- د سورت اعراف: ٢٠٥، ايت.
- ٣٢- الرازي، فخر الدين محمد بن عمر التميمي، مفاتيح الغيب، دار النشر: دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٢١هـ، الطبعة: الأولى، ج: ٦، ص: ٤٠.
- ٣٣- د سورت انعام: ٢٩، ايت.
- ٣٤- د سورت غافر: ٣٩، ايت.
- ٣٥- د سورت انعام: ٣٢، ايت.
- ٣٦- ابن منظور، محمد بن مكرم بن منظور الأفريقي المصري، مختصر تاريخ دمشق، ج: ٢، ص: ١٨٢.
- ٣٧- السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر، الدر المنثور في التفسير بالمأثور، تحقيق: مركز هجر للبحوث، الناشر: دار هجر مصر، ٩١١هـ، ج: ٣، ص: ٥٥٥.
- ٣٨- الأصبهاني، أبو نعيم أحمد بن عبد الله، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء، الناشر: دار الكتاب العربي، بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٥هـ، ج: ١٠، ص: ٦.
- ٣٩- دسورت لقمان: ٦، ايت.
- ٤٠- القاضي، محمد بن عبد الله أبو بكر بن العربي المعافري المالكي، أحكام القرآن، ج: ٦، ص: ٢٨١.
- ٤١- النيسابوري، أبو إسحاق أحمد بن إبراهيم الثعلبي، الكشف والبيان عن تفسير القرآن، الناشر: دار إحياء التراث العربي، مكان الطبع: بيروت، سنة الطبع: ١٤٢٢هـ، ج: ٧، ص: ١٥١.
- ٤٢- القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين، الجامع لأحكام القرآن، تفسير القرطبي، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، الناشر: دار الكتب المصرية، القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٣٨٤هـ، ج: ١٤، ص: ٥٤.
- ٤٣- ابن أبي شيبة، أبو بكر عبد الله بن محمد العبسي الكوفي، مُصنّف ابن أبي شيبة، تحقيق: محمد عوامة، ج: ٦، ص: ٣٠٩.

- ٤٤- القرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين، الجامع لأحكام القرآن، تحقيق: سمير البخاري، الناشر: دار عالم الكتب، الرياض، المملكة العربية السعودية، الطبعة: ١٤٢٣ هـ، ج: ١٤، ص: ٥٣.
- ٤٥- ابن بطلال، أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك بن بطلال البكري، شرح صحيح البخاري لابن بطلال، تحقيق: أبو تميم ياسر بن إبراهيم، دار النشر: مكتبة الرشد، السعودية، الرياض، الطبعة: الثانية ١٤٢٣ هـ، ج: ١٤، ص: ٥٣.
- ٤٦- القرطبي، أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري، التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد، المحقق: مصطفى بن أحمد العلوي و محمد عبد الكبير البكري، الناشر: مؤسسة القرطبة، القاهرة، ج: ٢٢، ص: ١٩٩.

محقق محمدحسن توحیدی

قرآن پیام آو وحدت بشری

قرآن حکیم بدون شک کلام خداوند و وحی الهی است که توسط پیامبر اکرم برای هدایت مردم و قرار دادن انسانها و جوامع بشری در مسیر وحدت و یگانگی و انسجام اسلامی، به جهانیان عرضه و هدیه شده است. و همه ادیان آسمانی، مردم رابه وحدت، یگانگی و قانون الهی فرامی خواندند و از هرگونه تفرقه و اختلاف منع می نمودند طوریکه قرآن حکیم برشهادت آن ناطق است، چنانچه الله تعالی در سوره یونس چنین می فرماید: « وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا » (۱)

یعنی همه بشریت در یک دایره واحد، صلح آمیز زندگی می کردند و بربیک منهج الهی روان بودند اما بخاطر منافع شخصی، باهم اختلاف کردند. « فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ. » (۲)

یعنی الله تعالى بخاطر رفع منازعات شان انبیاء را با قوانین الهی مبعوث فرمودند تا مردم را از فوائد وحدت و همبستگی بشارت دهند و از اضرار و مفسدات، عدم وحدت و تشتت انذار نمایند و اختلافات شان را در پرتوی قوانین الهی حل و فصل نمایند، تا وحدت بشریت کما فی السابق به جای خود برگردد.

به عقیده مسلمانان قرآن حکیم برخلاف سایر کتب آسمانی بدون تحریف و دست نخورده از گزند و توطیه های دشمنان حق و عدالت باقی مانده است و خدای متعال خود حافظ و نگهبان آن است. چنانچه الله تعالی در مورد حفاظت قرآن کریم می فرماید: « إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » (۳)

و این رمز جاودانگی قرآن کریم است که تعالیم و ارشادات آن برای همه مسلمانان دارای سندیت و اعتبار قطعی می باشد، قرآن کریم با تعبیر مختلفی بروحدت و انسجام تاکید نموده است و واژه های قرآنی در مورد وحدت و همبستگی با الفاظ گوناگون به کار برده شده مانند:

(واعتصموا، اصلحوا، رابطوا، تعاونوا، اصلاح بین الناس، الف بین قلوبکم، امة واحدة، مودة) و امثال آن در قرآن کریم زیاد اند. به عنوان نمونه به یکی از آیات مبارکه بطور اختصار اشاره می کنم. چنگ زدن به حبل الله: در قرآن کریم بطور آشکار چنگ زدن به حبل الله به عنوان پایه و اساس وحدت و انسجام محسوب شده است که در شکل ها و قالبهای مختلفی ظاهر می شود، و بزرگترین محور وحدت بشری تنها قرآن کریم است و می تواند همه بشریت را در یک دایره کلی متحد و منسجم سازد و غیر از آن هیچ قانون و آیین وجود ندارد که همه بشریت را بهم وصل نماید، و نمونه این گونه وحدت بشری آنست که در زمان صدر اسلام بین مردم به وقوع پیوست که قبل از آنها با همدیگر دشمن بودند. چنانچه الله تعالی در سوره آل عمران از آن گونه وحدت

بطورنعمت یادآور می شود که مردم جزیره العرب از دشمنی چند صدساله و تفرقه و اختلاف میان خود دست برداشته و در قلبهای شان الفت و مؤدت و دوستی و احساس برادری توسط قرآن ایجاد گردید. الله تعالی درین مورد می فرماید:

« وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ

إِخْوَانًا » (۴)

یعنی باید شما نعمت خدا را بر خودتان به یاد آورید آنگاه که دشمنان یکدیگر بودید و الله تعالی میان شما توسط قرآن الفت انداخت پس به برکت نعمت قرآن برادر همدیگر شدید. در آیات دیگر از قرآن کریم از اعتصام به حبس الله به عنوان صراط مستقیم نام برده شده، و عاملین به آن کسانی معرفی شده اند که در صراط مستقیم قدم نهاده اند، و در نتیجه کسانی که در راه وحدت و انسجام قدم برمی دارند در صراط مستقیم قرار دارند. آیات که به این مفاد دلالت دارند عبارت اند از سوره آل عمران آیت ۱۰۱، سوره مریم آیت ۳۶، سوره زخرف آیت ۶۴، سوره نساء آیت ۱۷۰، سوره حج آیت ۷۸.

همچنان عمل کرد پیامبر اسلام در مورد وحدت بشریت چنان بود که بعد از بعثت تاوفات همواره در آموزش ها و تعالیم خود و در عمل، در جهت نفی تفرقه و اختلاف و تحکیم پایه های وحدت و انسجام و اخوت و همدلی و همبستگی میان مسلمین و حتی تفاهم با غیر مسلمین غیر معارض از اهل کتاب و غیره قدم برداشته است، اگرچه قبل از بعثت آنحضرت به اوصاف حمیده هم معروف بود و مردم از سخنان وی اطاعت می ورزیدند پیامبر اسلام شعار اساسی توحید که در آغاز دعوتش، اعلام نمود، به بهترین وجه گویای دعوت دوجانبه توحیدی که عبارت بود حضرت پیامبر از نفی معبودان ساختگی که سرچشمه تفرقه ها و اختلافات بود و اثبات وجود، الله تعالی، که منشأ وحدت و یگانگی می باشد، حتی تا هنگام رحلت شان در راه استقرار توحید و وحدت اسلامی و همبستگی

مسلمین واز بین بردن ریشه های اختلاف و تفرقه تلاش کرد و حتی ایشان نگران بازگشت اختلافات قبیله‌ای و تفرقه در میان مسلمین بعد از رحلت شان بودند.

تعداد قابل توجهی از سخنان پیامبر گرامی در جهت نفی تفرقه و نکوهش از آن ونهی مسلمین از امور تفرقه افکن و اختلاف برانگیز است. از جمله پیامبر گرامی فاصله گرفتن از جامعه مسلمین را باعث بیرون آمدن از دایره اسلام و دیانت خوانده، چنانچه درین مورد پیامبر گرامی می فرماید :

(من فارق جماعة المسلمین، فقد خلع ربة الاسلام من عنقه). (۵) و در تعبیر مشابه دیگری ، کسی را که به اندازه یک و جب از جماعت مسلمین کناره بگیرد و در آن حال بمیرد، مرگش رادر حال جاهلیت خوانده می فرماید :

(مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا فَمَاتَ إِلَّا مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً) (۶) .

آنحضرت جماعت و اجماع را مایه خیر و برکت و تفرقه را مستوجب عذاب دانسته، چنانچه درین مورد می فرماید :

(الجماعة رحمة و الفرقة عذاب) (۷)

و نیز در تاکید بر جماعت و اینکه مظهر قدرت الهی جماعت است. می فرماید :

(یدالله علی الجماعة). (۸) پیامبر اسلام قطع رابط را میان دو برادر مسلمان بیش از سه روز جایز ندانسته و فرمود :

(لا یحل لمسلم أن یهجر أخاه فوق ثلاثة أيام، ینتقیان فیعرض هذا ویعرض هذا و خیرهما الذی یدأ بالسلام) (۹)

یکی دیگر از تعالیم حضرت رسول در این رابطه، تحت عنوان اخوت و پیوند دینی ، برادری و برابری و وحدت اسلامی هست که در موارد مختلف در میان اهل بلاد و قبائل مختلف آن را اعلام و تاکید نموده است. از جمله در پیام مسجد الخیف مؤمنان

رابطه با خونهای یکسان و برابر و کوشادر حفظ پیمان با دشمنان و همگی یکدست و متحد بر علیه دشمن، خوانده و فرمود:

(المؤمن تتكافؤ دمائهم ويسعى بذمتهم ادناهم وهم يد على من سواهم) (۱۰)
 همچنان پیامبر اسلام می فرماید: (مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ الْوَاحِدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحَمَى وَالسَّهْرِ). (۱۱)
 یعنی مثال مؤمنان در دوستی و رحمت و عطوفت به یک دیگر، مانند اعضای یک پیکراند که با درد مند شدن و رنجور شدن یک عضو آن اعضای دیگر هم متأثر می شوند.
 همچنان آنحضرت مسلمانان را همانند دندانانهای شانه یکسان و برابر خوانده و فرمود:

«الناس سواسية كأسنان المشط الواحد» (۱۲).

و همچنان در آموزه ها و اعتقادات دین اسلام زمینه های وحدت نظر در مسائل اساسی و وجوه مشترک و مورد قبول همه مسلمانان نه تنها در اصول، بلکه در فروع نیز آنقدر زیاد است که می توان به راحتی گفت، که مسلمانان با یکدیگر اختلاف قابل توجهی ندارد و چیزی که بتواند مانع وحدت آنها باشد وجود ندارد. در حال حاضر مسلمانان در مورد مسائل زیر که همگی از مسائل اساسی اسلام هستند و پایه های اصلی دین اسلام را تشکیل می دهند همه با یکدیگر وحدت نظر داشته و اختلافی ندارند.

۱ - **توحید**: همه مسلمانان به خدای واحد با همه خصوصیات و صفاتی که قرآن کریم بیان کرده ایمان دارند و عبادت و اطاعت را مخصوص و شائسته الله تعالی می دانند، به اعتقاد همه مسلمانان عبادت غیر خدا، هر کس و هر چیزی که باشد، شرک و غیر قابل قبول است.

۲ - نبوت: اعتقاد همه مسلمانان بر این است که حضرت محمد علیه السلام آخرین

پیامبر و فرستاده خدا است و پس از او پیامبری نیامده و نخواهد آمد.

۳ - قرآن کریم: همه مسلمانان در مورد اینکه قرآن کریم کتاب خداست که

بر پیامبر خود حضرت محمد علیه السلام نازل فرمود تا مردم را توسط آن هدایت کند هیچ اختلافی نیست، همه مسلمانان معتقد اند که قرآن از سوی خدایه پیامبر نازل شده و پس از رحلت پیامبر اسلام، هیچ چیز از سوی خدا نازل نشده است. و این نکته که قرآن موجود در دست مسلمانان همان قرآنی است که بر پیامبر اکرم حضرت محمد نازل شده و هیچ آیه و حتی یک کلمه بر آن افزوده و یا از آن کم نشده است،

۴ - کعبه: همه مسلمانان، کعبه را که در مکه مکرمه قرار دارد به عنوان قبله

مسلمین قبول دارند و به سوی آن نماز می خوانند، در میان مسلمانان کسی وجود ندارد که به قبله دیگر معتقد باشد.

همه مسلمانان هنگام عبادت و نماز خواندن سوی کعبه می ایستند، حتی در مورد

کیفیت خواندن نماز نیز اختلاف نیست، البته تفاوت‌های از قبیل دست بسته یا باز نماز خواندن و همچنین چگونگی بیان برخی از اذکار وجود دارد که این تفاوت‌ها چیزهای نیستند که باعث جدایی و تفرقه شود و دیگر اینکه میان فرقه‌های چهارگانه اهل تسنن نیز این تفاوت‌ها وجود دارد و بعضی از فرقه‌های اهل سنت مثل شیعیان با دست باز نماز می خوانند، از همه مهم‌ترین امور به برخی از اجزاء نماز برمی‌گردد نه به اصل نماز.

۵ - روزه: روزه نیز از عبادت مهمی است که همه مسلمانان در ماه مبارک رمضان

هر سال بانیت اطاعت از فرمان خدای متعال انجام می دهند و درباره مسائل آن میان فرقه‌های مختلف اسلامی اتفاق نظر وجود دارد.

۶ - حج : یکی دیگر از عبادات بسیار مهم و شکوهمند مسلمانان حج است که بر هر مسلمان مستطیع واجب است یک بار در عمر خود آن را انجام دهد، خوشبختانه در مورد اصل این عبادت و ارکان آن میان همه مسلمانان اتفاق نظر وجود دارد، زمان حج، مکان، احرام، تعداد طوافها، سعی، وقوف و تقصیر از مسائلی هستند که همه مسلمانان نسبت به آنها هم عقیده هستند و یکسان عمل می کنند.

و همین اتفاق نظر مسلمانان در عبادت شکوهمند و وحدت آفرین حج سبب شده است میلیونها مسلمان یک دل از سراسر جهان هر ساله در بیت الله الحرام در یک گرد همایی باشکوه گردهم آیند و از مسائل و مشکلات همدیگر آگاه شوند و قدم های مثبتی در جهت حل مشکلات جهان اسلام بردارند.

۷ - جهاد: عموم مسلمانان در مورد وجوب جهاد برای حفظ کیان اسلام و دفع ظلم و تجاوز به امت اسلامی اتفاق نظر دارند، در حال حاضر با وجود مشکلات و موانع زیادی که مسلمانان در جهان از جمله فلسطینی های مظلوم و لبنان و حزب الله و حماس در حال جهاد و نبرد علیه صهیونیسم و حامیان غربی آن هستند. با اینکه در حال حاضر جهاد فی سبیل الله یکی از وظایف فراموش شده در میان مسلمین است و استعمارگران آنرا طوری برنامه ریزی کرده اند که کمتر از این حکم مهم و سرنوشت ساز الهی سخن بمیان آید. ولی ملتهای مسلمان در اکثر کشورهای اسلامی نیاز به کمک و یاری دارند تا علیه حکومت های وابسته و ضد اسلامی قیام کنند و بجای آنها حکومت های را ایجاد نمایند که به اسلام و احکام قرآن پایند باشند و طبعاً این آرزو جز با تحقق وحدت و انسجام اسلامی بدست نمی آید، همه مسلمانان در وجوب جهاد برای حفظ اسلام و اجرای احکام قرآن و دفاع از امت اسلامی اعتقاد دارند و بایاری و اتحاد و انسجام اسلامی خواهند توانست به این هدف بزرگ دست یابند.

۸ - امر به معروف ونهی ازمنکر : یکی از مهمترین و حیات‌ی ترین وظایف

مسلمانان فریضه امر به معروف ونهی ازمنکر است در روایات زیادی از پیامبر آمده است که ترک امر به معروف ونهی ازمنکر موجب تسلط اشرار و ستمگران بر مسلمانان می شود، و فرموده چنین مسلمانانی هر قدر به درگاه خدای متعال دعاء و تضرع کند ، دعایشان مستجاب نخواهد شد. رمز این مسئله در اینست که امر به معروف ونهی ازمنکر وسیله بسیار خوبی برای پاکی جامعه و مبارزه با گناهان است و این عمل مهم و حیات‌ی از طریق خود مردم به عنوان یک وظیفه دینی انجام می شود و اثرات بسیار مثبتی در پاکی جامعه از آلودگیها و رشد تعالی مسلمانان دارد. به همین دلیل است که قرآن کریم امر به معروف ونهی ازمنکر را یکی از خصوصیات امت اسلامی بشمار می آورد چنانچه الله تعالی درین باره می فرماید :

« كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ

بِاللَّهِ» (۱۳)

مفهوم: شما بهترین امتی بودید که برای مردم پدید ار شده اید که به کارهای

پسندیده فرمان می دهید و از کار ناپسند منع و به خدا ایمان دارید. و همچنین می فرماید :

« وَ لَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۱۴)

مفهوم: باید از میان شما گروهی باشد که مردم را به سوی نیکی دعوت کند و به

کار پسندیده فرمان دهند و از کار ناپسند منع کند، و تنها آنان رستگارانند. خوشبختانه همه

مسلمانان به وجوب و اهمیت امر به معروف ونهی ازمنکر اعتقاد دارند و قطعاً یکی از علل

عقب افتادگی مسلمین نیز بی توجهی و فراموشی امر به معروف ونهی ازمنکر است، و به

همین دلیل دشمنان اسلام در عصر حاضر به اهداف شان در جهت ایجاد شکاف و تفرقه بین

مسلمین رسیده اند و اگر مسلمانان همین توصیه قرآن حکیم را در مورد امر به معروف و نهی از منکر عمل می کردند، هرگز استعمار گران نمی توانستند این تفرقه و شکاف را در میان صفوف امت اسلامی ایجاد کنند. امر به معروف و نهی از منکر یکی از زمینه های بسیار مهم برای وحدت اسلامی است که مورد اعتقاد همه مسلمانان جهان است

پس خلاصه کلام اینست که رمز وحدت و صلح جهانی درین است که همه بشریت تحت یک چتر و قانون که منافع همه بشریت را دربر گرفته و ساخته انسان نباشد، با هم جمع شوند تا وحدت بشریت متحقق گردد، و در غیر آن، هیچ قانون بشری نمی تواند که در عالم بشریت وحدت و صلح جهانی را بیاورد. چنانچه علامه اقبال درین باره می فرماید:

عقل خود بین غافل از بهبود غیر سود خود بیند نه بیند سود غیر

وحی بیننده سود همه در نگاهش سود و بهبود همه

مأخذ

- ۱- سوره یونس آیت ۱۹
- ۲- سوره مائده آیت ۲۱۳
- ۳- سوره الحجر آیت ۹
- ۴- سوره العمران آیت ۱۰
- ۵- المعجم الکبیر لطبرانی ج ۳/ص ۷۰
- ۶- صحیح البخاری ج ۴ ص ۴۴۳
- ۷- صحیح الجامع الصغیر ج ۱/ص ۵۹۷
- ۸- مشکوٰۃ المصابیح ج ۱/ص ۶۵۹
- ۹- شرح سنن ابی داود ج ۲/ص ۱۹۰
- ۱۰- الجامع الکبیر لسیوطی ج ۱/ص ۹۰۰

۱۱ - ابن رجب الحنبلی الحافظ زین الدین أبی الفرج، شرح صحیح البخاری لابن رجب، ج

۱/ ص ۴۱

۱۲ - غریب الحدیث للخطابی ج ۱/ ص ۵۶۰

۱۳ - سوره آل عمران آیت ۱۱۰

۱۴ - سوره آل عمران آیت ۱۰۴

معاون سر محقق عبدالرحمن "حکیمزاد"

آثار روانی اختطاف

آثار روانی پدیده اختطاف بر خانواده و اجتماع: اختطاف یکی از آلام مزمنی است که با تحقق آن فقط شخص اختطاف شده، متضرر نمی شود بلکه ضرر آن ساری بوده، به خانواده و جامعه نیز سرایت میکند، فضای آرام خانواده و محیط را نا آرام نموده، اضطراب و پریشانی، بی باوری و بدگمانی را در جامعه حاکم می نماید. برای درک این حقیقت تلخ خاطرات تعدادی از هموطنان آسیب دیده را نقل می نمایم:

- حنیفه مادری ۳۲ ساله است که دو فرزند کوچک دارد. او می گوید: "پسرم در صنف دوم درس می خواند، وقتی مکتب می رود، تا به خانه برنگردد، من دچار تشویش و اضطراب هستم. می ترسم از اینکه اتفاقی برای او بیفتد؛ چون چندین بار از طریق رادیو شنیده ام که اطفال از مسیر مکتب مسموم شده و اختطاف می شوند".

او علاوه می کند: "پسرم نیز تشویش دارد. او نسبت به همه کس بی اعتماد شده و از هرکسی که در مسیر مکتب با او هم کلام شود، می ترسد." وی می گوید: "حتی طفل دوساله ام نیز وقتی نام (آدم دزد) را می شنود، از ترس، گریه اش آرام شده و ساکت می شود".

- مصطفی؛ پسر ۱۲ ساله، سال گذشته از ناحیه ۱۳ شهر کابل ربوده شده و بی رحمانه به قتل رسید.

بنا به گفته پدر مصطفی؛ اثرناگوار روحی و روانی این واقعهء المناک هیچ گاهی از فضای زندگی خانواده شان دور نخواهد شد. والدین مصطفی در حالی که تا هنوز وحشت زده هستند، نمی خواهند نام شان در گزارش برده شود یا معلوماتی از اختطاف گران را به رسانه ها بدهند؛ چون آنان می ترسند که این فاجعه درد آور بالای فرزندان دیگرشان نیز تکرار شود.

پدر مصطفی در حالیکه ناراحتی از تمام وجودش احساس می شد، اظهار داشت: "هرگز از یاد نخواهم برد که چگونه پسرم را بی رحمانه، با کوبیدن سنگ بر سرش از بین برده بودند".

- سید اصغراشراق؛ روزنامه نگار و تحلیلگر مسائل اجتماعی براین باور است: "ممکن است اطفال اختطاف شده مورد استفاده های سیاسی و جنسی واقع شوند، اما بیشترین موارد اختطاف ها را اهداف مادی تشکل می دهد". یک تن از ساکنان ولایت هلمند، اختطاف ها را در این ولایت، اینگونه بیان می کند: "اختطاف کنندگان اکثرا با هدف کسب پول، دست به این کار می زنند. عمدتا کسانی را اختطاف می کنند که افراد پولدار باشد. مثلا تاجران، داکتران و کسانی که از سرمایه زیاد برخوردارند، خودشان یا فرزندان شان هدف اختطاف گران قرار می گیرند".

وی از موارد زیادی نام برده و می افزاید: "مورد دیگر آن، فردی بنام خداداد فرزند عبدالحسین، ۱۷ ساله از مسیر راه همراه با موترش اختطاف گردید و سرانجام در بدل ده لک افغانی آزاد شد".

- عبدالله؛ شاگرد صنف چهارم مکتب است که مجبور می باشد همه روزه قسمت زیادی از فاصله خانه تا مکتب را پیاده طی نماید. وی همیشه از وقوع حادثه اختطاف وحشت دارد. او می گوید: "بسیاری اوقات از کسانی که به نظرم مشکوک می خورند، فرار می کنم. می ترسم از اینکه کسی مرا اختطاف کند. من از دولت و ارگان های مسؤول می خواهم که جلو این تهدید ها را بگیرند". (۱)

اینگونه تشویش، احساس ترس و ایجاد فضای رعب و وحشت در جامعه، تأثیرات نامطلوبی را بر روان کودک می گذارد. محمد ظاهر عباسی؛ روانشناس و تحلیلگر مسائل اجتماعی در زمینه اظهار می دارد: "تغییر رفتار حالت عادی، یکی از این تأثیرات می تواند باشد. اضافه بر آن، با شایع شدن پدیده اختطاف، آزادی از اطفال سلب شده و از نیازهای طفلانه اش که آزادی، شوخی و بازی در فضای آزاد می باشد، محروم گردد".

آقای عباسی، با یاد آوری این نکته که طفل به یک محیط آرام نیاز دارد. می افزاید: "با وجود نا امنی ها و ترس از اختطاف، محیط آرام برای طفل میسر نبوده و دچار استرس های روانی خواهد شد. این نقیصه می تواند در شخصیت آینده کودک لطمه وارد کند و یک انسان ترسو، مضطرب، با روحیه ضعیف به بار آید".

عارضه ناگوار دیگر پدیده اختطاف این است که اطفال در آینده افراد خشن و انتقامجو به بار خواهند آمد. آقای عباسی معتقد است "عده از این اطفال که در فضای ترس و هراس بسر می برند، در آینده یک فرد انتقامجو، بدبین و خشن به بار خواهند آمد.

آنان کمتر رحم و مروت در دلشان جای داشته و بیشتر در صدد انتقام گرفتن از جامعه و دیگران خواهند بود".

تأثیرات ناگوار اختطاف ها بر تعلیم و تربیت اطفال نیز یکی دیگر از آسیب های روحی و روانی است. این مطلب در اظهارات محمد ظاهر عباسی اینگونه بیان می شود: "یکی دیگر از اثرات ناگوار تشویش طفل از ناحیه اختطاف، مختل شدن رفتارهای طبیعی در اجتماع و در محیط تعلیمی او می باشد. این نقیصه موجب خواهد شد تا اطفال ذهن خود را برای تعلیم انکشاف نداده و بارور نسازند. لذا تعلیم و تربیت طفل دچار اختلال و کم و کاستی های قابل ملاحظه می گردد".

موقف شریعت در رابطه به اختطاف

به اساس اینکه انسان از جانب الله متعال مکلف به اعمار معنوی و مادی زمین است، طوریکه الله جل جلاله فرموده اند: "ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ". (۲)

(آنگاه شما را پس از آنان در زمین جانشین قرار دادیم تا بنگریم چگونه رفتار می کنید).

انجام این پیشه ایجاب فضای آرام را می نماید، کسیکه باعث نا آرامی افراد جامعه میشود، امنیت را برهم می زند و نمی گذارد که مردم کارهای روزمره خویش را بصورت درست انجام دهند، در حقیقت آنها را در تنگنای بد امنی قرار داده و بزرگترین نعمت الهی را که همانا امنیت است، از آنها ربوده است.

روی همین علت است که علماء حفظ نفس و عزت را از جمله مقاصد پنجگانه شرع قرار داده اند.

یکی از مواردی که امنیت جامعه را مختل ساخته، جان، مال و عزت انسان ها را به خطر مواجه می سازد و باعث تشویش و اضطراب مردم میگردد، اختطاف میباشد. بناءً شریعت اسلامی بخاطر حفظ جان، مال و عزت انسان، مجازاتی را وضع نموده که با تطبیق آن جلو کشاندن جامعه بسوی انارشیزم و بی نظمی را بگیرد. با ملاحظه تعریف اختطاف در می یابیم که در تحقق اختطاف شیوه های ذیل کار آمد دارد که عبارتند از:

۱- وسایل تهدید کننده مانند سلاح ناریه و جارحه.

۲- حيله و نیرنگ چه این حيله به زبان و الفاظ شیرین باشد و یا استعمال مواد بیهوش کننده. در کنار این، انگیزه هایی که بخاطر آن اختطاف صورت میگیرد، در تعیین مجازات اختطافگر، تأثیر می گذارد، لذا با در نظر داشت نکات فوق می توان مجازات مرتکبین اختطاف را به سه قسم تقسیم نمود:

۱- سزای اختطافگری که با استفاده از زور و قوت مرتکب عمل زشت

زنا نیز میشود:

جرم اختطاف از جمله جرایم مرکبی است که توأم با زور و قوت صورت میگیرد، یعنی این جرم شامل مجموعه از اعمال است که هرکدام آنها بصورت مستقل جرم محسوب میشوند. چون در آن هم امنیت شهروندان برهم می خورد، هم شرف و عزت هتک میشود. و استعمال زور در آن چه بوسیله سلاح باشد یا بوسیله قوت جسمی؛ وقتی منجر به زنا شود، جرم را سنگین تر و مجازاتش را که همانا حد شرعی است مشخص می سازد.

فقهای کرام اختطافی را که در آن، اختطافگر مرتکب عمل زشت زنا شود، نوعی از فساد در روی زمین و جنگ با الله و رسول پنداشته و حد راهزن "محارب" را بالایش

لازم می دانند، تا با تنفیذ آن جلو تمام جرایمی که شامل، تعرض به جان، به مال، به ناموس و نا امنی راه ها میشود، گرفته شود، چه این عمل در شهر و آبادی صورت گیرد یا در صحرا و چه از سلاح استفاده شود یا از قوت بدنی.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می نویسد: تعدادی از علماء (امام مالک، شافعی، اکثریت حنبلی ها و بعضی از حنفی ها) راهزنی در آبادی را می پذیرند، و آنرا نسبت به صحراء اولویت میدهند، چون آبادی جای اطمینان و آرامش و همکاری فیما بین مردم است، پس حمله بر آن و گرفتن مال و دارایی اهالی آن نسبت به گرفتن مال مسافر سخت تر و دشوار تر است زیرا مسافر تمام مالش را با خود نمی برد. (۳)

بنا به آنچه عدّه زیادی از فقها، کمین گیری در راه به غرض گرفتن مال را شکلی از اشکال راهزنی پنداشته و حد راهزنی را بالایش لازم میدانند، بدون شک انجام این عمل به غرض گرفتن زنان، بدترین نوع راهزنی محسوب شده و حکم راهزنی بالایش واجب میباشد. قرطبی می گوید: برداشتن سلاح و نشستن در راه بخاطر گرفتن فروج، بدترین نوع راهزنی بوده و نسبت به گرفتن مال قبیح تر است و عاملان آن تحت حکم آیه: "وَيَسْعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا" می آیند. (۴)

قاضی ابن العربی در زمینه حکایتی را نقل نموده می نویسد: در آوانیکه در منصب قضاء بودم پرونده مردمی که به اهالی (رفقه) یورش برده بودند و از میان آنها تعدادی از مسلمانان و زنی را که به زور از شوهرش جدا کرده بودند، با خود بردند. این حادثه بالای آنها سخت تمام شد و راهزنان را گرفتار نموده و از من خواستار اصدار فیصله شدند، من از مفتیانی که بنده را به این منصب وادار کرده بودند، استفسار نمودم، آنها جواب دادند که: آنان در جمع راهزن نمی آیند؛ چون راهزنی در مال میباشد نه در فروج. برایشان گفتم: *إن الله و إنا إليه راجعون*، آیا نمی دانید که راهزنی فروج نسبت به راهزنی مال بد

تر است، زیرا مردم از اینکه مال و دارای شان از دست شان برود راضی میباشند ولی به از دست دادن دختران و زنان شان هرگز راضی نمی باشند، بنابراین اگر سزایی بیشتر از آنچه الله متعال در حق راهزن گفته است، می بود، بر مجرمینی می بود که به فروج تجاوز کرده اند، شما را از صحبت مردان جاهل به ویژه مفتیها و قضاة بر حذر می دارم. (۵)

بنابراین آنچه بیان گردید سزای اختطافگر عین سزای راهزن میباشد، چون اختطافگر با این عمل شنیع خویش شخصیت فرد اختطاف شده را با صفر ضرب نموده است بخاطر اینکه جرایمی را که در حق وی مرتکب شده باعث عار و ننگ وی و خانواده اش میشود و بسا اوقات مرگ را از این زندگی ننگین ترجیح میدهند، لذا بایست اختطافگر شدیدترین سزا را ببیند، زیرا عملی را که راهزن با استفاده از زور و سلاح انجام میدهد مانند مختل ساختن امنیت جامعه، تعرض به مال و ناموس مردم عین اعمال را اختطافگر هم انجام میدهد، لذا سزای شان نیز یکسان میباشد، طوریکه الله متعال در مورد سزای راهزنان فرموده اند: "إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ". (۶)

(سزای کسانی که با [دوستداران] خدا و پیامبر او می جنگند و در زمین به فساد می کوشند جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پایشان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند این رسوایی آنان در دنیاست و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت).

همچنان سنت عملی پیامبر علیه السلام در مورد نحوه سزای راهزنان می رساند که عملکرد راهزن و اختطافگر مشابهت های زیادی باهم دارند طوریکه روایت است: "تعدادی از مردم قبیله عینه به مدینه منوره آمدند و با پیامبر علیه السلام در مورد پذیرش

اسلام بیعت نمودند ولی آب و هوای مدینه بالایشان بد خورد، چون نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم مراجعه نمودند، آنجناب برایشان فرمود که: شیر و بول شتر را بنوشند، وقتی صحت یافتند، چوپان را کشتند و شتران را با خود بردند، وقتی که پیامبر علیه السلام از موضوع آگاهی یافت، مردانی را به تعقیب آنها فرستاد، آنها دستگیر شدند، پس پیامبر علیه السلام دستان و پاهای شانرا قطع نمود و چشمان شانرا کشید و در آفتاب گرم و سوزان آنانرا گذاشت، آنها از بس گرمی و تشنگی هر قدر آب طلب کردند، برایشان آب داده نشد تا اینکه در همانجا مردند". (۷)

قانون مبارزه علیه اختطاف و قاچاق انسان که در سال ۱۳۸۷ خورشیدی از جانب رئیس جمهوری اسلامی افغانستان توشیح گردید، در مورد مجازات جرایم اختطاف در فقره (۱) ماده ششم آن چنین صراحت دارد: شخصی که دیگری را با تهدید یا استعمال قوه یا انواع دیگر ارباب ویا با استفاده از موارد مسموم کننده اختطاف نمایند، به حبس طولی که از دوازده سال کمتر نباشد، محکوم میگردد. علاوه بر آن، در فقره چهارم ماده هفتم قانون مذکور میخوانیم که: هرگاه در حالات مندرج فقره های (۱، ۲ و ۳) این ماده با مجنی علیه زنا یا لواط صورت گرفته باشد، مرتکب علاوه بر جزای پیشینی شده ای جرم اختطاف به مجازات جرم زنا یا لواط نیز محکوم میگردد.

۲- سزای اختطافگری که با فریب دادن فرد اختطاف شده مرتکب

عمل زشت زنا شود: در مسئله قبلی خواندیم که سزای اختطافگری که با استفاده از زور و اکراه فردی را اختطاف می نماید و با وی مرتکب زنا ویا لواط میشود، حد راهزن یعنی قتل است و علت آن علاوه بر تحقق صفت راهزنی، عمل نامشروع زنا و لواط هم میباشد.

اما در صورتیکه اختطافگر جهت رسیدن به هدفش، از فریب کار گیرد، هرچند صفت زور از آن منتفی میشود با آنهم تعدادی از فقها، فریب دادن کودک و گرفتن چیزی که نزد وی است، را نوعی از راهزنی میدانند. چنانچه در شرح کبیر میخوانیم که: فریب دادن طفل ممیز که معمولاً از جانب بزرگسالان فریب داده میشود تا ویرا در جایی داخل نماید و چیزی را که نزدش است، بگیرد، اگر ویرا به این هدف، بکشد، راهزن محسوب میشود زیرا اگر ویرا به قتل رساند، جزای حد راهزنی (محارب) بالایش تطبیق میشود و اگر با وی مرتکب عمل زنا شود، حد زنا بالایش لازم میشود. (۸)

بنابراین میان کاربرد زور و فریب دادن که از طرف اختطافگر صورت میگیرد، تفاوتی نیست و در هر دو صورت اختطافگر مستوجب حد میباشد.

۳- سزای اختطافگری که با فریب دادن فرد اختطاف شده مرتکب زنا

نشود: گاهی اتفاق می افتد که اختطافگر به غرض هتک حرمت اطفال دست به اختطاف آنها نمی زند بلکه به قصد گرفتن مال و یا به قصد ربودن کودک نوزاد جهت گرفتن فرزندی؛ می پردازد. هرچند در هر حالتی اقدام به این اغراض اختطاف محسوب میشود ولی فقهای کرام میان حکم اختطافگری که می کشد و مال را میگیرد و میان اینکه هیچ کدام آنها را انجام نمی دهد، تفاوت قایلند:

۱- بعضی از فقهاء (احناف، شافعی ها و حنبلی ها) به این نظر اند که: سزای راهزنی که فقط مال را میگیرد، قطع کردن دست و پا بگونه مخالف است یعنی قطع دست راست و پای چپ. (۹) و اگر راه را به خطر مواجه نمودند و مال را نگرفتند در آنصورت نزد امام شافعی تبعید میشوند و نزد امام ابوحنیفه محبوس. (۱۰)

۲- امام مالک رحمه الله میگوید: امام در رابطه به سزای راهزنی که تنها امنیت راه را تهدید و میکند، اختیار دارد که ویرا می کشد و به دار آیزان میکند و یا دست و پای ویرا بگونه مخالف قطع می نماید. (۱۱)

لذا وقتیکه سرقت مال به گونه که یاد آور شدیم، در زمره راهزنی می آید، ربودن کودک به حد اولی در جمله راهزنی می آید. دکتر عبدالوهاب معمري میگوید: اختطافگری که اقدام به ربودن انسان زنده می نماید، سزایش حد زاهزنی است که با قطع دست و پا بشکل مخالف جامه عمل می پوشد و در صورتیکه دختری را برآید و با وی مرتکب عمل زنا شود، سزایش حسب لزوم دید حاکم مسلمانان طبق تفصیل فوق، سنگین تر میشود. (۱۲)

قانون مبارزه علیه اختطاف و قاچاق انسان در فقره دوم، ماده ششم اینگونه سزاء را به اختطاف کننده موصوف پیشینی می نماید: شخصی که دیگری را با حيله و فریب اختطاف نماید، به حبس طویلی که از هشت سال کمتر نباشد، محکوم میگردد. و در فقره چهارم ماده مذکور میخوانیم که: شخصی که دیگری را با استفاده از طرق و وسایل مندرج فقره های (۱، ۲ و ۳) این ماده اختطاف نموده و در بدل رهایی وی مال یا منفعت را مطالبه یا اخذ نماید، به حد اکثر حبس طویل، محکوم میگردد.

راه های جلوگیری از اختطاف

برای جلوگیری از اختطاف و ریشه کنی آن از جامعه، لازم است دست اندر کاران امور نکات ذیل را دنبال نمایند:

۱- طبق مقوله عربی که گفته اند:

(علمتُ الشر لتوقیه و من لا یعرف الشر من الخیر یقع فیهِ)

(شر را بخاطر وقایه از وقوع در آن، آموختم؛ زیرا کسیکه شر را از خیر تفکیک نکند، در آن می‌افتد).

برای رهایی از اضرار تباهکن اختطاف بایست عوامل و پیش زمینه های آنرا شناسایی نمود و برای درمان آن تدابیر مناسب را در نظر گرفت.

۲- از طریق رسانه های جمعی، مکاتب، مساجد و اجتماعات مردمی، آثار بد اختطاف بیان شود تا مردم از آن آگاهی یافته و مسؤولین را در زمینه همکاری نمایند.

۳- مردم را از حرمت اختطاف و مجازات ناشی از آن باید آگاهی داد تا علماً از حکم آن آگاه باشند و دانسته هم خود را از آن نگهدارند و هم دیگران را از آلوده شدن به آن برحذر نمایند.

۴- چون جامعه افغانی، با اسلام و شریعت اسلامی بافت محکم و ناگسستنی دارد؛ پس آسان ترین راه کاهش و جلوگیری جرم اختطاف، تطبیق احکام شرع بالای مرتکبین این جرم میباشد.

۵- تنفیذ مجازات بایست مطابق نص قرآن: "وَأَلَيْسَ لَهُمْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ"، در محضر عام صورت گیرد تا مردم با دیدن آن صحنه، پند بگیرند و به آن نزدیک نشوند تا با سرنوشت این مجرمین مواجه نشوند.

نتیجه

از مطالبی که طی مقاله فوق نگاشته شد بر می آید که:

۱- جرم اختطاف از زمره جرایم راهزنی و اشاعه فساد و بی بند و باری در زمین است.

۲- سزای اختطافگری که با استفاده از زور مرتکب زنا میشود، مجازات قتل است.

۳- سزای اختطافگری که با نیرنگ و فریب دادن مرتکب زنا میشود، حد زنا است.

۴- سزای اختطافگری که مرتکب زنا نشود، بلکه تنها امنیت جامعه را برهم بزند، حد راهزنی است و به اختلاف علماء، امام مسلمانان در تطبیق سزا بر وی طبق نص آیه: "إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ"، اختیار دارد که اختطافگر را می کشد و به دار آویزان می نماید یا دست و پایش را بگونه معکوس قطع می نماید و یا تبعید می نماید.

منابع و مآخذ

- ۱- آزادی اطفال در زنجیر اختطاف، ص: ۴.
- ۲- یونس / ۱۴.
- ۳- ابن تیمیه، تقی الدین أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن تیمیة الحرانی، السیاسة الشرعية، ج: ۱، ص: ۶۸-۶۹، وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد، چاپ: اول، المملكة العربية السعودية، ۱۴۱۸هـ - ق.
- ۴- القرطبی، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبی بکر بن فرح الأنصاری الخزرجی شمس الدین، الجامع لأحكام القرآن (تفسیر القرطبی)، ج: ۶، ص: ۱۵۶، تحقیق: أحمد البردونی وإبراهیم أطفیش، دار الکتب المصریة - القاهرة، چاپ: دوم، ۱۳۸۴هـ.
- ۵- ابن العربی، محمد بن عبد الله أبو بکر بن العربی المعافری الاشیلی المالکی، أحكام القرآن، ج: ۳، ص: ۱۵۹، المكتبة الشاملة.
- ۶- المائدة/ ۳۳.
- ۷- محمد بن إسماعیل بن إبراهيم بن المغيرة البخاری، أبو عبد الله، صحیح بخاری، ج: ۹، ص: ۱۲، دار الشعب - القاهرة، ۱۴۰۷هـ - ق.

٨- أبو البركات أحمد بن محمد العدوى ، الشهير بالدردير، الشرح الكبير، ج: ٤، ص: ٤٣٩، المكتبة الشاملة.

٩- لمرغيانى، أبى الحسن على بن أبى بكر بن عبد الجليل الرشدانى، الهداية شرح بداية المبتدى، ج: ٢، ص: ١٣٢، المكتبة الشاملة.

١٠- الكوثرى، محمد زاهد، مسند الشافعى ترتيب السندى، ص: ٩٢٧.

١١- ابن رشد، ابوالوليد محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبى الشهير الحفيد، بداية المجد تهد و نهاية المقتصد، ج: ٢، ص: ٤٥٥، مطبعة مصطفى البابى الحلبي وأولاده، مصر، چاپ: چهارم، ١٣٩٥هـ.

١٢- المعمرى، عبدالوهاب، جرائم الإختطاف العامة والخاصة والجرائم المرتبطة بها،

ص: ٢٦٢، دارالكتب القانونية ، ٢٠١٠م www.darshatat.net/book/book

محقق اصحاب الدین «رحمانی»

پیش زمینه ها و مبانی دعوت و روابط پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) با جهانیان

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله، اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين أما بعد:

پیامبر اعظم - صلی الله علیه و سلم - فرستاده الله تعالی، رهبر و معلم بشریت در تمام عرصه های زندگی بوده و جهانیان مکلف هستند تا به رسالت او ایمان آورده و از سنت او پیروی نمایند، رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در جریان زندگی شان قبل از بعثت و بعد از آن بهترین روابط صمیمانه و هدفمند با دیگران داشته اند که قبل از برگزیدن شان به رسالت با مردم بر مبنای اخلاق شایسته و حسن سلوک دارای روابط حسنه بودند که همه روابط و عمل کرد ایشان مقدمات برای رسالت آنها منجیث پیامبر جهانی بود و همچنان بعد از بعثت شان به رسالت، طبق دستور الله متعال بر مبنای دعوت الی الله و گسترش دین اسلام با اجرای اولویت ها و بکارگیری از همه فرصت ها و تلاش های پیگیر، روابط شایسته ای را با جهانیان برقرار نمودند.

که بر مبنای آن توانستند با همکاری سپاهیان راستین و یاران دلیر شان دعوت حق را به جهانیان برسانند و شرک و مظالم را از اکثر دنیا نابود سازند، پس مسلمانان مکلف اند مانند پیروی از سایر روش های رسول الله - صلی الله علیه و سلم - از دعوت و روابط سازگار او با مسلمانان و غیر مسلمانان نیز پیروی نمایند.

پیش زمینه های دعوت و روابط رسول الله - صلی الله علیه و سلم -

روابط رسول الله - صلی الله علیه و سلم - قبل از بعثت با نزدیکانش و با دیگران بر مبنای اخلاق پسندیده استوار بود و در اجتماع با روش بسیار نیک با مردم تعامل میکردند و چهل سال عمر عزیز شانرا بسیار صمیمانه در میان مردم سپری نمودند و از روابط حسنه ایشان تاریخ نویسان مسلمان و غیر مسلمان گواهی داده اند.

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در خاندان خویش، از همه خصلت های پسندیده، اخلاق کریمه، و شمایل برازنده و ممتاز برخوردار بودند. از همه افراد خاندانشان جوانمردتر، خوش اخلاق تر، نوع دوست تر، بردبارتر، راستگو تر، نرمخوتر، پاکدامن تر، نیکو کردارتر، وفادارتر و امانتدارتر بودند، چنانکه خویشاوندان همگی ایشان را «امین» لقب داده بودند؛ زیرا همه ویژگی های برازنده، و خصلت های پسندیده، در وجود مبارک ایشان فراهم آمده بود، الله تعالی فرموده است:

«وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۱) (همانا ترا اخلاق بزرگ است).

مبارکپوری در مورد برخورد و روابط رسول الله - صلی الله علیه و سلم - با مردم مینویسد:

(نبی اکرم - صلی الله علیه و سلم - از جهت شیوایی بیان و رسایی سخن از همه گان متمایز بودند، و از این حیث جایگاهی والا و پایگاهی غیرقابل انکار داشتند. از سلامت طبع، اصالت سخن، قاطعیت گفتار، درستی مضامین، و دوری از تکلف برخوردار بودند.

جوامع الکلم در اختیار آنحضرت بود، و حکمت‌های بدیع به ایشان ارزانی شده بود، و به زبانهای گوناگون رایج در جزیره العرب آشنا بودند. با مردم هر قبیله به زبان خودشان سخن می‌گفتند، و با هر طایفه از آنان به لهجه خودشان گفتگو می‌کردند. آشکارگویی و حاضر جوابی بادیه نشینان، و لفظ، قلم، نطق و بیان شهرنشینان را با هم یکجا داشتند؛ بردباری و پرحوصلگی، گذشت به هنگام قدرت، و شکیبایی در برابر دشواری‌ها ویژگی‌هایی بود که خداوند آنحضرت را مؤدب به آنها گردانیده بود(۲).

هراکلیوس وقتی از اوسفیان پرسید: آیا پیش از اینکه این مرد چیزهایی را که گفته است بگوید، او را به دروغگویی متهم می‌کردید؟ اوسفیان گفت: نه! علاوه بر آن حوادث و رویدادهای که در زندگی ایشان قبل از رسالت واقع شده است همه و همه مقدمات اثبات نبوت و رسالت ایشان بوده و همچنان این رویدادها سبب توسعه دعوت و گسترش بیشتر روابط ایشان با جهانیان میگردد، که روی مطالب زیر نمونه‌های بارز این رویدادها را متذکر میشوم:

الف: حوادث آوان طفولیت رسول الله - صلی الله علیه و سلم -

در زمان طفولیت، پیامبر - صلی الله علیه و سلم - مورد نزول برکتها قرار گرفت و واقعه‌های عجیب رخ داده است که از طفل معمولی چنین احوال ممکن نیست؛ این همه امور خارق العاده پیش زمینه‌های رسالت ایشان محسوب میگردد که نکات بارز آنرا قابل یا آوری میدانم:

۱- افزایش شیر حلیمه رضی الله عنها و شیر شتر وی : محدثین و سیره

نویسان حالات را از دوران شیر خوارگی پیامبر - صلی الله علیه و سلم - چنین نقل نموده اند: حلیمه رضی الله عنها می‌گوید:

وقتی او را تحویل گرفتم، وی را با خود به سوی بار و بنه‌ام بردم. چون وی را در آغوش کشیدم، و هر اندازه که او می‌خواست شیر بنوشد، به او شیر دادم و نوشید تا آنکه سیر شد. برادرش نیز همراه او نوشید تا سیر شد. آنگاه هر دو خوابیدند. پیش از آن، هیچگاه نمی‌توانستیم از دست بچه‌ام بخواهیم، همسرم نیز به سراغ آن ماده شتری که داشتیم رفت. دید که پستانهایش پر از شیر است. آنقدر شیر از او نوشید که خودش نوشید؛ من نیز با او نوشیدم تا آنکه کاملاً سیر و سیراب شدیم. آن شب، بهترین شب زندگانی ما بود و صبح روز بعد، همسرم به من گفت: قدرش را بدان به خدا، حلیمه! موجود مبارکی را با خود آورده‌ای. (۳)

۲ - قوت یافتن الاغ و سرعت سیر: همچنان منقول است که در شتر و مرکب

حلیمه رضی الله عنها و همسرش نیز تغییرات رونما گردید حلیمه رضی الله عنها می‌گوید: آنگاه طرف قبیله خویش به راه افتادیم. من بر همان ماده الاغ خودم سوار شدم، و آن کودک را نیز با خود داشتم، بخدا؛ آنچنان از همسفرانم جلو افتادم که هیچیک از اشتران سرخ موی آنان نمی‌توانست به گردپای مرکب من برسد، زنان همسفرم به زبان آمده بودند؛ می‌گفتند: ای دختر ابوذؤیب! وای بر تو چیزی به ما بگو! مگر این همان ماده الاغ نیست که با آن به سفر آمده بودی؟ من به آنان می‌گفتم: چرا، بخدا این همان و همان است و آنان می‌گفتند: بخدا؛ در کار این ماده الاغ معجزه‌ای رفته است. (۴)

۳ - سرسبزی و شادابی قبیله بنی سعدیه: با تشریف آوری پیامبر - صلی الله

علیه و سلم - در قبیله بنی سعدیه، این دیار بسیار سرسبز و شاداب میشود، حلیمه رضی الله عنها می‌گوید:

آنگاه وارد منازلمان در دیار بنی‌سعد شدیم. به یاد ندارم که تا آن روز سرزمینی را شاداب‌تر و پرآب و گیاه‌تر از آن دیده باشم؛ گوسفندانم از آن هنگام که آن کودک را

با خود برده بودیم، شب هنگام که می شد، سیر و سرشار از شیر، باز می گشتند، و ما می نوشیدیم و می نوشیدیم؛ در حالی که هیچکس در آن حوالی قطره ای شیر نمی یافت که بنوشد، و پستان هیچیک از دامها در آن منطقه قطره ای شیر نداشت، دیگر کار به جایی رسیده بود که دامداران بنی سعد به چوپان هایشان می گفتند: وای بر شما! به همان جایی که چوپان دختر ابو ذؤیب گوسفندانش را می چراند، بروید. خلاصه پیوسته از جانب خداوند نیکی و زیادتی می دیدیم، تا «او» دو ساله شد. و من او را از شیر باز گرفتم. رشد و نموی او، با بچه پسرهای دیگر هیچ مشابهت نداشت. هنوز دو سالش تمام نشده بود که نوجوانی پرتوان و چالاک به نظر می آمد. (۵)

۴- شق صدر رسول الله - صلی الله علیه و سلم - : حادثه شگفت انگیز

دیگری در آوان طفولیت پیامبر - صلی الله علیه و سلم - همانا حادثه شق صدر گرامی او می باشد؛ مسلم از انس روایت کرده است:

جبرئیل نزد رسول الله - صلی الله علیه و سلم - آمد، در حالی که با پسر بچه های دیگر بازی می کرد. او را از جای برگرفت و بر زمین خوابانید، و سینه او را بر شکافت، و قلب او را خارج ساخت، و از درون آن، لخته خونی را بیرون کشید، و گفت: این است بهره شیطان از تو! آنگاه، دل او را در طشتی زرین با آب زمزم شستشو داد؛ سپس، سر آن را به هم آورد، و به جای نخستینش باز گردانید. پسر بچه ها نزد مادرش یعنی دایه اش شتافتند و گفتند: محمد را کشتند، همگی در پی یافتن او شتافتند. وقتی او را یافتند، رنگ رخساره اش دگرگون شده بود. انس می گوید: من جای آن دوخت و دوز جبرئیل را روی سینه آن حضرت می دیدم (۶)

ب: جریانات جوانی رسول الله - صلی الله علیه و سلم:

در جریان جوانی پیامبر - صلی الله علیه و سلم - نیز واقعات شگفت انگیز از ایشان رخ داده است که پیام آور رسالت و سبب تحکیم دعوت و روابط ایشان با دیگران گردیده است درینجا نمونه های از رویداد های مهم دوران جوانی پیامبر - صلی الله علیه و سلم - را متذکر میشوم:

۱- **باریدن باران:** در آوان جوانی رسول الله - صلی الله علیه و سلم - ، مردم در مکه و اطراف آن به خشکسالی مواجه میشوند، الله تعالی به اثر دعای کسانی که رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در جمع شان حضور دارد باران فراوان میباراند.

ابن عساکر به نقل از جلهمه بن عرفطه آورده است که گفت: به مکه وارد شدم، در حالی که خشکسالی سراسر مکه و اطراف آن را فرا گرفته بود. قریشیان گفتند: ای اباطالب، سرزمین مان به قحطی دچار آمده؛ زنان و فرزندانمان بی قوت و غذا مانده اند؛ همتی کن و به طلب باران بیرون شو ابوطالب برای استسقا بیرون شد؛ پسر نوجوانی همراه او بود همچون خورشید تابان، که عمامه ای خاکستری بر سر داشت، و در اطراف او چند نوجوان دیگر بودند. ابوطالب وی را برگرفت، و گرده او را به خانه کعبه چسبانید، و آن نوجوان بازوان خویش را به نشانه پناهندگی بر خانه کعبه نهاد، در آسمان اثری از ابر نبود ناگهان ابرها از این سوی و آن سوی آمدند و آمدند؛ باریدند و باریدند، پستی و بلندی زمین بسان چشمه هایی پر آب سرشار از آب باران گردید و آبادی و صحرا را سرسبز و خرم گردانید. (۷)

۲- **شهادت بحیری:** هنگامیکه رسول الله - صلی الله علیه و سلم - به سن دوازده سالگی رسیدند، ابوطالب به قصد تجارت آهنگک شام کرد، در بین راه به قریه بصری رسید که از توابع شام بود در آن زمان با اینکه یک منطقه عرب نشین بود، زیر سلطه

رومیان قرار داشت، در آن شهر راهبی بود معروف به بحیری که گویند نام او جرجیس بوده است. همینکه کاروانیان بار انداختند، به نزد آنان شتافت، وی پیش از آن هیچگاه به نزد کاروانیان نمی آمد. یک به یک کاروانیان را از نظر می گذرانید تا به رسول الله - صلی الله علیه و سلم - رسید و دست آن حضرت را در دست گرفت و گفت: این سرور جهانیان است، این فرستاده خدای بنی نوع انسان است، این همان شخصی است که خدای یکتا او را به مثابه رحمتی برای همه عالمیان برخواهد انگیخت. ابوطالب و دیگر بزرگان قریش گفتند: تو از کجا می دانی؟ گفت: من از روی مهر نبوت نیز که به گردی یک دانه سیب پایین تر از غضروف شانه راست او قرار دارد، می شناسم؛ همچنین، ما یاد و وصف وی را در کتابهای آسمانی مان داریم. (۸)

آنگاه، با گرامیداشت بسیار آنان را میهمانی کرد، و از ابوطالب خواست که او را بازگرداند، و به شام نبرد زیرا خوف آن دارد که رومیان و یهودیان به او آسیبی برسانند. ابوطالب نیز محمد را به همراه یکی از پسران خویش به مکه باز فرستاد.

۳- حلف الفضول: بعد از آخرین نبرد داخلی عربها یعنی حرب فجار، پیمانی تحت عنوان (حلف الفضول) در ذیقعد، یکی از ماههای حرام، منعقد گردید. فراخوان این پیمان از سوی چند طایفه از قبیله قریش: بنی هاشم، بنی عبدالمطلب، اسد بن عبدالعزی، زهره بن کلاب و تیم بن مره، داده شده بود.

آنان در خانه عبدالله بن جدعان تیمی - به خاطر کهنسالی و مکانت اجتماعی وی - گرد آمدند، و با یکدیگر هم سوگند و هم پیمان شدند، مبنی بر اینکه هرگاه در شهر مکه یکی از اهالی مکه یا دیگر مردمان از سرزمینهای دیگر مظلوم واقع شود، به پشتیبانی او برخیزند، و بر علیه آن کسانی که بر او ستم کرده اند قیام کنند تا داد او را بستانند.

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در این پیمان عضویت داشتند و از آن پس نیز که خداوند ایشان را با تفویض رسالت اکرام فرموده بود می گفتند:

(لَقَدْ شَهِدْتُ فِي دَارِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُدْعَانَ جُلُفًا مَا أُجِبُّ أَنْ لِي بِهِ حُمْرَ النَّعَمِ وَلَوْ أُدْعَى بِهٍ فِي الْإِسْلَامِ لِأَجِبُّ) (۹)

در خانه عبدالله بن جدعان در انعقاد پیمانی شرکت جستیم که هیچ دوست ندارم آن حضور و عضویت را با اشتراک سرخ موی فراوان عوض کنم، و هم اینکه در دوران اسلام نیز اگر مرا به سوی چنان پیمانی فراخوانند، اجابت خواهم کرد.

این واقعه نیز از ارزشمندترین نمای شجاعت و دلیری رسول الله - صلی الله علیه و سلم - و هم چنان از حسن سلوک و روابط شایسته او در جامعه می باشد که پیش زمینه خوب برای رسالت ایشان بود.

۴- کسب و تجارت: پیامبر - صلی الله علیه و سلم - با استعداد خدا داد که داشت در زندگی خود بسیار پر تلاش و هدفمند بود و وقت خود را قبل از بعثت بیهوده صرف نمی کرد از جمله شغل و پیشه که داشتن مدت چند در مکه برای اهل مکه در برابر چند قیراط گوسفندان شان را می چرانیده اند (۱۰) و ظاهراً در سنین جوانی از چوپانی دست کشیده و به تجارت پرداخته اند؛ چنانکه بنا به روایتی، با سائب بن ابی سائبه مخزومی به کار بازرگانی می پرداخته اند، و شریک خوبی برای وی بوده اند، و در مقام شراکت نه کوتاه می آمدند و نه جدال و ستیز می کردند. روز فتح مکه نیز وقتی سائب به نزد آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - آمد، به او خوش آمدید گفتند و فرمودند:

(مرحوباً بأخى و شریکی) (۱۱) خوش آمدی ای برادر و شریک من.

در سن بیست و پنج سالگی به قصد تجارت با سرمایه خدیجه رضی الله عنها عازم سفر شام شدند.

ابن اسحاق گوید: خدیجه بنت خویلد بانویی بازرگان و شریف و ثروتمند بود، و مردان را مقرر میکرد تا با سرمایه او تجارت کنند، و بر مبنای مضاربه دستمزدی برای آنان قرار می داد. قریش نیز نوعاً بازرگان پیشه بودند. وقتی آوازه راستگویی و امانداری و مکارم اخلاق رسول الله - صلی الله علیه و سلم - به گوش وی رسید، نزد ایشان فرستاد و به ایشان پیشنهاد کرد که با بخشی از سرمایه وی، به اتفاق غلام وی، مسیره، به سفر تجارتي شام بروند، و قول داد که بیش از آنچه به دیگر بازرگانان دستمزد میداده است به ایشان خواهد داد. رسول الله - صلی الله علیه و سلم - نیز پذیرفتند. (۱۲)

۵- ازدواج رسول الله - صلی الله علیه و سلم - با خدیجه: در جریان

تجارت آثار امانتداری پیامبر - صلی الله علیه و سلم - و برکت در اموال خدیجه رضی الله عنها مشهود بود که پیش از آن سابقه نداشت. غلام وی، میسره، نیز راجع به آن حضرت هر آنچه در طی سفر مشاهده کرده بود، باز گفت، و خوی خوش و رفتار برازنده و اندیشه کارآمد و گفتار صادقانه و کردار امانتداری ایشان را برای خدیجه رضی الله عنها گزارش کرد. پیش از آن، بزرگان و سران مکه سخت به وصلت با ازدواج با او اشتیاق می ورزیدند، و او همه خواستگاران را یکی پس از دیگری رد می کرد. اما اینک گمشده خود را که سالیان متمادی در جستجوی آن بود، یافته بود راز درون خویش را با دوست صمیمی اش نفیسه بنت منبه در میان گذاشت. نفیسه به نزد رسول الله - صلی الله علیه و سلم - شتافت و سر صحبت را با ایشان باز کرد و به آن حضرت پیشنهاد کرد که با خدیجه رضی الله عنها ازدواج کنند. ایشان رضایت دادند، و در این ارتباط با عموهایشان صحبت کردند. آنان نیز به نزد عموی خدیجه رضی الله عنها رفتند و خدیجه رضی الله عنها را برای ایشان خواستگاری کردند، و به این ترتیب، ازدواج خدیجه رضی الله عنها با محمد امین - صلی الله علیه و سلم - صورت پذیرفت.

این ازدواج پر میمنت آغاز زندگی نوین و ایجاد خانواده عظیم رسول الله - صلی الله علیه و سلم - بود که سر آغاز روابط خویشاندی ایشان با اقوام و قبایل دیگر بود که این ازدواج و ازدواجهای ده گانه دیگر آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - همه برای گسترش دعوت و روابط ایشان و تحکیم رسالت و نبوت در میان مردم محسوب میشوند.

۶- حکمیت رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در نهادن حجر الاسود:

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - سی و پنج ساله بودند که قریش به تجدید بنای خانه کعبه همت گماشتند و به منظور حفظ حرمت و مکانت کعبه ناگزیر شدند بنای آن را تجدید کنند. وقتی ساختمان جدید خانه کعبه به موضع حجرالاسود رسید، راجع به اینکه امتیاز قرار دادن حجرالاسود در جای خودش از آن چه کسی باشد، با یکدیگر اختلاف نظر پیدا کردند، و نزاع بر سر این مسئله چهار یا پنج شبانه روز به طول انجامید، و تا آنجا بالا گرفت که نزدیک بود به جنگی خانمانسوز در حرم امن الهی تبدیل گردد. ابوامیه بن مغیره مخزومی به آنان پیشنهاد کرد نخستین کسی را که در مسجدالحرام درآید، در ارتباط با مشاجره فیما بین حکم قرار دهند. همه پذیرفتند. خواست خداوند نیز بر آن تعلق گرفت که آن فردی که باید از راه می رسید، حضرت محمد - صلی الله علیه و سلم - باشد. وقتی ایشان را از دور دیدند جملگی فریاد برآوردند: این شخص امین است؛ ما او را قبول داریم! این شخص محمد است. وقتی به نزدیکی آنان رسیدند، و گزارش ماجرا را از آنان دریافت کردند، عبایی درخواست کردند، و حجرالاسود را میان آن نهادند، و سران قبائل درگیر را واداشتند همگی اطراف آن عبا را بگیرند، و به آنان دستور دادند که عبا حامل حجرالاسود را بالا و بالا بیاورند. وقتی که حجرالاسود را به موضع خودش نزدیک گردانیدند، آن حضرت با دست مبارک خودشان حجرالاسود را

برداشتند و در جای خودش قرار دادند؛ و این راه حل خردمندانه و حکیمانه‌ای بود که همگان بر آن رضایت دادند.

نابار موارد فوق رسول الله - صلی الله علیه و سلم - در دوران جوانی و نوجوانی، بهترین ویژگی‌های موجود در طبقات مختلف مردمان را دارا بودند. از نظر اندیشمندی و خردمندی و دقت نظر و عمق بصیرت در سطح بالایی قرار داشتند؛ و از ژرف‌نگری و زیرکی و استقلال فکری و شناخت درست هدف و وسیله برخوردار بودند. با استمداد از سکوت‌های طولانی خویش، به تأملات طولانی و تفکر عمیق و پرداختن به ژرفای حقایق، نائل می‌شدند، در پرتو خرد سرشار و فطرت بی‌آلایش خویش؛ به مطالعه منشور طولانی و پر دامنه زندگی بشر، و امور اجتماعی و اوضاع و احوال مردم می‌پرداختند؛ خرافات را بخوبی باز می‌شناختند و از آنها فاصله می‌گرفتند؛ و با بصیرت کامل در کار خویش و در کار دیگران به هم‌زیستی با هم‌نوعان ادامه می‌دادند. اگر راه و رسم نیکویی را مشاهده می‌کردند، در آن شرکت می‌جستند در غیر اینصورت، به همان زاویه عزلتی که برای خویش اختیار کرده بودند، باز می‌گشتند. که همه و همه مشعر روابط مطلوب ایشان با دیگران و همچنان زمینه خوب پذیرش نبوت و رسالت ایشان برای جهانیان بوده است.

مبانی دعوت و روابط رسول الله - صلی الله علیه و سلم - با جهانیان:

پیامبر گرامی اسلام - صلی الله علیه و سلم - در نشر توحید، تحکیم و گسترش روابط و ادای رسالت شان بعد از بعثت از بهترین روشهای حکیمانه استفاده نموده است که بر مبنای آن توانست اسلام عزیز را نه تنها در جزیره العرب بلکه پیام حق را به گوش امپراتوران آن زمان و در قاره های دیگر، پخش و نشر نمودند و روابط شایسته اسلامی را با گروههای زیادی قایم نمودند، معاهدات، قرار داد ها و توافقنامه های ارزنده را با کفار

و مشرکین و هم چنان در میان مسلمانان عقد نمودند. که همه نمایان گر روابط شایسته او با جهانیان می باشد.

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - همیشه به عقدها و توافقات خود با دیگران استوار بودند و تا زمانیکه از جانب مقابل ایشان تعهد شکنی نمیشد ایشان تعهدات خود را نشکستاده اند. میخوام تعداد از مبانی ارزنده روابط سازگار رسول الله - صلی الله علیه و سلم - را در نشر دعوت، مختصراً بیان نمایم:

الف: رعایت اولویت ها:

پیامبر - صلی الله علیه و سلم - همیشه اولویتها را مقدم داشته و امور ضروری را بر غیر ضروری ترجیح میدادند و دیگران را نیز به اولویتها دستور داده اند چنانچه الله تعالی فرموده است:

(وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَأَسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ) (۱۳) (ولی (الله خواست) تا شما را

در آنچه به شما داده است بیازماید. پس به سوی نیکی ها بشتابید).

همچنان الله متعال در صفت مؤمنان شایسته فرموده است:

(أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ) (۱۴) (چنین کسانی برای انجام

خوبیها می شتابند و در انجام آن پیشتازند).

بنابر دستور الله تعالی و عمل کرد رسول الله (ﷺ) مسلمانان مکلف اند تا امور ضروری

را بر غیر ضروری مقدم بشمارند و به اولویات عمل کنند:

۱- دعوت به توحید: هنگامیکه رسول الله - صلی الله علیه و سلم - از طرف الله

متعال به پیغمبری برگزیده میشوند و به دعوت و رسالت الهی آغاز به کار میکنند؛ نخستین

دعوت و ارشاد آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - برای مردم توحید و یکتاپرستی بود زیرا

مردمان سرزمین عرب اکثراً به شرک مبتلا بودند و همچنان عقیده و ایمان مقدمه و اساس

عبادات است و بدون ایمان عبادات ارزش ندارد. مهوور دعوت رسول الله (ﷺ) قبل از هجرت در سیزده سال بعثت همانا مسئله اعتقاد به توحید، رسالت و معاد بود و مسائل دیگری شکل ضمنی داشتن.

۲- آغاز دعوت از اقارب: بسیار طبیعی بود که رسول اکرم - صلی الله علیه و سلم - اسلام را، نخستین بار، به نزدیکترین کسان از خاندان، خویشاوندان و دوستان خویش عرضه فرمایند. آن حضرت نیز چنین کردند؛ ابتدا بستگان و دوستانشان را به سوی اسلام فرا خواندند. همچنین، همه کسانی را که امید خیری از آنان می‌رفت؛ ایشان آنان را می‌شناختند، و آنان ایشان را می‌شناختند؛ پیامبر اکرم - صلی الله علیه و سلم - جز راستی و درستی در کارشان نیست؛ همه را به اسلام فرا خواندند. از میان این افراد، که راجع به عظمت رسول اکرم - صلی الله علیه و سلم - و جلالت قدر و راستی و درستی آن حضرت هیچگاه کوچکترین تردیدی به دل راه نمی‌دادند، جماعتی دعوت آن حضرت را اجابت کردند که در تاریخ اسلام با عنوان (سابقین اولین) شناخته شده‌اند، و در صدر آنان همسر نبی اکرم - صلی الله علیه و سلم - ام‌المؤمنین خدیجه بنت خویلد رضی الله عنها، پسرعموی ایشان علی بن ابیطالب رضی الله عنه که نوجوان و تحت کفالت رسول اکرم - صلی الله علیه و سلم - بود، دوست صمیمی ایشان، ابوبکر صدیق رضی الله عنه و برده آزاد شده وی زید پسر حارثه بن شراحیل کلبی رضی الله عنه قرار دارند که در نخستین روز دعوت، اسلام آوردند. و همچنان زمانیکه آنحضرت دعوت آشکارا را شروع میکنند نخست طبق دستور الله متعال از نزدیکان خود آغاز میکنند و اولاده بنی هاشم را در کوه صفا دعوت میکنند و پیام دین مقدس اسلام را به آنها می‌رسانند.

۳- دعوت مخفیانه: به دنبال نازل شدن آیات نخستین سوره مدثر رسول الله - صلی الله علیه و سلم - برای دعوت مردم به سوی خداوند - سبحانه و تعالی - به پاخواستند؛

اما، از آنجا که قوم و قبیله آن حضرت مردمی بی فرهنگ بودند؛ جز بت پرستی و وثیت، دین و آئینی نداشتند، جز اینکه پدران و نیاکانشان را بر آن دین و آیین یافته‌اند، دلیل و برهان دیگری نمی‌شناختند؛ و جز غیرت جاهلانه، حمیت، فخر و مباهات بی‌اساس، از اخلاق انسانی چیزی نمی‌دانستند؛ و در برابر مشکلات اجتماعی با هیچ راه‌حل دیگری بجز شمشیر آشنا نبودند؛ با وجود این، صدارت و زعامت دین و دنیای مردم در جزیره عرب با آنان بود، و مرکز اصلی عربستان یعنی مکه را در اختیار داشتند، و خود را ضامن حفظ و نگهداری کیان آن معرفی می‌کردند. بنابراین، برخورد حکیمانه با چنین وضعیتی و با چنان مخاطبانی اقتضای آن را داشت که دعوت آن حضرت، در آغاز کار، پنهانی باشد، تا آنان به یکباره و بطور غیرمنتظره با دعوت آسمانی اسلام رویاروی نشوند، و برنیاشوبند.

۴- تشکیل هسته دعوتی: پیامبر - صلی الله علیه و سلم - ابتدا در پی ایجاد هسته دعوی از جمع یاران شایسته خود شدن و این هسته و مرکز نیرومند را در خانه ارقم بن ابی ارقم تشکیل دادند، خانه ارقم بن ابی‌الارقم پایین کوه صفا واقع شده بود، و از دیدرس و مجالس و محافل طاغیان مکه دور بود. پیامبر اکرم - صلی الله علیه و سلم - این خانه را در نظر گرفتند تا مسلمانان را مخفیانه در آنجا نزد خود گردآورند، و در آنجا به تلاوت آیات، تزکیه مسلمانان، تعلیم کتاب و حکمت پردازند، و مسلمانان عبادات و اعمال مذهبی خودشان را در آنجا به جا بیاورند، و در کمال امنیت و سلامت، تعالیم الهی و آسمانی را دریافت کنند، و در این خانه همه کسانی که اسلام می‌آوردند داخل شوند، اما طاغیان سلطه‌گر و انتقامجوی مکه از وجود چنین مکانی باخبر نشوند.

۵- هجرت و تشکیل نظام اسلامی: زمانیکه سران مشرکان عرب تصمیم سوء قصد رسول الله - صلی الله علیه و سلم - را نمودند ایشان به دستور الله متعال به سوی مدینه

قصده هجرت نمودند، ابتداء سه روز در حراء سپری نمودند بعداً بطرف مدینه از راه کناره حرکت نمودند و بعد از هشت روز در قباء رسیدند، پیامبر گرامی اسلام، چهار روز در قُباء اقامت کردند: دوشنبه، سه شنبه، چهارشنبه و پنجشنبه، در آنجا مسجد قباء را بنا کردند و در آن نماز گزاردند، و آن نخستین مسجدی بود که پس از بعثت رسول الله - صلی الله علیه و سلم - براساس تقوا ساخته شد. وقتی روز پنجم رسید، روز جمعه، به فرمان خداوند سوار بر مرکب شدند، و ابوبکر پشت سر ایشان سوار شد، و به دنبال بنی النجار - دائی هایشان - فرستادند، آنان نیز شمشیرها حمایل کردند و آمدند، و در حالیکه آنان اطراف آن حضرت را گرفته بودند، به سوی مدینه رهسپار شدند. وقت نماز جمعه به محل سکونت بنی سالم بن عوف رسیدند. در موضع مسجدی که هم اکنون در آن وادی هست با مسلمانان نماز جمعه را با جماعت خواندند، و شمار نماز گزاران یکصد تن بود، نبی اکرم - صلی الله علیه و سلم - پس از برگزاری نماز جمعه به راه افتادند، و رفتند تا به مدینه وارد شدند. از آن روز، شهر یثرب را «مدینه الرسول» (شهر پیامبر - صلی الله علیه و سلم -) نامیدند که به اختصار «مدینه» گفته می شود آن روز، روزی تاریخی و بزرگ و درخشان بود. صدای حمد و تسبیح مردم مدینه خانه ها و کوچه های مدینه را به لرزه در آورده بود.

باز هم پیامبر - صلی الله علیه و سلم - از اولویت های کاریشان اعمار مسجد را قرار دادند که مسجد نبوی را با یاران دلیر شان بنا نمودند، و بعد در مهور مسجد نظام اسلامی را تشکیل داد تا رفته، رفته این دولت و خلافت اسلامی سبب نابودی و شکست امپراطوری های طاغوتی جهان شد.

۶- صلح حدیبیه: صلح حدیبیه زمینه روابط و گسترش اسلام را فراهم ساخت

به گونه ای که علاوه بر شبه جزیره عربستان، سرزمینهای منتهی به آن را نیز در بر گرفت.

تمام تلاشهای آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - بر مقدم داشتن اولویت ها بنا بود و هیچگاه اولی را از غیر اولی تاخیر نکردند و همیشه به فرایض و واجبات تاکید داشته اند و حتی بعض سنت ها را چند بار ترک نمودند تا اینکه بالای مسلمانان فرض نشود، همچنان برای تحکیم فرایض و واجبات به ترک مستحبات دستور داده اند.

ب: بکار گیری همه فرصت ها:

علاوه بر اختیار اولویت ها رسول الله - صلی الله علیه و سلم - از تمام فرصت های دست داشته و امکانات موجود برای نشر و پخش دین مقدس اسلام و تحکیم روابط استفاده اعظمی نموده و میتوان درینجا صرفا از بعض موارد استفاده فرصت ها نام برد:

۱- بکار گیری از نیروی بشری با تعلیم و تربیت مناسب افراد و توجیه ایشان برای نشر و پخش اسلام و تحکیم روابط میان افراد و مجتمع انسانی که مؤثر ترین مجال اشاعه دین مقدس اسلام میباشد.

۲- استفاده از روابط خویشاوندی و خانوادگی در نشر و پخش دین مقدس اسلام و تحکیم روابط که به اساس آن پیامبر - صلی الله علیه و سلم - یازده ازدواج نمودن و یکی از حکمت های تعدد ازواج رسول الله - صلی الله علیه و سلم - همانا نشر دعوت و تحکیم روابط با اقوام و قبائل مختلف میباشد.

۳- بکار اندازی تمام ثروت و دارائی دست داشته در راه تقویه بنیه اقتصادی مسلمانان و نشر و گسترش احکام اسلامی و همچنان روابط مردمی که به اساس آن تمام احکام و نظام مالی اسلام استوار است.

۴- بکار انداختن تمام حکمت ها ، تدابیر و تخنیکهای کاری برای استحکام، دفاع، دعوت و روابط اسلامی، که این روش حکیمانه ، تدابیر مناسب و تخنیکهای کاری

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - بهترین سرمشق زندگی مسلمانان است که میتوان اصول و ضوابط شان را به آن تنظیم و تحکیم نمایند.

۵- ارسال رسولان و پیامها که پیامبر اکرم - صلی الله علیه و سلم - پس از صلح با قریش و تسلیم ساختن یهودیان شمال حجاز در خیبر، وادی قری، تیما و فدک از هیچ کوششی برای صدور اسلام به آن سوی مرزهای حجاز دریغ نورزید که می توان روابط دیپلماسی و ارسال پیام، به پادشاهان و امرای مناطق دیگر را دلیل این امر دانست و این تحول، نقطه عطفی در تاریخ اسلام محسوب می گردید؛ زیرا پیامبر اکرم - صلی الله علیه و سلم - نمی خواست فقط عربها را زیر پرچم اسلام گرد بیاورد؛ بلکه می خواست آنان را بعد از اینکه به دین الهی گرویدند و صاحب رسالت آسمانی شدند، به عنوان پرچمداران دعوت اسلامی به سوی تمامی جهانیان بفرستد.

۶- جهاد و مبارزه مسلحانه که بهترین وسیله نشر دعوت و دفاع مشروع میباشد در زمان که تدابیر دیگری در رسانیدن پیام الله تعالی و دعوت حق مؤثر واقع نشده و به بن بست مواجه گردید برای اعلای کلمه الله و گسترش اسلام و دفاع از ارزشهای اسلامی، رسول الله - صلی الله علیه و سلم - خود با تمام اصحاب شجاع و دلیر شان جهاد مقدس را انجام دادند که از وسائل بسیار ارزشمند گسترش اسلام و تحکیم نظام اسلامی و دفع مظالم میباشد.

بنابر آن پیامبر - صلی الله علیه و سلم - هیچ فرصت و مجال کاری را از دست نداده و از همه آنها در تحکیم نظام، اشاعه دعوت و گسترش روابط اسلامی استفاده ارزشمند نموده اند.

ج: تلاش پیهم و منظم:

رستگاری مسلمانان و تعالی دین مقدس اسلام ثمره تلاش پیهم و نظم منظم رسول الله - صلی الله علیه و سلم - و یاران گرامی ایشان در دین مقدس اسلام است که به اساس آن اسلام عزیز جهانگیر شد و روابط مسلمانان در تمام اطراف و اکناف دنیا مستحکم گردید و پیام حق را بگوش همه گان رسانیدند. الله تعالی نیز مسلمانان را به تلاش پیگیر و سرعت در کارهای خیر امر نموده است:

(وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ لَّهُ مُؤَلِّيَةٌ فَأَنْسَبُوا الْخَيْرَاتِ) (۱۵) (و برای هر یک جهتی است که

بدان روی می کند، پس برای انجام خوبی ها بشتابید).

و همچنان الله فرموده است:

(وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ

لِلْمُتَّقِينَ) (۱۶)

(و بشتابید به سوی آمرزش و عفو پروردگارتان و بهشتی که پهنای آن (به اندازه)

آسمانها و زمین است (و) برای پرهیزگاران آماده شده است).

پیامبر - صلی الله علیه و سلم - مسلمانان را از اسراف، تبذیر و همه چیزهای بیهوده و بی ارزش منع نموده و ایشان را به تلاش پیوسته و منظم دستور داده است، و چنان نظم را میان صحابه کرام قایم نموده بود که در هر لشکر قائد و در جماعت امیر و در هر دیار والی را مقرر فرموده بودند و مانند صفهای نماز همه امور ایشان با ترتیب و نظم خاص بود که بر اساس آن نظام کامل اسلامی تشکیل گردید و بطور منظم آن تا زمان خلفای راشدین جریان داشت. هنگام نظام و امور مسلمانان رو به شکست و زوال کشانید که مسلمانان از دستورات و نظم رسول الله - صلی الله علیه و سلم - کناره گیری کردند و به عوض تلاش پیگیر در راه خیر به چیزهای بیهوده و محرمات مصروف شدند.

همچنان در دین اسلام وقت و مهلت ارزش زیاد دارد که نباید از آن استفاده نادرست شود و مسلمانان باید از همه فرصت ها و اوقات مناسب با تلاش پیگیر و نظم مناسب در بهروزی دنیا و آخرت شان بهره گیری اعظمی نمایند.

نتیجه:

پیامبر - صلی الله علیه و سلم - آخرین فرستاده الله متعال من حیث رهبر و رهنمای بشریت در تمام عرصه های زندگی قدوه و مرشد راهیان حق میباشد چنانچه الله فرموده است:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ

اللَّهَ كَثِيرًا) (۱۷) (به راستی برای کسی از شما که به (پاداش) خداوند و روز قیامت امید می دارد و خداوند را بسیار یاد می کند، در (سیره) پیامبر الله سرمشقی نیکو است).

بناءً پیامبر - صلی الله علیه و سلم - قبل از بعثت چنان زندگی شایسته نمودند که همه و همه مملو از حکمتها، ارزشها و واقعات عجیب بوده که مشعر آینده در خشان ایشان من حیث معلم بشریت میباشد و میتوان تمام این واقعات برگزیده را مقدمات رسالت آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - خواند که بر اساس همان مقدمات زندگی شایسته او، عناد و کذب مشرکان و منکرین اسلام در زمان بعثت پیامبر - صلی الله علیه و سلم - به اثبات می رسد؛ زیرا مشرکان و منکران حق قبل از نبوت همه معترف امانتداری، راستکاری و شایستگی پیامبر - صلی الله علیه و سلم - بودند اما بعد از بعثت و رسالت او از روی دشمنی و کینه او را تکذیب و نکوهش کردن، در حالیکه در هنگام بعثت و رسالت همه کمالات و شایستگی های آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - کاملتر و زیباتر شده بود و همه شایستگی های قبل از بعثت سبب گسترش دعوت و تحکیم روابط بعد از بعثت ایشان گردید.

رسول الله - صلی الله علیه و سلم - بعد از بعثت من حیث پیغام رسان الله تعالی توانست دین اسلام را تحکیم ببخشد و چنان پیروان راستین را تربیت نماید تا بعد از او مکلفیت گسترش دین اسلام را به دوش بگیرند و بتوانند جهان را با توحید و احکام اسلام منور بسازند و بنیاد شرک و کفر را از جزیره عرب و جاهای دیگری ریشه کن نمایند. درین راستا مبانی گسترش و استحکام نشر دعوت اسلامی و روابط سازگار آنحضرت - صلی الله علیه و سلم - را مقدم داشتن اولویت ها ، استفاده از همه امکانات دست داشته و عدم مهمل گذاشتن وسائل موجوده، کار و تلاش پیگیر، نظم شامل و منظم در هر عرصه و ترک اشیای مفضول، بیهوده و مضر تشکیل میداد که ثمرات آنها را امروز جهانیان لمس میکنند و از منافع آن همه روزه مستفد میشوند.

پیشنهادات:

فلهذا پیشنهادم برای دشمنان اسلام اینست که از گذشته گان خود عبرت بگیرند زیرا مخالفت و دشمنی با اسلام و مسلمانان به نفع آنها نمیباشد بلکه به ذلت و خواری آنها می انجامد.

پیشنهادم برای مسلمانان اینست که تمام عرصه های زندگی شان مخصوصا در نشر دعوت و روابط شان با جهانیان روش و طریقه شایسته رسول الله - صلی الله علیه و سلم - را اختیار نمایند و از افراط و تفریط جلوگیری نمایند و همچنان پیشنهادم به دست اندر کاران علم و معرفت اینست که در مبانی گسترش روابط و دعوت رسول الله - صلی الله علیه و سلم - با جهانیان تحقیق بیشتر نمایند تا بیان و رهنمایی خوب برای دیگران باشد و در جامعه مسلمانان هر چه بیشتر به روش و سیرت پیامبر - صلی الله علیه و سلم - آشنا گردیده و به آن عمل نمایند.

و ما ذلک علی الله بعزیز و من الله توفیق.

مآخذ

- ۱- القلم/۴.
- ۲- مبارک پوری، صفی الرحمن، رحيق المختوم، شيخ احمد جام، سال طبع - ۱۳۸۷هـ ش، ص ۹۲۳.
- ۳- ابن كثير، عمادالدين أبو الفداء إسماعيل بن عمر، السيرة النبوية، لبنان - بيروت، دارالفكر، سال طبع - ۱۴۲۶هـ ق ۱/۱۷۶.
- ۴- همان اثر ۱/۱۷۶.
- ۵- همان أثر ۱/۱۷۶.
- ۶- قشيري، ابوالحسين مسلم بن حجاج، صحيح المسلم، ح ۲۶۱ مكتبة الشاملة.
- ۷- رحيق المختوم ص ۱۳۲.
- ۸- همان اثر ۱۳۳.
- ۹- بيهقي، احمد بن حسين بن على بن موسى، ابوبكر البيهقي ح ۱۳۴۶۱ مكتبة الشاملة.
- ۱۰- بخارى، محمد بن اسمعيل، صحيح البخارى ح ۲۲۶۲ مكتبة الشاملة.
- ۱۱- حاكم، ابوعبدالله محمد بن عبدالله «المستدرک للحاكم» ح ۲۳۵۷ مكتبة الشاملة.
- ۱۲- ابن هشام، أبى محمد بن عبد الملك، السيرة النبوية لابن هشام ۱/۱۸۷. مكتبة الشاملة.
- ۱۳- المائده ۴۸.
- ۱۴- المؤمنون ۶۱.
- ۱۵- البقره ۱۴۸.
- ۱۶- أل عمران ۱۳۳.
- ۱۷- الاحزاب ۲۱.

اسلام و سکولاریزم

مقدمه

از آنجا که سکولاریزم در سده های اخیر تحت عنوان روشنفکری، تفکر غالب در حوزه های متعدد مخصوصا سیاست و مدیریت مبدل گشته بحث و بررسی روی آن، واجد اهمیت بسیاری است.

اهمیت این مفهوم زمانی برجسته می گردد که در عصر کنونی حکومتهای پیشرفته و ثروتمند دنیا نیز از این فلسفه برای اداره امور سیاسی خود استفاده می کنند.

اندیشه ی سکولاریزم مبتنی بر اختصاص دین به رابطه ی فردی انسان با خداست ولی وقتی ضرورت دین به عنوان مجموعه ای مشتمل بر قوانین اجتماعی برای سعادت مادی و معنوی انسان اثبات شود، گرایش سکولاریزم باطل می گردد.

می توان گفت سکولاریسم خلاصه همه موضع گیریهای مغرب زمین در مقابل دین است که در قرن نوزدهم زیر این عنوان تشخیص پیدا کرده است. یعنی برآیند موضع گیری های مکاتب مختلف غربی را نسبت به دین می توان «سکولاریسم» نامید.

چون اصطلاح سکولاریسم در موارد مختلفی استفاده می شود، معنی دقیق آن بر اساس نوع کاربرد متفاوت است.

فلسفه ای سکولاریزم بر این پایه بنا شده است که زندگی با در نظر گرفتن ارزش‌ها، پسندیده است و دنیا را با استفاده از دلیل و منطق، بدون استفاده از تعاریفی مانند خدا یا خدایان و یا هر نیروی ماورای طبیعی دیگر، بهتر می‌توان توضیح داد.

در حکومت معنی سکولاریزم، دخالت ندادن باورهای مذهبی در امر حکومت و برتری دادن اصول حقوق بشر بر سایر ارزش‌های متصور هر گروه و دسته‌ای است. در مفاهیم جامعه‌شناسی، سکولاریزم به هر موقعیتی که در آن، جامعه مفاهیم مذهبی را در تصمیم‌گیری‌های خود کمتر دخالت دهد و یا این مفاهیم، کمتر موجب بروز اختلاف و یا درگیری گردد اطلاق می‌شود.

در اینجا، به بررسی این مسأله از دیدگاه اسلام می‌پردازیم. چون بر اساس بینش اسلامی، نظریات قانونگذاران و مسئولین قضایی و مجریان قانون، باید تحت شرایط شرع اسلامی باشد، در غیر این صورت حقّ تصدّی مقامات مذکور را ندارند.

زیرا اسلام برای همه ی شیون انسانی، چه فردی و چه اجتماعی، قوانین و مقرراتی دارد که دربردارنده احکام حقوقی نیز هست.

به نظر تمایل‌گران این مفهوم سکولاریزم به عنوان یکی از عوامل مهم پیشرفت غرب محسوب می‌گردد. و این عنوان وارد ادبیات افرادی شد که بر خلاف تعریف فیلسوفان غربی از روشنفکری، صرف به تقلید از غرب خود را روشنفکر می‌نامیدند و می‌نامند.

در سال‌های اخیر این مفهوم توسط عده ای در کشورهای اسلامی تحت عناوین چون حرکت اصلاح طلبی، دیمکراتیک، لیبرال و امثال این‌ها، وارد مرحله جدید شده

که زیر چتر این نام ها بنحوی تاخت و تاز بالای نظام ها و حکومت های دینی مخصوصا نظام اسلامی می نمایند.

در این سالها عده ای در حین ابراز اعتقادات مسلمانی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم بر این مفهوم تاکید کرده و آن را راهگشای مسائل می دانند. اما باید گفت که یک دولت سکولار، خود مشکلات زیادی را معرفی می کند، بدون آنکه بتواند راه حلی برای مشکلات اصلی، مانند آزادی عقاید فردی و مذهبی ارائه دهد.

این تحقیق بر آن است تا با دیدگاهی انتقادی مفهوم سکولاریزم را از منظر اسلام مورد بررسی قرار داده و کاوشی مختصر در بیان علل به وجود آمدن چنین رویکردی صورت دهد.

ازینرو قبل از پرداخت به موضوع اسلام و سکولاریزم به طور تفصیلی، لازم می دانیم تا مکث کوتاه بر واژه یا کلمه اسلام و تعریف آن، نموده و نیز واژه سکولاریزم را در لغت و اصطلاح به معرفی گرفته و سپس بحث مفصل پیرامون موضوع داشته باشیم.

تعریف اسلام

چنانچه از واژه آن پیداست اسلام در لغت به معنی انقیاد، تسلیم شدن، گردن نهادن، صلح، سلامتی و فرمانبرداری را گویند^(۱).

اما در اصطلاح: چنانچه در روایت سیدنا ابو هریره رضی الله عنه در ضمن حدیث جبریل علیه السلام آمده که از رسول الله صلی الله علیه و سلم در مورد اسلام پرسید: اسلام چیست؟ رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند:

«الإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَقْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ»^(۲).

اسلام یعنی چه؟ رسول اکرم - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «یعنی این که تنها خداوند عالم را پرستش کنی، شرک نورزی، نماز بخوانی، زکات اموات را پردازی و رمضان را روزه بگیری».

همچنان در حدیثی دیگری از سیدنا عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رَسُولُ اللهِ - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالْحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ»^(۳) ترجمه: از ابن عمر رضی الله عنهما روایت است که رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرمود: «اسلام بر پنج چیز بنا شده است: نخست، گواهی دادن بر اینکه خداوند، یکی است و جز او، معبود برحق وجود ندارد و محمد - صلی الله علیه وسلم - رسول خداست. دوم: اقامه نماز، سوم: دادن زکات، چهارم: ادای حج، پنجم: روزه گرفتن ماه مبارک رمضان.»

یعنی اسلام عبارت از شهادت اینکه نیست دیگر معبود برحق جز الله تعالی و اینکه محمد صلی الله علیه و سلم بنده و رسول او تعالی است و بر پا داری نماز را و بگیری روزه رمضان را و بدهی زکات را و در صورت توان حج بیت الله را اداء کنی.

ازین معرفی کوتاه و پر معنی که رسول الله صلی الله علیه و سلم اسلام را نمود، می توان چنین استنباط کرد: که اسلام عبارت از پذیرفتن قواعد و قوانین آسمانی (خداوندی) است که انسان را به خوبی تکامل داده مقام خلافت را در او تحقق بخشیده، مسئولیت را برایش تفهیم و زندگی اش را مطابق فطرتش تنظیم می نماید.

اسلام طرز تفکر انقلابی (دگرگونی) است، انقلاب در فرد ایجاد می نماید، رابطه اش را با اجتماع محکم می سازد انقلاب در همه بخش ها و زوایای زندگی، اسلام عبارت از پرستش و نیایش، دین و دولت، سیاست و روحانیت، مهین و ملت، نیرومندی

و بخشش، کتاب و شمشیر، فرهنگ و قانون است، اسلام تخصص فنی علمی نیست؛ بلکه احساس مکتب به عنوان یک ایمان است.

اسلام دینی است که پایه ای آن توحید، شعارش صداقت، معیارش عدالت، مسیرش حقیقت و روحش رحمت است.

تعریف سکولاریزم

واضح است که فهم هر چیز مستلزم درک معانی لغوی و اصطلاحی همان چیز است.

ازینرو برای درک و فهم درست سکولاریزم نیز، ابتدا لازم است تعاریفی این واژه و سیر تاریخی آن بیان شود، زیرا سیر تاریخی تکوین و توسعه اندیشه سکولاریستی از بدو تولد تا امروز عمدتاً با تلقی مفاهیمی متنوع از مفهوم و تعریف این واژه رقم خورده است. از همینرو برای رسیدن به معنایی دقیق و خالی از اشکال در تعاریف امروز بسیار مشکل است، ازینرو، می توان بعضی از تعاریف هایی که معنایی نسبتاً جامع دارند و می توانند تمام معانی و محتوای واژه سکولاریزم را منتقل کنند، اخذ کرد.

سپس با توجه به آن معنای جامع، قضاوت و داوری خود را نسبت به اوج و افول جریان و سیر تاریخی آن بیان نمود.

واژه سکولاریسم از واژه لاتین *Secularis* (سکولاریز) گرفته شده است. *Secularis* نیز از *Seculum* مشتق شده که به معنای «دنیا» و یا «گیتی» در برابر «مینو» یا آخرت است.^(۴)

اصل واژه لاتین آن «سکولاریس *secularis*» بوده، واژه های سکولاریزم - *secularism* - و «سکولاریزاسیون» - *secularization* - واژه لاتین آن یعنی سکولوم (*Saeculum*) به گفته وایتکر معنای قرن و سده است، «سکولوم در زبان

کلاسیک مسیحیت نقطه مقابل ابدیت و جاودانگی الوهیت، یعنی زمان حاضر است که در آن به سر می‌بریم^(۵) و در اصطلاح به معنای هر چیزی است که به این جهان تعلق دارد و به همان اندازه و به طور غیر مستقیم از خداوند و الوهیت دور است.^(۶)

سکولاریزم، اسم و نشانه ای لفظی برای نامیدن انبوهی از رخدادها، مکانیسم‌ها، سنت‌ها، نهادها، گفتارها، نظریه‌ها، و ایدئولوژی‌های گوناگون است که در مناطق مختلف اروپا تحقق یافته است و مانند بسیاری از «ایسم»‌های مدرن، سکولاریسم نیز با نهضت اصلاح دینی، آغاز شده است.^(۷)

یعنی اینکه لفظ سکولار (Secular) از اصطلاح لاتین Saeculum یا Seaculum مأخوذ گردیده که به معنی قرن، سده، زمان و رویدادهای این جهانی در مقابل ابدیت و جهان دیگر می‌باشد.^(۸)

معادل دری سکولاریزم را بعضاً به معنای حذف یا بی‌اعتنایی و یا به حاشیه بردن نقش دین در ساحه‌های مختلف حیات انسانی از قبیل: سیاست، حکومت، روابط بین الملل، اقتصاد، اداره، تجارت و غیره دانسته‌اند.^(۹)

سکولاریزم در فرهنگ آکسفورد، چنین تعریف شده است: «اعتقاد به قوانینی که، آموزش و سایر امور اجتماعی به جای آنکه مبتنی بر مذهب باشد، بر اطلاعات و داده‌های علمی بنا شود»^(۱۰).

در فرهنگ آریانپور سکولاریزم چنین تعریف شده است: سکولاریزم به معنای مخالفت با شرعیات و مطالب دینی، روح دنیاداری، طرفداری از اصول دنیوی و عرفی است و سکولاریست به معنای شخصی است که مخالف با تعلیم شرعیات و مطالب دینی و طرفدار اصول دنیوی و عرفی باشد.^(۱۱)

سکولاریزم عبارت از جریانی است که طی آن وجدان دینی، فعالیت های دینی و نهادهای دینی اعتبار و اهمیت اجتماعی خود را از دست می دهند. و این بدان معناست که دین در عملکرد نظام اجتماعی در حاشیه قرار می گیرد و کارکردهای اساسی در عملکرد جامعه، با خارج شدن از زیر نفوذ و نظارت عواملی که به امر ماوراء طبیعی توجه دارند، عقلانی می گردد»^(۱۲).

سکولاریزم به لحاظ ریشه لغوی و مفهوم عام آن، به قلمرو محدوده موضوعات این جهانی و دنیوی دلالت دارد؛ یعنی به هر چیزی که مربوط به بُعد دنیوی زندگی انسانی باشد.

با تتبع در ریشه های لغوی و تاریخی مفهوم سکولار، روشن می شود که اصطلاح سکولار هر چند در طی مسیر طولانی و پیچیده خود کار برد های زیاد و متفاوتی داشته، اما هرگز در طول زمان مفهوم و معنای ریشه ای خود را از دست نداده است. به عبارت دیگر، هیچ گاه از معنا و مفهوم اولیه، به معنای مقابل و متضاد آن سیر نکرده است. از این رو، می توان گفت: دلالت مفهوم بنیادین سکولار در همه تغییر شکل و صورت های خود به مسائل و امور منتسب به این جهان باقی مانده و تغییر اساسی صورت نگرفته است.^(۱۳)

جورج هالی اوک بریتانیایی در سال ۱۸۹۶م در کتاب انگلیسی خود به نام «secularism»، سکولاریزم را به این گونه تعریف می کند: "سکولاریزم شیوه و قانون زیستن است که بر اساس آن، انسان خالص بنا نهاده شده است و به صورت کلی برای کسانی است که باورهای مذهبی و یا خرافی را ناکافی یا غیرقابل اطمینان و یا غیرقابل باور یافته اند"^(۱۴).

البته قابل توضیح است که به نظر جورج هالی اوک مذهب و خرافات همردیف یکدیگر اند، اما حقیقت امر چنین نیست، زیرا مذهب مجموعه باورها و روش های عبادت بوده که کاملاً از خرافات متفاوت است.

سکولاریزم از جمله واژه هایی است که در معانی مختلفی بکار رفته است. برخی از معانی این واژه و کلمات مشابه آن چنین است:

سکولاریزم: یعنی مخالفت با شرعیات و مطالب دینی، روح دنیا داری، طرفداری از اصول دنیوی و عرفی، جدایی دین از سیاست، جدا انگاری دین از دنیا، علم گرایی، نوگرایی و مدرنیسم، اعتقاد به اصالت امور دنیوی، دنیوی کردن، غیر دین گرایی، نادینی گرایی، دنیویت، این جهانی.

سکولار: یعنی، وابسته به دنیا، غیر روحانی، غیر مذهبی، عرفی، کسی که علاقه و گرایش به امور معنوی و مذهبی ندارد^(۱۵).

سکولاریزه: یعنی، دنیوی کردن، غیر روحانی کردن، از بند کشیش یا رهبانیت رها شدن، اختصاص به کارهای غیر روحانی دادن، از عالم روحانیت خارج شدن، دنیا پرست شدن، جنبه دنیوی به عقائد یا مقام کلیسایی دادن^(۱۶).

همچنین در دایرة المعارف ویکی پدیا آمده است که: سکولاریسم (گیتی گرایی) به صورت کلی به مفهوم ممانعت از دخالت دین در تمامی امور عمومی جامعه است. این تفکر به صورت کلی ریشه در عصر روشنگری در اروپا دارد. مؤلفه های مانند جدایی دین از سیاست، جدایی کلیسا و حکومت در آمریکا، ولایتیسته در فرانسه بر پایه سکولاریسم یا گیتی گرایی بنا شده اند.

واژه سکولاریسم یا گیتی گرایی برای اولین بار توسط نویسنده بریتانیایی، جورج هالی اوک در سال ۱۸۴۶ استفاده شد. هر چند این اصطلاح تازه بود، ولی مفهوم کلی آزادی که سکولاریسم بر پایه آن بنا شده بود، در طول تاریخ وجود داشته است. ریشه لاتینی (suecularis) و (sueeculum) آن از معانی روزگار یا دنیا ریشه می گیرد و در اندیشه سیاسی غرب، به صورت اصطلاحی در آمده است که، به جای «دنیوی» در مقابل «دینی» به کار می رود. به عبارت دیگر، در تفکر غربی، چیزی را که مربوط به این دنیا و بی ارتباط با مسایل دینی و اخروی باشد، سکولار می گویند. عموماً واژه سکولاریسم به عنوان یک مفهوم توصیه ای (Normative) که در آن بایدها و نبایدهای خاصی مورد تأکید می باشد، به کار گرفته می شود. سکولاریسم به صورت یک ایدئولوژی به گرایش ها و بینش انسان جهت دنیوی می دهد و این گرایش دنیوی در صدد توسعه و گسترش به شکل دستوری به همه مقولات زندگی و امور دنیوی انسان می باشد.

در همین رابطه ویلسون (Wilson) می نویسد: «دنیوی گرایی یا قول به اصالت دنیا یک ایدئولوژی است؛ قایلان و مبلغان این ایدئولوژی آگاهانه همه اشکال اعتقاد به امور و مفاهیم ماورای طبیعی و وسایط و کارکردهای مختص به آن را طرد و تخطئه می کنند و از اصول غیر دینی و ضد دینی به عنوان مبنای اخلاق شخصی و سازمان اجتماعی حمایت می کنند.^(۱۷)»

واژه دیگری که در کنار واژه سکولاریزم بسیار رایج و متداول می باشد، واژه «سکولاریزاسیون» است. این واژه از حیث لغوی تفاوت جوهری با سکولاریزم ندارد، ولی در کیفیت و نوع دلالت متفاوت از آن است.

واژه سکولاریزاسیون که با پسوند "ation" ختم می شود، به معنای شدن و صیوروت آن اشاره دارد، از این رو، معنای مصدری را افاده می کند.

سکولاریزم (secularism) با سکولاریزاسیون (Desacralization) در این نکته متفاوت است که سکولاریزم به منزله یک مکتب و مشرب فکری مبتنی بر یک سلسله پیش فرض ها و مقدمات نظری خاصی است. اما سکولاریزاسیون جریانی است که در طی آن دین به حاشیه جامعه منتقل می شود و دچار انحطاط و زوال گشته، قدرت و سیطره و نفوذ آن کاهش می یابد. ولی به هر حال سکولاریزم پایه ای نظری برای جریان انزوای دین و خصوصی شدن دین (Privatization) و در نهایت سکولاریزاسیون است. این هر دو ملازم یکدیگرند و صرف تفاوت معنا نباید باعث شود که این دو را به کلی از یکدیگر منفک و جدا ساخت.

به اعتقاد و باور محققان معاصر غرب، این واژه یک مفهوم «توصیفی است که از یک جریان پیچیده اجتماعی حکایت می کند» (۱۸).

از این رو، واژه مزبور متصدی و متکفل تبیین فراگردهایی است که در آن، به تدریج تبیین های قدسی و ماورای طبیعی از حوزه حیات اجتماعی و سیاسی و نیز حیات علمی جامعه رخت بسته و در نهایت، حذف می شوند. از این رو، نسبت امور دنیوی در همه زمینه ها، با حقایق ماورای طبیعی و وحیانی بریده می شود، که حاصل آن، سوق یافتن تمایلات و اراده های عمومی به سوی حوزه دنیوی با پهنه گسترده آن است.

در این رابطه، ویلسون با اشاره به این که واژه سکولاریزاسیون یک تعریف قطعی ندارد، می گوید: عنصر مشترکی در همه تعریف ها می توان یافت و آن عبارت است از توسل هر چه کمتر به توضیح و تبیین های ماورای طبیعی و توسل هر چه کمتر به منابعی که برای تأمین اهداف ماورای طبیعی به کار می آید^(۱۹).

برای روشن شدن تعریف واژه مذکور، در ذیل به تعاریف برخی دیگر از پژوهشگران معاصر اشاره می‌گردد:

الف. دان کیوپیت: (Don cupitt) به اعتقاد وی، سکولاریزاسیون واژه جدیدی است که مصداق آن در قرن نوزدهم (۱۸۶۳ م) پدید آمده است؛ به مفهوم دنیوی کردن کامل آموزش و پرورش، اخلاق و زندگی عملی می‌باشد. وی می‌گوید: «تا آن جا که من دریافته‌ام، در سال‌های نسبتاً اخیر است که ما اصطلاح "Secularisation" را به مفهوم وسیع‌تر آن، یعنی گسترش تدریجی طرز فکر و ابزار سودگرایانه، به جنبه‌های هر چه بیشتر زندگی، اطلاق کلی داده‌ایم. بدین تعبیر، نفوذ دین در جامعه و در تفکر فردی رفته رفته کم می‌شود تا آن جا که سرانجام مقدس از بین می‌رود و نامقدس یکسره جای آن را می‌گیرد» (۲۰).

ب. هابرماس: (Habermas) وی با نگاه به حاکمیت جبری جریان مدرنیته، سکولاریزاسیون را نتیجه قهری و جبری آن جریان تلقی کرده، می‌نویسد: «ما در اروپا، از این واژه، جریان تاریخی انتقال اجباری داشته‌های کلیسا به یک حاکمیت لائیک جدا شده از حاکمیت کلیسا را مد نظر داریم. در منازعات فرهنگی که در قرن نوزدهم صورت گرفت، این مفهوم از معنای اصلی حقوق بسیار فراتر رفت و نمادی شد برای جریان‌های پیرو همراه با اجبار مدرنیته و آزمون و محکمی شد برای موضع‌گیری در قبال مدرنیته» (۲۱).

ج. ویلسون: وی با توجه به تفکیکی که بین دنیوی‌گری به عنوان یک ایدئولوژی، و جداانگاری دین و دنیا به عنوان یک فرایند قایل است، سکولاریزاسیون را این گونه تعریف می‌کند: «می‌توانیم بگوییم فرایندی است که طی آن وجدان دینی، فعالیت‌های دینی و نهادهای دینی اعتبار و اهمیت اجتماعی خود را از دست می‌دهند. و این بدان معناست که دین در عملکرد نظام اجتماعی به حاشیه رانده می‌شود و

کارکردهای اساسی در عملکرد جامعه با خارج شدن از زیر نفوذ و نظارت عواملی که اختصاصاً به امر ماورای طبیعی عنایت دارد، عقلانی می گردد (۲۲).

آنچه در رابطه با تعاریف واژه سکولاریزم و سکولاریزاسیون ذکر شده، مربوط به بستر تاریخی آن اصطلاح می باشد.

همچنین با تبیین و روشنگری آن، موضع ما نسبت به این واژه و اصطلاح روشن می شود. تا پس از بیان کامل آن نقد علمی بر آن داشته باشیم.

مصطلحات مترادف در مکاتب سکولاریزم

در پهلوی واژه سکولار دو اصطلاح مترادف دیگری شبیه آن وجود دارد که در فرهنگ غربی، برای این مکتب به کار می رود، اصطلاح آتھ ایسم و لایسیسم است.

۱- Atheism - آتھ ایزم: یعنی، انکار وجود خدا، بی اعتقادی به وجود پروردگار. آتھ ایست یعنی ملحد^(۲۳).

۲- لایسیزم: واژه لائیک که از ریشه یونانی (laikos) و (laos) گرفته شده به معنای «مردم» می باشد و برای چیزی به کار می رود که مربوط به عوام - در مقابل اهل علم، روحانی می باشد لایسیزم نوعی نظام سیاسی کشور داری است که در آن، روحانیان و رجال مذهب، نقشی ندارند. یعنی وابستگی به شخص دنیوی و غیر روحانی، خروج از مسلک روحانیون، و لائیک یعنی، دنیوی، آدم خارج از مسلک روحانیون. بنا به تعریف دایرة المعارف بریتانیکا: لائیک از موارد و مصادیق سکولار است، یعنی مفهوم لائیک و سکولار یکسان است.

زیرا تفکیک و جدایی دین از سیاست، اخص از سکولار بوده و سکولار اعم از لائیک است^(۲۴).

واژه ای لائیک در زبان فرانسه و برخی دیگر از زبانهای رومی و ایتالیایی :
 "laicità" یا "laicismo" معادل سکولاریسم است و به مفهوم عدم دخالت دین
 در امور دولتی و سیاست و یا برعکس آن می‌باشد^(۲۵).

بین لائیسیت و سکولاریزم تفاوت هم وجود دارد؛ لائیسیت یک نظریه سیاسی است
 که طبق آن دین از حکومت جدا است و این نظریه با هدف افزایش آزادی‌های دینی
 ارائه شده است.

در حالی که سکولاریسم با هدف زدودن دین از زندگی جاری مردم معرفی
 شده است.

با این وجود گاهی اوقات اصطلاحات سکولاریزم و سکولاریته به معنای لائیسیت به
 کار می‌روند. فردی که به مکتب لائیسیت اعتقاد دارد را لائیک می‌گویند.

طرفداران مکتب لائیسیت بر این باورند که این اصطلاح به معنای رهایی از دین است
 و بنابراین فعالیت‌های دینی می‌بایست در چارچوب قانون همانند دیگر فعالیت‌ها صورت
 پذیرند و امری فراقانونی نیستند.

ایشان می‌گویند: دولت لائیک در برابر نظریات مذهبی موجود در جامعه، هیچ
 گونه موضعی نمی‌گیرد و افراد مذهبی را همانند دیگر افراد جامعه می‌شناسد.

منتقدان حکومت های لائیک سکولار، بویژه منتقدان نسخه ترکی لائیسیت و
 ممنوعیت حجاب در فرانسه استدلال می‌کنند که این ایدئولوژی ضد مذهب است و
 در عمل از آزادی‌های دینی می‌کاهد و آنرا سانسور می‌نمایند.

پس از سپری شدن قرون وسطا در غرب، هنگامی که در میان طبقه نوپای
 سوداگر (تجارت پیشگان)، این طرز تفکر به وجود آمد که کلیسا، نباید در مسایل کشور
 دخالت کند، از آن پس سکولاریسم نام مکتبی گردید که اساس تفکر آن اعتقاد به

جدایی مسایل دنیوی، مانند سیاست، اقتصاد و معیشت از مسایل مذهبی است. در این مکتب مذهب، تنها به عبادات و مراسم مخصوص خود و زندگی شخصی افراد مربوط باشد و نباید در سیاست دخالت کند.

با در نظر داشت این نکته که تعریف واحدی از سکولاریزم وجود ندارد.

اما از مجموعه تعاریف وارده در این زمینه، می توان سکولاریسم را این گونه تعریف کرد: «سکولاریسم عبارت است از گرایشی که طرفدار و مروّج حذف یا بی اعتنایی و به حاشیه راندن نقش دین در ساحت های مختلف حیات انسانی از قبیل: سیاست، حکومت، علم، عقلانیت، اخلاق و... است».

سکولاریسم در این معنای مشخص، عمدتاً یکی از مؤلفه های مدرنیته غربی محسوب می شود.

آنچه از تعاریف مذکور برمی آید این است که سکولاریسم به صورت یک گرایش عمدی و دستوری، سیاست و تدبیری است که از سوی نهادها یا اشخاص، برای مخالفت با هر موضوع و مقوله ای که هویت و حقیقت آن در نسبت با دین تمام می شود، پی گیری شود. به همین روی، دنیوی کردن و موضوعیت دادن استقلالی به امور این جهانی با قطع نظر از نسبت آن با ماوراء طبیعت، همچون دستورالعملی است که در همه زمینه ها و مقولات، اعم از حوزه های نظری و عملی، مورد توجه قرار می گیرد.

از تعاریف مختلف که در کتب مختلف راجع به این کلمه و اصطلاح برمی آید می توان نتیجه گرفت که در منظر اول و در وضع و استعمال کلمه سکولار، سخنی از حاشیه بردن و خصوصی کردن دین مطرح نبود، بلکه سکولاریزاسیون به جریان و پروسه ای اطلاق می شود که در تحقق آن کلیسا بخشی از ثروت و سرزمین های تحت نفوذ و تملک خود را که به وسیله قطب مقابل، یعنی حکومت انجام می گرفت از دست می داد.

با در نظر داشت تعاریف فوق می توان سکولاریزم را به طور خلاصه چنین تعریف نمود: «سکولاریسم به معنای بی اعتقادی یا بی اعتنایی یا به حاشیه راندن دین و امور مبتنی بر مذهب از فعالیت های مختلف حیات بشری از قبیل حکومت، سیاست، اخلاق و فرهنگ و غیره است.»

چنانچه قبلاً واضح گردید، واژه ای سکولار در زبان لاتین به معنای «این جهانی»، «دنیوی»، و متضاد با «دینی» یا «روحانی» است.

تناقض نظریه سکولار با ارزش های دینی:

امروزه وقتی از سکولاریسم به عنوان یک آموزه (البته در شعار) سخن می گویند، معمولاً مقصود هر فلسفه ایست که اخلاق را بدون ارجاع به جزمیات دینی بنا می کند و در پی ارتقای علوم و فنون بشری است بدون دخالت دین.

سکولاریسم در سر زمین های اسلامی بیشتر بار سیاسی دارد و به جای برچسپ های سیاسی به کار می رود اما برخی ها تلاش دارند تا با رسانه ای کردن این تعریف به تعریفی غیر از آن برسند تا الگوی غیر از حقیقت آن را برای کشور های اسلامی ارائه دهند. با اشاره به اینکه سکولاریسم را، در معنای سیاسی اش، «جدایی حکومت از مذهب» می دانیم به ریشه یابی لغوی سکولاریزم پرداختیم و به صورت جدایی دین از سیاست ترجمه نمودیم.

با توجه به اینکه عده ای برانند که سکولاریزم یعنی جدایی دین از دولت اما به هیچ وسیله ای نمی توان دین را از دولت جدا کرد، چرا که دین جزئی از خواسته های فطری بشر است.

با تاکید بر اینکه مذهب یک نهاد اجتماعی است و کارکرد سیاسی هم دارد.

واضح است که سکولاریست ها می خواهند دین را در عرصه اجتماع و حاکمیت از مردم بگیرند، اما با دین مردم در امور شخصی آنها کاری ندارند^(۲۶).

مفکوره سکولاریزم، به زعم خود شان از ایجاد مزاحمت یک گروه برای گروه دیگر ممانعت می کند.

منادیان این نظریه تاکید دارند بر اینکه تنها در سکولاریزم است که مذاهب با آزادی عمل می کنند و مزاحم یگدیگر نمی شوند؛ اما در عرصه انفرادی بدور از دایره حاکمیت اجتماعی.

به جرأت می توان ادعا کرد که هیچ کشوری در جهان درک واحد و مشترکی از واژه سکولار ندارد، هر جامعه و کشور در توسعه مختلف زمانی که به موضوع مباحث سکولاریزم و دین یا دیگر حوزه های مختلف اجتماعی می رسند تعریف های مختلفی را انتخاب می کنند.

ساختار سکولار در دنیا معاصر به سه دسته بندی منقسم گردیده است: در این دسته بندی سه تعریف برای سه کشور یا قاره بزرگ اروپایی و امریکا وجود دارد و یکی برای آسیا.

سکولار آمریکا را سکولار لیبرال می نامند که از منظر «جفرسون» نقطه حرکت سکولاریسم محدود کردن اختیارات دولت و قانون گذاران است در این مدل دولت حق دخالت در امور دینی و حق ساختن مذهب را ندارد؛ با اشاره به مدل سکولار غرب در فرانسه از آن با نام سکولار دموکراتیک یاد کرده اند. در این نوع نگرش سکولار دموکراتیک خشن، دولت حق دخالت در امور مذهبی را دارد، چنانچه دولت فرانسه در تبعیض گسترده بر علیه مسلمانان و دیگر مذاهب است و بعضی مذاهب را غیر قانونی اعلام می کند و مانع از برخی حرکت های مذاهب می شود^(۲۷).

در بررسی مدل دیگر می توان سکولاریزم روسیه را به عنوان مدل سوم نام برد که در آن مذهب افیون مردم است و دولت حق دارد آن را از بین ببرد^(۲۸).

زیر چترهای مختلف سکولار در اقصی نقاط دنیا تعریف های متفاوتی در بین منادیان این گروه، از سکولار وجود دارد که به فضای زندگی آن ها در کشورها و تعریف آن کشورها از سکولار باز می گردد.

برخی ها بر آنند که بهترین نوع سکولار برای کشور های اسلامی از دیدگاه ایشان، سکولار لیبرال است، چون در این نوع مدل سکولاریزم احترام به مذاهب و دین وجود دارد.

تلفیق با سکولاریزم لیبرال می تواند نقطه آغازینی باشد برای داشتن یک حکومت غیر دینی در کشور ها اسلامی.

ایشان در توضیح این مبحث تاکید دارند که دولت ها نباید بتواند قانونی تصویب کند تا در مذاهب مردم دخالت کند، دولت نباید قانونی تصویب کند که هدف آن محدود کردن دین یا توسعه آن باشد، دولت نباید بتواند مردم را مجبور به کاری کند که با مذهب و دینشان دخالتی داشته باشد.

به نزد علم بر داران این نظریه در حال حاضر تنها آلترناتوی (بدیل) که برای حکومت اسلامی وجود دارد، یک حکومت سکولار است^(۲۹).

واژه سکولار به مرور زمان طی تطورات سیاسی و اقتصادی در معانی و مقاصد جدیدتری به کار رفت از جمله:

۱- تفکیک و جدایی دین و سیاست: با پیشرفت علوم تجربی و عقلی و ظهور نهضت ریفرم، یا رسانس، سکولار در معانی دیگری نیز استعمال شد. که امروزه یکی از

شایع ترین معانی آن در سطح جهان غرب، جدا انگاری دین از قلمرو و سیاست، حکومت و اجتماع است.

بدین معنا که دین باید در مسائل مربوط به انسان و دنیا از قبیل اقتصاد، آموزش و حقوق دست شسته و خود را مشغول به تدبیر در امور جزئی و فردی از قبیل مراسم دعا، ازدواج و طلاق و کفن و دفن کند.

۲- جدایی و معافیت کشیشان: کشیشان کلیسای عمدتاً دو نوع بودند، کشیشان عرفی و کشیشان دینی؛ بدین معنا که (کشیشان عرفی) کسانی بودند که در خدمت عموم و مردم بودند. در مقابل کشیشانی که سروکاری با مردم نداشتند و در خدمت خود کلیسا و تشکیلات دینی آن بودند (کشیشان دینی). سپس به ترخیص و معاف کردن کشیشان از قید عهد و پیمان کلیسا به کار رفت.

در واقع منادیان سکولاریسم تنها راضی به حاشیه راندن دین و تفکیک حکومت و دین نبودند، بلکه آنها ادعایی فوق آنرا در سر می پروراندند، یعنی سلطه و سیطره حکومت و حاکمان دولتی را بر مذهب و روحانیون.

از طرفداران این تئوری می توان به الیگیری دانته (۱۲۶۵ - ۱۳۲۱)، پادوایی و پانوونی (سده ۱۴ م)، ماکیاولی (۱۴۶۹ - ۱۵۲۷)، توماس آراست و دیگران اشاره کرد^(۳۰).

ولتر در این باره می گوید: «هیچ قانون مذهبی نباید معتبر باشد، مگر این که مورد تصویب صریح دولت قرار گیرد. اهل مذهب در همه حالات به طور کلی باید تحت نظارت کامل دولت باشند، زیرا آنها اتباع کشورند»^(۳۱).

منابع و مآخذ

- ۱- جعفری، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۱، ص: ۱۸۷ و معین محمد، فرهنگ معین، ج ۱ ص ۱۸۲.
- ۲- بخاری، محمد بن اسماعیل، ابو عبدالله، صحیح البخاری، ج ۱ ص ۲۰۵.

- ۳- بخاری، ج ۱ ص ۱۷۹.
- ۴- بیات، عبدالرسول، فرهنگ واژه ها، نشر مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی، قم، ۱۳۸۱، ص ۳۲۷.
- ۵- «سکولاریزاسیون» چیست؟، مجله نامه فرهنگ، شماره ۲۲ (تابستان ۱۳۷۵)، ص ۳۷.
- ۶- میرچاللد، ویراسته، فرهنگ و دین، هیئت مترجمان، تهران، انتشارات طرح نو، چاپ اول، ۱۳۷۴ ه ش، ص ۶۱۰.
- ۷- کاشانی، آریان پور، فرهنگ کامل انگلیسی فارسی، ص ۴۹۵۳، ماده ۲۱۳، ص ۳۷۸.
- ۸- شجاعی زند، علیرضا، دین، جامعه، عرفی شدن، نشر مرکز، تهران، ص ۲۰۸.
- ۹- قراملکی، محمدحسن قدردان، سکولاریزم در مسیحیت و اسلام، انتشارات بوستان کتاب، قم: ۱۳۸۰، ص ۱۹ - ۱۸۰.
- ۱۰- گلپایگانی، علی ربانی، ریشه ها و نشانه های سکولاریسم، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه ش.، ص ۱۷.
- ۱۱- کاشانی، عباس آریان پور، فرهنگ کامل انگلیسی - فارسی، ج ۵، صص ۴۹۵۳-۴۹۵۲.
- ۱۲- میرچاللد، ویراسته، فرهنگ و دین، ص ۶۱۱.
- ۱۳- شجاعی زند، علیرضا، دین، جامعه، عرفی شدن، ص ۲۰۸.
- ۱۴- سنهوری، عبدالرزاق، احمد، فقه الخلافة و تطورها لتصبح عصبة امم شرقية، ترجمه از فرانسوی، نادیه عبدالرزاق سنهوری، چاپ توفیق محمد شای، (قاهره) ۱۹۸۹. ج ۱، ص ۱۰۴-۱۰۸
- ۱۵- جعفری، محمد تقی، فلسفه دین، تدوین عبدالله نصیری، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ه ش، ص ۱۳۳.
- ۱۶- همان اثر، ص ۲۳۴.
- ۱۷- میرچاللیاده، فرهنگ و دین، هیأت مترجمان، زیر نظر بهاء الدین خرمشاهی، طرح نو، تهران، ۱۳۷۴، مقاله ویلسون، ص ۱۲۶.
- ۱۸- بیات، عبدالرسول، فرهنگ واژه ها، ص ۳۲۸.

- ۱۹- میرچالیاده، فرهنگ و دین، ترجمه هیئت مترجمان، ص ۱۲۷.
- ۲۰- کیویت، دان، دریای ایمان، ترجمه حسن کامشاد، طرح نو، تهران، ۱۳۷۶، ص ۳۶ و ۳۷.
- ۲۱- مجله بازتاب اندیشه، ش ۲۶، قم، ۱۳۸۱، ص ۲۹.
- ۲۲- میرچالیاده، فرهنگ و دین، ص ۱۲۹.
- ۲۳- دایرة المعارف بریتانیکا، ماده [۱۰۷] ج ۱ ص ۵۵.
- ۲۴- همان ص ۲۳۳.
- ۲۵- دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، برگرفته از مقاله «حکومت در اسلام»، شماره ۶۳۹۴.
- ۲۶- مجله کیان، سال پنجم، شماره ۲۶، ص ۱۴.
- ۲۷- علی ربانی گلپایگانی، ریشه ها و نشانه های سکولاریسم، (تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ اول، ۱۳۷۹ ه.ش.)، ص ۳۲.
- ۲۸- همان اثر، ص ۳۳.
- ۲۹- حمیدرضا شریعتمداری، سکولاریزم در جهان عرب، ج ۱، ص ۱۰۵، قم ۱۳۸۲ ش.
- ۳۰- جعفری، محمدتقی، «سکولاریسم»، مجله قیاسات، ش ۱، ص ۶۱.
- ۳۱- ویل دورانت، تاریخ تمدن، ج ۱۰ (روسو و انقلاب)، ص ۹۵.

محقق عبدالحمید " وفا "

برخی از مسؤلیت های دینی ایمان مساجد در قبال مقصد های شان

الحمد لله الذي جعل محمداً (ﷺ) إمام المهتدين والصلاة والسلام على اشرف رسله الذي أمّ الانبياء كلهم في ليلة المعراج بفضل رب العلمين وعلى آله واصحابه الذين هم خير الخلق بعد الانبياء والمرسلين وعلى من تبعهم باحسان الى يوم الدين وبعد:

الله متعال علماء را بنده گان ویژه خود خوانده و درجات ایشان را نسبت به سائرین بلند معرفی نموده می فرماید: (يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ). (خداوند، کسانی را که ایمان آورده اند و آنانی را که برایشان علم داده شده به درجات بلندی برتری می بخشد) وهمچنان رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فضل و منزلت علماء را نسبت به دیگران مانند فضیلت و برتری مهتاب بر سائر ستاره گان خوانده و ایشان را وارثین خویش معرفی نموده می فرماید (...وَأِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ).^(۱) (یقیناً برتری عالم بر عابد (بی علم)، مانند برتری ماهتاب است بر سایر ستارگان، و علماء میراث بران و جانشینان انبیاء (علیهم السلام) میباشند و انبیاء، دینار و درهمی به ارث نگذاشتند و فقط علم را از خود به ارث گذاشتند و هر کس آن را به دست آورد، در حقیقت سهمی بزرگ را نصیب شده است).

بنابر آن عالم دین همیشه مورد تکریم و احترام مردم مسلمان قرار داشته و آن را وارث پیام آوران الهی و امام و مقتدای خویش میدانند.

ازاینکه وظیفه امامت مساجد یک وظیفه سترگ و مهم است خواستم کلمات چند در مورد مسئولیت های که یک امام مسجد در قبال مقتدیهای خویش دارد، خدمت خوانندگان محترم به قید تحریر در آورم.

در آغاز کلمه امام را به بررسی می گیریم:

تعریف امام

امام در لغت پیشوا، مقتدا پیشنماز، خلیفه، جانشین و فرمان ده سپاه را گویند و در اصطلاح الگوی هر چیزی در صفات و اخلاق یا برای اندازه گیری و یاهم برای توزین چیزی^(۲).

امام هر آن کسی است که به وی اقتدا کرده شود، برابراست که وی رئیس باشد و یا غیر آن، و از جمله امام نماز. و یا به عباره دیگر: امام کسی را گفته می شود که مردم او را در همه امور پیشوای خویش قرار دهند خصوصاً در نماز که در رأس امور دنیوی و اخروی قرار دارد.

به همین منوال خلیفه مسلمانان، قوماندان لشکر و همچنان قرآن کریم امام مسلمانان خوانده شده است چنانچه در قرآن کریم ذکر گردیده: (وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ)^(۳). (و همه چیز را در کتاب آشکار کننده ای بر شمرده ایم!) و همچنان لفظ امام بالای: رهنمای مسافر، ساربان شتر، درس مقرر روزانه طفل، راه هموار و وسیع و چوب و یا رشته ای که توسط آن دیوار راست کرده می شود اطلاق می شود. در مقوله عربی چنین آمده است: «قَوْمُ الْبِنَاءِ عَلَى الْإِمَامِ»^(۴) ثبات و دوام دیوار مربوط به امام یعنی به اصطلاح معماران همان رجه و یا شمشه (آهن مربع و چند متره ای که معمار توسط آن دیوار را راست

نگاه میدارد) میباید. در صورتیکه معمار از آن درست استفاده نمود دیوار و بنا ثابت و بادوام خواهد ماند، در غیر آن قضیه به عکس آن خواهد بود.

پس امام به این ویژگیها اخلاقاً و معنأً مسؤلیت همه امور زندگی و بندگی مقتدیهای خویشرا عهده دار میباید، از پیر کهن سال گرفته تا طفلیکه تازه به دنیا می آید زیرا این طفل مربوط به قومی می شود که وی رهبری و امامت آنان را عهده دار میباید. بناً امام اخلاقاً مکلف است تا احساس مسؤلیت نموده و از حال و وضعیت اخلاقی مقتدیهای خویش باخبری نماید و در همه کارهای مربوط به معنویات به مقتدیهای خویش همکار و گره گشا باشد.

امام و مسجد

امام باید مقتدیان خود را به حفظ و نگهداشت آداب مسجد تشویق نماید، زیرا مساجد از آن الله میباشند و احترام آنها سبب سعادت و فلاح مسلمانان گردیده اما بی توجهی به آنها سبب بی محبتی، بی اتفاقی و بی برکتی در اجتماع می گردد، و یکی از فضایل مساجد این است که یک نماز با جماعت در مساجد برابر به ۲۵ نماز بی جماعت است. چنانچه رسول الله (صلی الله علیه وسلم) در مورد می فرماید: «...أَنَّ أَحَدَهُمْ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءِ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ لَا يَنْهَزُهُ إِلَّا الصَّلَاةُ لَا يُرِيدُ إِلَّا الصَّلَاةَ فَلَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا رُفِعَ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ فَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِي الصَّلَاةِ مَا كَانَتْ الصَّلَاةُ هِيَ تَحْبِسُهُ وَالْمَلَائِكَةُ يُصَلُّونَ عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَ فِي مَجْلِسِهِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ يَقُولُونَ اللَّهُمَّ ارْحَمَهُ اللَّهُمَّ اغْوِرْ لَهُ اللَّهُمَّ ثُوبٌ عَلَيْهِ مَا لَمْ يُحَدِّثْ فِيهِ»^(۵)...اینکه یکی از مسلمانان وقتی به نحو احسن وضو بگیرد و سپس به طرف مسجد برود در حالی که جز نماز، چیزی دیگری وی را از خانه بیرون نیاورده باشد، قدمی بر نمی دارد، مگر اینکه در مقابل هر قدم درجه ای (به سوی قرب و رضای الله) بالا می رود و یک گناه او کم می شود تا اینکه داخل مسجد شود، زمانی داخل مسجد شد در حالت

نماز خواندن محسوب می گردد تا وقتی که او را نماز باز داشته باشد، (اگرچه در آن مجلس نماز نخواند) و ملائکه برای هر یکی از شما درود می فرستد تا زمانی که او در محلی که نماز گزاریده است قرار داشته ، و آنها دعای کنند: خدایا! بر او رحم کن؛ خدایا! برایش آمرزش نما، خدایا! توبه اش را قبول فرما، تا وقتی که موجب آزاری نگردیده، و تا وقتی که بی وضو نشود).

امام مسجد و نماز جماعت

از اینکه نماز ستون دین، رکن دوم اسلام و فارق بین اسلام و کفر یا مسلمان و کافر می باشد و همچنان نماز سبب و وسیله اجتماع، تعارف، اتفاق، همنوایی و حال و احوال پرسی از یکدیگر است و از جانبی نماز معراج مؤمن گفته شده که در هر پنج وقت نماز انسان مسلمان معبود خود را پنج مرتبه ملاقات می کند، در حدیث آمده است (الإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تُكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ).^(۶) (احسان آنست که: خدا را چنان پرستی که گویی او را می بینی. اگر تو او را نمی بینی (یقین داشته باشی) که او تو را می بیند). بنا بر آن امام اخلاقاً مکلف است تا مقتدیهای خود را از اهمیت، مزایا و حکمت های نماز و فضایل جماعت آگاه سازد، آیات و احادیثی که در این موضوع وارد گردیده برای آنان بطور واضح یاد دهانی نماید. در مورد فضیلت نماز با جماعت چنین آمده است: (صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ تُضَعَّفُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ ضِعْفًا).^(۷) (نماز مرد با جماعت بر نماز بازار (مغازه) و خانه اش، بیست و پنج درجه برتری دارد).

همچنان امام با ید قبل اقامه نماز در مورد آیاتی که می خواهد در نماز قرائت کند تدبر نموده و در نماز آن را قسمی قرائت نماید که مقتدیها مفهوم آن را درک کرده بتوانند

وبه این وسیله حکمت ولذت واقعی نماز، مناجات وراز و نیاز با معبود خود را احساس نمایند.

امام بعد از ادای نماز در مورد آیات تلاوت شده در نماز جهری اگر کدام قصه عبرت آمیز داشته باشد برای مقتدیهای خویش آن را یاد آوری نماید تا مسلمانان از جریان باخبر شده پند و عبرت بگیرند. وبعد در مورد قضایای روز که مربوط معنویات و اصلاح مسلمانان باشد برای چند دقیقه حسب ضرورت در آن مورد همراه قوم خود صحبت نماید. اگر در میان دونفر از مقتدیهای وی کدام آزرده گی بمشاهده رسد و امام از آن باخبر شده باشد بعد از ادای نماز در این باره با ذکر آیات واحادیث در مورد پیامدهای ناگوار آن پند و اندرز دهد. در حدیثی در مورد چنین آمده است: (لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ).^(۸) (برای یک مرد (مسلمان) حلال نیست که بابرادر (مسلمان)ش بالا از سه روز ترک صحبت کند).

امام مسجد و نظافت قوم

همچنان شایسته است امام نخست خودش از هر لحاظ آراسته، نظیف و ملبس بالباس پاک و تازه بوده سپس مقتدیان خود را به نظافت و پوشیدن لباسهای پاک و تازه در مساجد تشویق نماید، زیرا انسان در کارهای دنیوی وقتی بخواهد به ملاقات کدام انسان قدرتمند برود، کوشش میکند تا هر قدر لباس فاخر و منظم داشته باشد آن را به تن نماید اما اینکه مساجد اماکن مقدس و محل ملاقات مؤمن با معبود و خالقش است پس اشد ضرورت است تا در این مورد انسان مسلمان توجه نموده و بهترین لباسهای خود را در وقت نماز به تن کند زیرا وی به پادشاه حقیقی و مالک روز جزا ملاقات و راز و نیاز میکند و با وی حساب بندگی میدهد پس میسزد تا از بهترین لباسهای خود که یکی از نعمات الهی است استفاده نماید و از جانبی هم مساجد مربوط الله میباشد و الله جمیل، طیب و پاک است

جز اشیایی پاک و طیب را نمی پذیرد، همان گونه که سرشت و فطرت انسانهای سالم هم از اشیای ناپاک متنفر است. الله تعالی میفرماید: (يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ).^(۹) (ای فرزندان آدم! هنگام رفتن به مسجد از بهترین و پاکترین لباسهای خود استفاده نمایید!) و همچنان در حدیثی از رسول الله (صلی الله علیه وسلم) چنین آمده است: (إن الله جميل يحب الجمال ويحب أن يرى نعمته على عبده).^(۱۰) (خداوند (جل جلاله) زیباست و زیبایی را دوست دارد، و دوست میدارد اینکه آثار نعمت خود را که (وسیله زیبای است) در بنده اش مشاهده کند).

إمام مسجد و صفوف نماز

إمام قبل از شروع در نماز باید روبه طرف مقتدیهای خویش گردانده و در مورد برابر نمودن صفهای ایشان توجه خاص نماید؛ زیرا تسویه و برابری صفهای نماز از شروط صحت نماز میباشد و همه بی محبتیها، بی اتفاقیها و عدم اخلاص در برابر همدیگر از همین خرابی صفهای نماز به میان می آید: در حدیثی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرموده است: «الْأُسُوءُ صُفُوفُكُمْ، أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ».^(۱۱) (شما خوامخاه صفهای نماز خویش را برابری کنید یا در عدم تنظیم صفوف خداوند در میان شما اختلاف ایجاد می کند).

به همین منوال امام تارسیدن وقت جماعت به مقتدیهای خویش متوجه باشد که آنها چگونه نماز می خوانند و خلاها و اشتباهات آنان را متوجه شده یاد داشت و باز هم بعد از ادای نماز جماعت در این مورد آنها را متوجه سازد زیرا مسلمان آینه برادر مسلمانش می باشد، همان گونه که رسول اکرم اشتباه صحابی در نماز دیده تعلیم نموده است، در حدیثی چنین آمده است: (ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ)^(۱۲) (بازگرد و نماز بخوان که در حقیقت تو نماز نخواندی). رسول اکرم این صحابی را دید که رکوع، قومه، قعه و جلسه اش درست نیست پس وی را تعلیماً این هدایت را داد.

همچنان امام اخلاقاً احساس مسئولیت نموده مراقب اوضاع، محیط و محله مربوط مسجد خود باشد و هر نوع کار خلاف شرع به نظر ریسده را باقوم خود در جریان گذاشته و از آن در حد امکان جلوگیری نمایند، همچنان از غائبین جماعت احوال پرسی نماید که به کدام علت آنان غایب میباشند، اگر کدام مشکل دامنگیرشان شده باشد احساناً به طور دسته جمعی همراه باقوم خود از روی همکاریهای اسلامی در حد امکان به علاج آن پردازند. در حدیثی در مورد چنین آمده است: (مَنْ نَفَسَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا ، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ).^(۱۳) (شخصیکه یک مشکل از مشکلات دنیایی مسلمانی را رفع بسازد، الله متعال مشکل از مشکلات روز قیامت او را مرفوع میسازد). و اگر مرضی عائد حالش شده باشد از وی عیادت نماید و در وقت عیادت برای وی از طرف الله متعال به استعمال این حدیث گهربار سرورد و جهان (لابأس طهور إن شاء الله).^(۱۴) (باکی ندارد انشاء الله، این مرض سبب پاکی و محو گناهان شما می شود). طلب شفا و محو گناهان مریض را نماید، زیرا عیادت مریض یکی از سنت های پیغمبر اسلام است که تارک آن مورد عتاب الهی قرار میگیرد، در حدیث قدسی الله متعال کسی را که در زمینه عیادت مریض غفلت نموده باشد مورد ملامتی قرار داده فرموده است «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي. قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُوذُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَانًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدَّهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطَعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي. قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ. قَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطَعَمَكَ عَبْدِي فُلَانٌ فَلَمْ تُطْعِمْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أُطْعِمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي. قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ اسْتَسْقَاكَ عَبْدِي فُلَانٌ فَلَمْ تَسْقِهِ أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ وَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي». ^(۱۵) (خداوند بزرگ و صاحب عظم در روز قیامت (به بنده اش) می فرماید: ای فرزند آدم! بیمار شدم و مرا عیادت نکردی! (بنده) می گوید: پروردگارا! چگونه من از تو عیادت کنم در حالی که تو پروردگار عالمیان هستی؟ (الله) می فرماید: مگر ندانستی که

فلان بنده من مریض است و عیادتش نکردی؟ مگر نمی دانستی که اگر به عیادتش می رفتی، مرا نزد اومی یافتی؟! ای فرزند آدم! از تو طعام خواستم، به من طعام ندادی! (بنده) می گوید: ای پروردگارا! من چگونه به تو طعام دهم در حالی که تو پروردگار عالمیان هستی؟! (الله) می فرماید: مگر نمی دانستی که فلان بنده من از تو درخواست طعام کرد و به او طعام ندادی و اگر او را طعام می دادی، پاداش آن را نزد من می یافتی؟ ای فرزند آدم! از تو طلب آب کردم و به من آب ندادی! (بنده) می گوید: پروردگارا! چگونه من به تو آب دهم در حالی که تو پروردگار عالمیان هستی؟ (الله) می فرماید: فلان بنده من از تو آب خواست و به او آب ندادی، مگر نمی دانستی که اگر به او آب میدادی، پاداش آن را نزد من می یافتی).

امام مسجد و تربیه اطفال

امام از روی مسئولیتهای وظیفوی باید برای مقتدیهای خود امور مربوط به طفل نوزاد را تعلیم دهد، از آذان در گوش طفل گرفته تا عقیقه و تراشیدن موی سر طفل و دادن صدقه به وزن آن از طلا و یا نقره؛ زیرا اساس زندگی مسالمت آمیز انسان از همین نقطه آغاز می شود و این دوره سنگ بنای زندگی شرافت مندانه انسانها است، پس اگر از همین لحظه زندگی طبق دستورات شرع و رهنمود های ناجی و هادی بشریت حضرت محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) آغاز شود، انشاء الله که تمام دوره های زندگی انسانی روشن و بابرکت به پیش خواهد رفت، و اگر خدا ناخواسته امام غفلت نماید و در عوض این رهنمود های شرعی در وقت تولد نوزاد محفل رقص، موسیقی، شراب نوشی و بعضی محافل خلاف شرع برگزار شود و بالای طفل توجه اسلامی صورت نگیرد طبق ارشاد نبوی که می فرماید: (كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يَنْصَرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ).^(۱۶) (هر نوزادی بر طبیعت سلیم اسلامی تولد می شود، مگر پدر و مادر این نوزاد

هستند که او را یا یهودی و یا هم نصرانی و یا آتش پرست تربیه می کنند). بعد درچنین مواردی طفل به بیراهه سوق شده و در زندگی آینده خویش عواقب زیان باری را متوجه خود و جامعه انسانی خواهد ساخت.

همچنان امام باید درمورد تربیه اطفال آنها توجه جدی نموده و آنها را در مدرسه یا دارالاحفاظ ایکه در مسجد تأسیس نموده است قسم تربیه و اصلاح نماید که آنها بعد از فراغت مربی دیگران باشند و به دیگران درس انسانیت اخلاق اسلامی و آداب معاشرت و همزیستی مسالمت آمیز را بیاموزانند. به گونه امام امت، حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله وسلم) که از مسجد چنان مدرسه ای ساخته بود که در آن شاگردانی چون حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) خلیفه و امام جهان اسلام، حضرت عمر فاروق، حضرت عثمان غنی و حضرت علی (رضی الله عنهم) که هر کدام امامان جهان اسلام به شمار می روند، تربیت یافتند و به همین گونه حضرت حمزه کاکای پیامبر، که لقب شیر خدا و حضرت خالد (رضی الله عنه)، که لقب شمشیر برهنه الله را، به خود اختصاص داده اند.

امام مسجد و جوانان

همچنان امام مسجد مسئولیت اخلاقی دارد تا جوانان قوم خود را جداً مورد توجه خاص خویش قرار دهد، زیرا تحرک و خونگرمی در جوانان بیشتر است و در هر کار پسندیده و ناپسندیده آنان زود تراقدام می کنند که شاید کارهای منکری از قبیل: ورزش در اوقات نماز و شب نشینی های بی مورد و بی فایده میان آنها صورت گیرد بناءً ضرور است تا توصیه اش نسبت به آنها بیشتر باشد، تا از هر گونه ورزش و شب نشینی ایکه مانع ذکر الله شود، آنها را بر حذر بدارد، و اینگونه محافل هم بعد از نماز خفتن مکروه می باشد، و در عوض، آنان را به مجالس ذکر الهی که در آن کسب ثواب و پاداش اخروی است تشویق نماید و برایشان در وقت مناسب درس قرآن، حدیث، اخلاق، سیرت پیامبر اسلام،

سیرت خلفای راشدین و سایر صالحان امت را، داشته باشد. رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) فرموده: (وَاللَّهِ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا ، سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ ، فَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ ، إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ ، وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ ، وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ ، لَمْ يُسْرَعْ بِهِ نَسْبُهُ).^(۱۷) و خداوند در کمک بنده اش است تا لحظه ای که وی در صدد کمک به برادرش باشد، کسی که در طلب علم راهی را طی کند، خداوند در عوض برایش راهی را بسوی بهشت هموار می سازد، و جمع نمی شود گروهی در خانه ای از خانه های خداوند (مسجد) که کتاب الله را تلاوت نموده و یا هم بشکل درس تکرار کنند، مگر اینکه ملائکه (رحمت) ایشان را احاطه می کند و طمأنینت و آرامش برایشان فرود می آید و خداوند آنها را در نزد کسانی که نزد اویند یاد می کند، کسی که در عمل در کارهای خیر سستی کرده و عقب بماند، نسبش به او نفعی رسانده نمی تواند.

در این حدیث فضیلت حل مشکلات مسلمین و نفع رساندن به ایشان به آنچه ممکن است به واسطه: علم، مال، مقام، نصیحت، رهنمائی به کار خیر، یا شفاعت کردن و دعانمودن تذکر یافته است همان گونه که ارزش علم و فضیلت تلاوت و تکرار قرآن کریم از آن افاده می شود.

به همین روال امام باید مقتدیهای خود را از عواقب ناگوار استفاده بی مورد از سلاح و یا گشت و گزار با سلاح در میان مردم با خبر سازد؛ زیرا مردم در این شرایط از سلاح و مسلح عام خوف دارند و سلاح داشتن سبب آزار آنها می گردد، رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) در مورد می فرماید: « إِذَا مَرَّ أَحَدُكُمْ فِي مَسْجِدِنَا أَوْ فِي سُوقِنَا وَمَعَهُ نَبْلٌ فَلْيُمْسِكْ عَلَى نِصَالِهَا بِكَفِّهِ أَنْ يُصِيبَ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِنْهَا بِشَيْءٍ ».^(۱۸) (زمانی یکی

از شما از مساجد و یا بازارهای ما می‌گذرد و همراهش تیری و (نیزه) ای است باید سر آن را به دستش بگیرد نشود مسلمانان را متضرر سازد.

این حدیث شریف شفق بی پایان آنحضرت (صلی الله علیه وآله وسلم) را برامتش نمایان می‌سازد و همچنان دستوری است حکیمانه از تعالیم والای اسلام برای آنانیکه مسلح اند تا مبادا به کسی زبانی توسط آنها برسد و آنان مورد باز پرس الله قهار قرار گیرند، و همچنین این امر نه تنها شامل سلاح میشود بلکه شامل هر چیزیست که از آن برای مسلمانان زبانی متصور باشد.

امام و مقتدیان تاجر

امام زمانیکه بخاطر خریداری ضرورت‌های خانواده خویش در بازارودکان‌های مقتدیهای خود رفت و آمد می‌نماید، خرید و فروش آنها را متوجه شده اگر به فرض خیانت و یا برخورد نادرستی را از مقتدیهای خود در قبال مشتریها می‌بیند اخلاقاً مکلف است آن را در یک وقت مناسب بگوش آنها برساند تا خرید و فروش و تجارتشان طبق دستورات شریعت اسلام صورت گیرد؛ زیرا اگر در این مورد بی‌پروایی کند پس مقتدیانش تحت وعید شدید این حدیث پیامبر بزرگوار اسلام قرار خواهند گرفت، رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) می‌فرماید: (مَنْ عَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا).^(۱۹) (شخصیکه به مردم خیانت کند از جمله مانیست) یعنی از جمله امت اسلامی نبوده و در قیامت شفاعت پیامبر (علیه السلام) شامل حالش نمی‌شود).

امام قوم خود را از عواقب ناگوار قسم خوردن بی‌جای و ناحق با خبر سازد، زیرا قسم خوردن بی‌مورد کارشایسته‌ای نیست؛ چون نوعی از قسم را غموس می‌گویند به این معنی که صاحب خود را مانند سنگ ریزه‌ایکه در آب فرومی‌رود، در گناه فرومی‌برد، خصوصاً در معامله خرید و فروش. رسول اکرم (علیه الصلاة والسلام) در مورد می

فرماید (الْحَلْفُ مُنْفَقَةٌ لِلْبَيْعَةِ مُمَحَقَةٌ لِلْبِرْكَاتِ).^(۲۰) (سوگند مصرف کننده مال التجاره و ازین برنده برکت آن هست).

همچنان امام مسئولیت دارد تا مقتدیان خود را از مزایای صداقت، محبت، اخلاص، احترام به بزرگان خویش و شفقت به زبردستان باخبر سازد، رسول الله (صلی الله علیه وآله وسلم) در مورد می فرماید: (مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَلَمْ يَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرِنَا فَلَيْسَ مِنَّا).^(۲۱) (کسی که بر خورد سالان ما رحم نکند و حق بزرگان ما را نشناسد از جمله ما نیست).

از مفاهیم و محتویات فوق چنین نتیجه بدست می آید که واقعا امام نقش اساسی و کلیدی در هدایت و رهبری مردم بسوی سعادت و کامیابی دنیا و آخرت را دارد و صلاح و فساد مقتدیها در گرو کار و فعالیت امام است از این خاطر امامان مساجد ما احساس مسئولیت نموده در هدایت مسلمانان و مقتدیهای شان به سوی راه راست و سعادت دارین سعی بلیغ به خرج دهند تا کامیابی دنیا و آخرت رانصیب شوند.
وما ذلک علی الله بعزیز.

فهرست منابع:

- ۱- السجستانی، أبو داود سلیمان بن الأشعث، سنن أبي داود، دار الكتاب العربی - بیروت، ج ۳ ص ۳۵۳، المكتبة الشاملة الاصدار الثالث.
- ۲- بندر ریگی، محمد، ترجمه فارسی فرهنگ المعجم الوسیط، انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۳۸، ج ۱ ص ۵۹ و الموسوعة الفقهية، وزارت الاوقاف والشئون الاسلامية الكويت، طبع: ۱۴۰۴ - ۱۴۲۷ هـ ج ۳۲ ص ۱۳.
- ۳- سوره یس، آیه ۱۲/
- ۴- مصطفی، ابراهیم، المعجم الوسیط، دار الدعوة، ج ۱ ص ۲۷، المكتبة الشاملة الاصدار الثالث.

- ۵- النیسابوری، أبو الحسین مسلم بن الحجاج بن مسلم القشیری، صحیح مسلم، دار العیال بیروت + دار الأفاق الجدیة - بیروت ج ۲ ص ۱۲۸.
- ۶- البخاری، محمد بن إسماعیل بن إبراهيم بن المغیره ، أبو عبد الله، الجامع الصحیح، دار الشعب - القاهرة، ج ۶ ص ۱۴۴.
- ۷- مرجع فوق، ج ۱ ص ۱۶۶.
- ۸- همان مرجع، ج ۸ ص ۲۵.
- ۹- سورة الاعراف، آیه ۳۱.
- ۱۰- الموصلی، أحمد بن علی بن المثنی أبو یعلی، مسند أبی یعلی، دار المأمون للتراث - دمشق، الطبعة الأولى، ۱۴۰۴ - ۱۹۸۴، ج ۲ ص ۳۲۰.
- ۱۱- البخاری ج ۱ ص ۱۸۴.
- ۱۲- مرجع فوق، ج ۱ ص ۱۹۳.
- ۱۳- ابن ماجة، أبو عبد الله محمد بن یزید، سنن ابن ماجه، مكتبة أبی المعاطی، ج ۱ ص ۱۵۲.
- ۱۴- صحیح البخاری ج ۳ ص ۱۳۲۴.
- ۱۵- صحیح مسلم، ج ۸ ص ۱۳.
- ۱۶- صحیح البخاری، ج ۲ ص ۱۲۵.
- ۱۷- ابن ماجة، ج ۱ ص ۱۵۲.
- ۱۸- صحیح البخاری، ج ۹ ص ۶۲.
- ۱۹- الترمذی، محمد بن عیسی أبو عیسی، سنن الترمذی، دار إحياء التراث العربی - بیروت، ج ۲ ص ۵۹۷.
- ۲۰- صحیح البخاری، ج ۳ ص ۷۸.
- ۲۱- البیهقی، أحمد بن الحسین بن علی بن موسی، أبو بكر، شعب الإيمان، مكتبة دار الباز - مكة المكرمة، ۱۴۱۴ - ۱۹۹۴، ج ۱۳ ص ۳۵۶.

محقق عبدالناصر باهر

اهمیت حفاظت از محیط زیست در آموزه های اسلام

اسلام به عنوان دین خاتم، رسالت ارائه ی برنامه ای جامع برای سعادت و تکامل مادی و معنوی فرد و جامعه را بر عهده دارد. خداوند متعال نیز بر این معنا که از بیان هیچ چیز در قرآن فروگذار نشده و بیان کامل هر چیزی در آن آمده است، تأکید دارد، لذا وظیفه ی ما تلاش و جهد جهت درک و استنباط اصول و احکام در زمینه های مختلف است.

از آنجاییکه آلودگی محیط زیست بر کیفیت و چرخه طبیعی اثر می گذارد و پی آمدهای زیان باری برای زندگی انسان، حیوان، گیاه و بناها دارد. در جهان امروز، حفاظت از محیط زیست در رأس برنامه های طویل المدت و قصیر المدت کشورها قرار گرفته است. زیرا امروزه مسئله آلودگی، یکی از مهم ترین و حادثترین مشکل تمدن انسانی بشمار می رود. زیرا کلمه ای محیط زیست، به تمامی محیطی اطلاق می شود که نسل انسان به طور مستقیم و غیرمستقیم به آن وابسته است و زندگی و فعالیت های او در ارتباط با آن قرار دارد. و یا بطور ساده تر بگوییم محیط زیست عبارت است از:

هوا، آب، خاک، گیاه، جنگل، بیشه، مرتع، دریا، دریاچه، رودخانه، چشمه، حیوانات، کوه، دشت، جلگه، شهر و یاده شامل کوچه، خیابان، ساختمان (اعم از تاریخی و عادی و کارخانه) و غیره.

همچنین در تعریف محیط زیست آمده است که «محیط زیست عبارت است از محیطی که فرایند حیات را فرا گرفته و با آن برهم کنش دارد. محیط زیست، از طبیعت، جوامع انسانی و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده اند تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین، یعنی زیست کره (بیوسفرا)، را فرا می گیرد» (۱).

چون طبیعت، برای بقای نسل بشر آفریده شده، و انسان بحیث موجود ممتاز و گل سرسبد کائنات پیوندی ناگسستنی میان او و طبیعت وجود دارد. از اینجهت اسلام بعنوان آیین فطرت صیقل دهنده تمامی عرصه های حیات بشری بسوی سعادت‌مندی و تعالی؛ محیط زیست را یک موهبت الهی برای بشریت و نشانه ای از نشانه های قدرتش خوانده و حفاظت از آن را وجیبه هر فرد شمرده است. زیرا جهت زندگی سالم و آبرومند، عالمیان بطور عام و انسانها بطور خاص نیازمند محیط زیست سالم و عاری از هرگونه اشیاء مضره از یک طرف و وجود منابع طبیعی مواد اولیه زندگی از طرف دیگر است تا در نتیجه آن انسانها قوی، نیرومند و تندرست بار آیند که اسلام افراد سالم و قوی را دوست داشته و به تندرستی و صحت‌مندی تشویق می نماید؛ چنانچه در زمینه پیامبر بزرگوار اسلام (ص) ارشاد می فرماید:

« الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلِّ خَيْرٍ احْرَصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجِزْ ». (۲)

مومن قوی در نزد الله (جل جلاله) محبوب تر از مومن ضعیف است و از هر دو توقع خیر می رود لذا حریص به آن چیز باش که تو را نفع رساند و توکل به الله تعالی کن و سستی و عاجزی را بخود راه مده.

پس بدین نتیجه دست می یابیم که توجه به محیط زیست مردم که در نتیجه آن افراد جامعه سالم و تندرست ببار می آید از جمله خواسته های اسلام بوده که در آموزه هایش بدان توجه جدی صورت گرفته است.

«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاءًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ. وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ» (۳)

و خدا برای شما از خانه هایتان محل سکونت (و آرامش) قرار داده؛ و از پوست چهارپایان نیز برای شما خانه هائی قرار داد که روز کوچ کردن و روز اقامتتان، به آسانی می توانید آنها را جا به جا کنید؛ و از پشم و کرک و موی آنها، برای شما اثاث و متاع (وسائل مختلف زندگی) تا زمان معینی قرار داد. و نیز خداوند از آنچه آفریده است سایه هائی برای شما قرار داده؛ و از کوهها پناهگاههائی؛ و برای شما پیراهنهائی آفریده، که شما را از گرما (و سرما) حفظ می کند؛ و پیراهنهائی که به هنگام جنگ، حافظ شماست؛ این گونه نعمتهایش را بر شما کامل می کند، شاید تسلیم فرمان او شوید.

در آیات فوق، الله (جل جلاله) در عرصه محیط زیست توجه بشر را به چند نعمت از نعمتهای خود جلب نموده و می فرماید:

خداوند برای شما از خانه هایتان محل سکونت (و آرامش) قرار داده «مَنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا» و سایه هائی برای شما قرار داد « وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا » و از کوهها، برای شما پناهگاههائی « وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا » اکنان جمع کن به معنی وسیله پوشش و حفظ و نگهداری است ، و به همین جهت به مخفیگاهها و غارها و پناهگاههائی که در کوهها وجود دارد «اُكْنَان» گفته می شود.

در آیات فوق به وضوح می بینیم که سه نوع آسایش گاه در محیط زیست به بررسی گرفته شده اند که عبارتند از خانه ها، سایه ها و پناهگاه ها که اهمیت دو نعمت نخست بر هیچکس پوشیده نیست و در زمینه برای هیچکس سوال برانگیز نخواهد بود؛ زیرا همگی در زندگی روزمره شان از این دو مستفید و مزایای آن را لمس نموده اند اما جای سوال اینجاست که مغاره ها چی مناسبت با محیط زیست و یا چه اهمیت در زندگی بشر دارد؟ که به عنوان یک نعمت قابل ملاحظه الهی بیان شده است؟

در جواب می توان گفت: همان گونه که انسان در زندگی خود نیاز به خانه و سایه دارد، در بسیاری از اوقات نیاز به پناهگاه دارد. لذا ذکر نعمت سایه ها و پناهگاههای کوهستانی پس از ذکر نعمت خانه ها و خیمه ها که در آیه قبل گذشت گویا اشاره به این است که انسانها از سه گروه خارج نیستند: گروهی، در شهرها و آبادیها زندگی می کنند و از خانه ها بهره می گیرند، گروهی دیگر، که در سفرند و خیمه با خود دارند از خیمه ها استفاده می کنند، اما خداوند گروه سوم یعنی مسافرانی که حتی خیمه با خود ندارند، محروم نگذاشته، و در مسیر راه پناهگاههائی برای آنها تهیه دیده است.

ممکن است اهمیت غارها و پناهگاههای کوهستانی برای شهرنشینان آسوده خاطر، و جوانان و نوجوانان کشور ما که درد و سوز بمباران و حشیانه روسها و نوکران داخلی

شان را ندیده اند هرگز روشن نباشد، ولی مجاهدین که در سخت ترین و دشوارترین شرایط جنگ مردانه وار برضد متجاوزین جنگیدند و می جنگند، بیابانگردها، مسافران بی دفاع، چوپانها و خلاصه، همه کسانی که از نعمت خانه های ثابت و سیار محرومند و در یک آفتاب داغ تابستان و یا سوز سرمای زمستان گرفتار می شوند می دانند تا چه اندازه وجود یک پناهگاه کوهستانی، اهمیت حیاتی دارد و گاهی انسانها و حیوانات زیادی را از مرگ حتمی نجات می بخشد، به خصوص این که: این گونه پناهگاهها معمولاً در زمستان گرم، و در تابستان سرد است. (۴)

با استناد به مطالب فوق، باید گفت که اهمیت اشیاء سه گانه فوق بر هیچ ذی عقل پوشیده نیست زیرا هر کدام به نوبه خود در زندگی بشر جایگاه خاص خودش را داشته است از این جهت اسلام اینها را بحیث نعمتهای قابل درک ستایش نموده و انسانیت را بدان متوجه ساخته است. چنانچه می بینیم که اسلام به ساحات سبز محیط زیست ارج گذاشته اتباعش را در زمینه تشویق و ترغیب می نماید و پیامبر اکرم (ص) اولین کسی است که قواعد و اصول حفاظت از ساحات سبز محیط زیست را ایجاد و پی ریزی نمود که در آن از قطع واز بین بردن نباتات و کشتن و شکار حیوانات منع نمود، زیرا جنگل، از ثروت های طبیعی و از عناصر مهم حیات وحش هر منطقه به شمار می آید. با قطع درختان و نابودی جنگل ها، به پیشروی آب باران در زمین های صاف و هموار کمک و در نتیجه از ذخیره شدن آب در خاک جلوگیری می شود و به دنبال آن، فرسایش منابع طبیعی آغاز و محیط زیست تخریب می گردد.

آموزه های دین اسلام، طبیعت را گهواره و زمینه ساز پرورش و کمال انسان می داند. چون نظام طبیعت، بر اساس حکمت آفریده شده و همه عناصر آن از ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا آدمی در پرتو آنها از مادیت به معنویت برسد و دنیا و

آخرت را به شایستگی در خود به کمال برساند. از این رو، با هر کس که به این عامل، آسیب و زیان رساند و آن را برای رشد بشر ناامن سازد، مقابله می کند. زیرا یکی از صفات خداوند، حفیظ است و در جهان بینی اسلامی، کل هستی در حوزه حفاظت پروردگار قرار دارد. از این جهت انسان مسلمان نیز بر اساس آموزه های دینی، باید خود را به این صفت بیاراید و خود را در هر مکان و موقعیتی، نگه دارنده و پاسدار امانت ها و نعمت ها از جمله محیط زیست انسانی بداند.

انسان بعنوان خلیفه الله در روی زمین مسئولیت دارد تا از محیط زیست حفاظت نماید چون او از یک طرف این مسئولیت را خود پذیرفته و از جانب دیگر او امانتدار گردیده است. پیشگیری از نابودی و تلف شدن طبیعت نیز با رعایت امانت داری و حفاظت امکان پذیر است. زیرا اهمیت محیط زیست، در درون این عبارت نهفته است که وقتی گفته می شود محیط زیست، زیست به معنای حیات داشتن است؛ یعنی تا فضایی برای زیستن وجود نداشته باشد، انسان نمی تواند زندگی کند. و ایجاد فضای سالم سبب حیات انسان می گردد. در حالیکه تخریب و آلودگی محیط زیست عامل از بین رفتن انسانیت می شود. بر همین اساس، هم در قرآن و هم در احادیث نبوی، برای محیط زیستی بحیث نعمت الهی که آفریده خدا است، هم برای ایجادش و هم برای حفظش تاکید صورت گرفته است. برای مثال در آیه ۷ سوره کهف خدای بزرگ محیط زیست را به عنوان نعمت الهی برای بشر معرفی نموده سپس شیوه بهره گیری از آن را مایه آزمایش انسان قرار می دهد. طوریکه الله (جل جلاله) در زمینه ارشاد می فرماید:

«إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا». (۵)

در حقیقت ما آنچه را که بر زمین است زیوری برای آن قرار دادیم تا آنان را بیازماییم که کدام یک از ایشان نیکوکارترند.

متکی به مطالب فوق باید گفت که محیط زیست، در حقیقت نعمتی است که شیوه استفاده از آن مورد پرسش خداوند است. لذا اگر انسان از آن استفاده درست نماید ماجور بوده و اگر درست استفاده نکند و محیط را آلوده کند، مورد مذمت و سرزنش قرار می گیرد. چنانکه در جای دیگری الله (جل جلاله) ارشاد فرموده است:

«ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ». (۶)

سپس در همان روز است که از نعمت [روی زمین] پرسیده خواهید شد.

بنابر اهمیت موضوع بوده که پیامبران اولوالعزم الهی هر کدام طوریکه در زمینه ارشاد

می فرمایند:

«إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ حَرَمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَمْتُ الْمَدِينَةَ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا لَا يُقْطَعُ عِضَاهُهَا وَلَا يُصَادُ صَيْدُهَا».

هر آینه حضرت ابراهیم مکه را بحیث جایگاه مقدس یا حرم مطهر اعلان نمود و من مدینه را (که حدود بیست کیلومتر را خارج از بخشهای مدینه منوره در بر میگیرد) مسافه بین کوه را بحیث حرم اعلان میدارم و نباید درختان آن قطع شود و نی صید آن شکار شود.

«إِنِّي أَحْرَمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْ الْمَدِينَةِ أَنْ يُقْطَعَ عِضَاهُهَا ، أَوْ يُقْتَلَ صَيْدُهَا». (۷)

همچنان امام احمد روایت نموده که آنحضرت فرموده اند:

«حرم ابراهیم مکه و أنا أحرم المدينة وهي كمكة حرام ما بين حرتيها وحماها

كلها لا يقطع منها شجرة إلا أن يعلف رجل منها» (۸)

ابراهیم (ع) مکه حرم قرار داده و من مدینه را منحیث جایگاه مقدس یا حرم مطهر اعلام میدارم و این مانند مکه بین دو کوه آن ساحه حفاظت شده است که نباید درختان آن قطع گردد مگر بعضی شاخچه های آن جهت راندن شتران اگر ضرورت باشد.

حضرت امام مالک رحمه الله علیه در زمینه می گوید: «إنما نهی عن قطع سدر المدينة لیبقی شجرها ، فیستأنس بها ، ویستظل بها من هاجر إليها.» (۹)

ممانعت از قطع درختان مدینه از آن جهت است که درختان باقی بمانند و کسانی که مهاجر می شوند از سایه آن استفاده نموده انس بی گیرند.

البته توجه به مکه و مدینه تنها صورت نگرفته بلکه آموزه های اسلامی در پرتو ارشادات نبوی اذعان میدارد که توجه به محیط زیست و بالخصوص ساحات سبز یک امر ضروری و حیاتی برای زندگی زنده جانها است. چنانچه حضرت عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَیْرِ ، از پدرش زبیر ، روایت نموده که پدرش گفته است: همراه رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) از منطقه لَبِيَّة آمدم تا اینکه به منطقه سدره رسیدیم، رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) در پهلوی تپه قرن الاسود رو بطرف دره نخب ایستاده شدند تا اینکه همه مردم بدانجا توقف نمودند آنحضرت (ج) ارشاد فرمودند:

« إِنَّ صَيْدَ وَجِّ وَعِضَاهُ حَرَامٌ مُحَرَّمٌ لِلَّهِ. » (۱۰)

هر آینه شکار منطقه وج(ساحه ای در نزدیک طایف) و حتی بریدن درختان خاردار(عضه) آن بخاطر خدا حرام است.

هرچند این تحریم بر اساس قداست نبوده بلکه بخاطر حفاظت از منافع مسلمانان بوده چنانچه در اثناء غزوه طایف این ممنوعیت ملغی گردیده است. (۱۱)

بصورت کل آموزه های اسلامی تاکید بر حفظ ساحات سبز و بالخصوص جنگلات و درختان مثمر و غیر مثمر دارد که حتی در مواقع جنگ هم تاکید بر حفاظت آن می شود چنانچه ابوصفوان از خالد بن یزید روایت نموده که پیامبر (ص) در موقع خدا حافظی لشکر موته ایشان را تا ثنیة الوداع بدرقه نموده و در حالیکه مردم در اطرافش گرد آمده بودند آنجناب ارشاد فرمودند:

«أَعِزُّوا بِسْمِ اللَّهِ. فَقَاتِلُوا عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ بِالشَّامِ ... وَلَا تَقْتُلُوا امْرَأَةً وَلَا صَغِيرًا مُرْضِعًا وَلَا كَبِيرًا فَائِيًّا، لَا تُعْرِقُنَّ نَخْلًا وَلَا تَقْطَعَنَّ شَجْرًا، وَلَا تَهْدِمُوا بَيْتًا». (۱۲)

جهاد نمائید بنام پروردگار و برزمید همراه دشمنان الله و دشمنان تان در سرزمین شام... و نکشید زنان، اطفال شیرخوار و شیخ فانی را، و از بین نبرید درختان خرما را و قطع نکنید درختان را و تخریب نکنید خانه هارا.

نکته اساسی در حدیث فوق اینست که چرا از قطع درخت و از بین بردن درختان خرما و تخریب خانه ها منع صورت می گیرد؟ و این اشیاء چی ربطی به محیط زیست دارد؟

اگر دقت شود بخوبی درک می توانیم که امروزه علماً و تجربه‌ جهانیان به این نکته پی برده اند که محیط سرسبز چقدر در امر صحت و صحت‌مندی انسان و هر زنده جان دیگر مهم و حیاتی بوده و به چی اندازه می تواند هوای ماحول را صاف نگهداشته در زمینه رشد و بهبود صحت زنده جانها و بالاخص انسان موثر واقع شود. زیرا وجود درختان از یک طرف باعث سرسبزی و از طرف دیگر منبع مهم عایداتی از نظر اقتصاد بوده و به هر اندازه که اقتصاد یک منطقه قوی باشد به همان اندازه می تواند در زمینه تامین شرایط زندگی صحت‌مندان دست باز داشته باشد. و از جانب دیگر بتواند احتیاجات زندگی اش را بر آورده سازد.

بر مبنای همین آموزه ها بود که خلیفه اول اسلام حضرت ابو بکر الصدیق زمانیکه یزید را بحیث فرمانده جهاد بسوی شام می فرستد جهت پیشگیری از تخریب و آبادانی آن دیار در وصیت های دهگانه اش برای او چنین توصیه می فرماید:

« وَلَا تَقْطَعَنَّ شَجْرًا مُثْمِرًا وَلَا تُخَرِّبَنَّ عَامِرًا ». (۱۳)

و قطع نکنی درختان میوه دار را و همچنان ویران نسازی آبادی ها را.

در تعالیم اسلامی میان وحی و سنن حاکم بر هستی (قوانین طبیعی) همخوانی و توافق کامل وجود دارد و هیچ تعارضی دیده نمی شود و اگر در صورتی که تعارضی مشاهده گردد ناشی از عدم فهم صحیح وحی و یا عدم درک و شناخت سنت و قانون حاکم بر طبیعت و هستی است.

با توجه به این آموزه های دینی، جامعه اسلامی برای ایجاد و حفظ محیط زیست سالم و نظافت محیط زندگی، کوچه ها و خیابان ها وظیفه پیدا می کند. لذا به جرات میتوان گفت که دین اسلام سبزترین دین و تعالیم اولیاء خدا مترقی ترین راهکارها برای حفظ محیط زیست می باشند. ما به حد کافی آیات و احادیث در این زمینه داریم که در طول تاریخ باشکوه کشورمان بسته به ویژگی های جغرافیایی هر منطقه توسط مردم سختکوش به اجرا درآمده است. با آنکه در شرایط کنونی کشور ما با چالش های فراوان در عرصه محیط زیست روبه رو است. اثرات ناگوار آن بر محیط شهرها سایه افکنده، که شاید در سطح منطقه کثیف ترین هوا در محیط زیستی شهر کابل باشد چون در این شهر نه خبری از ساحات سبز و زمین های زراعتی هست و نه اثری از جنگلات تا به کمک شاخ و برگ شان از سرعت باد کاسته شده و با ریشه آنها، خاک حفظ گردیده مانع ایجاد فرسایش شود. زیرا به علت آرام بودن هوای داخل جنگل، تبخیر بسیار ناچیز بوده و خطر خشک شدن خاک که از شرایط مهم آغاز فرسایش است، از بین می رود. و بنابر همین اهمیت حیاتی بوده که پیامبر گرامی اسلام (ص) مسلمانان را تشویق به نهال شانی نموده ارشاد می فرماید:

«إِنَّ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا

فَكَلَّيْغُرْسَهَا.» (۱۴)

اگر در دستی یکی از شما شاخچه ای از درخت بود اگر می توانست که قبل از وقوع قیامت آنرا غرس نماید؛ باید آنرا غرس کند.

و در جای دیگری ارشاد می فرمایند:

«مَنْ نَصَبَ شَجْرَةً فَصَبَرَ عَلَى حِفْظِهَا وَالْقِيَامِ عَلَيْهَا حَتَّى يَأْمُرَ كَانَ لَهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُصَابُ مِنْ ثَمَرِهَا صَدَقَةٌ عِنْدَ اللَّهِ» (۱۵)

کسیکه درختی را غرس نموده و از آن محافظت نماید تا به ثمر دهی برسد هر چیزی که از ثمر آن استفاده نماید برای او ثوابش می رسد.

متکی به ارشادات پیامبر گرامی اسلام گفته می توانیم که تاکیدات نبوی از آن جهت است تا برملا گردد که جنگلات در امر تنظیف هوا بیشترین تاثیر داشته که مهمترین اثرات جنگلی در شهرها تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، تلطیف هوا و جذب گرد و غبار است. زیرا محیط جنگلی یکی از عوامل مؤثر در کاهش این اثرات بوده و به ویژه در رابطه با گرد و غبار، آلودگیهای شیمیایی و خاصاً اینکه فضای سبز جنگلی ریه های تنفس محیط زیستی بویژه شهرها به شمار می روند زیرا جنگلات در حقیقت محیط زیست را سبز می سازد، فضای سبز با خواص چند جانبه ای که دارد نقش فوق العاده در زندگی بشر ایفا می نماید. خواص چند جانبه آن از تولید اکسیژن گرفته تا خاصیت کشندگی موجودات مضر، از جذب انواع ذرات معلق مضر و مواد آلوده کننده هوا گرفته تا خاصیت تعدیل کنندگی شرایط محیطی و جذب صدای ناهنجار، از ایجاد محیط امنیت و آسایش تفریح و تفرج گرفته تا مرکز تجمع انسانها و.. در واقع زمینه تنوع را در ذهن تداعی می کند.

«در حال حاضر حدود ۶۰ درصد اکسیژن مورد نیاز ساکنان کره زمین را جنگلها و درختان تامین می کنند. پژوهش ها نشان می دهد که یک درخت حدود ۲۵ تا ۳۰ کیلو

گرم اکسیژن در سال تولید می کند و یک عرصه یک هکتاری از جنگل ۲,۵ تن اکسیژن را در سال به اتمسفر وارد می کند که این میزان تامین کننده اکسیژن مورد نیاز ۱۰ نفر در طول سال می باشد. طبق بررسی های به عمل آمده اختلاف دمای یک منطقه جنگلی نسبت به مناطق مجاور خود که فاقد پوشش می باشند حدود ۱۱ درجه سانتی گراد می باشد. و این اختلاف بیانگر نقش عظیم درختکاری در تلطیف و خنک کردن هوا خصوصا در مناطق گرمسیر می باشد. زیرا فضای سبز جنگلی باعث ایجاد منابع گذران اوقات فراغت برای شهروندان که از جمله ضروریات زندگی شهرنشینی می باشد، میگردد». (۱۶)

به همین مناسبت است که پیامبر اسلام معیار نهال شانی را تعیین نموده برای فاعل آن وعده پاداش می دهد:

«مَنْ ... غَرَسَ غَرْسًا فِي غَيْرِ ظُلْمٍ، وَلَا اعْتِدَاءٍ، كَانَ لَهُ أَجْرٌ جَارٍ مَا انْتَفَعَ بِهِ مِنْ خُلُقِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى.» (۱۷)

کسیکه بدون ظلم و تجاوز بر حق دیگران درختی را غرس نماید برای او صدقه جاریه است در هر زمینه ای که مخلوقات الله از آن استفاده سودمند می کنند.

زیرا فضای سبز جنگلی با توجه به وسعت سطح برگی خود نسبت به سایر انواع گیاهان می تواند از طریق تعرق سبب افزایش رطوبت نسبی، کاهش دما و تلطیف هوا گردد. درختان دما را کاهش داده، هوا را به حرکت و جریان وامی دارند و از خشکی هوا جلوگیری می کنند. همچنان که می دانیم فضای سبز به عنوان بخش جاندار ساخت کالبدی شهر از عملکردها و بازدهی مختلف برخوردار است. اما بهترین بازدهی آن بهبود شرایط محیط زیست، کاهش آلودگی هوا، تأثیر مثبت بر چرخه آب در محیط زیست و

افزایش کیفیت آبهای زیرزمینی است. همچنان افزایش نفوذپذیری خاک و کاهش آلودگی صوتی را باید بر این فهرست افزود.

اما با تاسف در شرایط کنونی در جامعه ما منابع طبیعی محیط سبز شهری و غیر شهری از قبیل جنگلات، چمن ها و پارک های تفریحی مورد بی رحمی قرار گرفته و عرصه های بکر و دلتواز و همچنان پارک های تفریحی شهر جای خود را به ساختمان های خشن و بی روحی داده اند که ساکنانشان را مانند یک زندانی در خود محصور کرده اند. با احداث چنین بلند منزل های مخالف و مغایر با قوانین شاروالی تمامی فعالیت های تعمیراتی از حالت اخلاقی به مافیایی درآمده و این تغییر سبب تخریب روز افزون محیط زیستی گشته است. به طوری که اوج انهدام و نابودی در این سیزده سال اخیر بود که در پی آن محیط زیستی یا بطور کلی منقرض شده و یا هم در خطر انقراض قرار دارند. اما با وجود این همه آسیب هایی که بر پیکره محیط زیستمان وارد آورده ایم، تنها عرصه های طبیعی به فعالیت خود ادامه داده و در جهت بهبود شرایط محیطی پیش می روند. درحالیکه حکومت و ملت هردو در پی تخریب اند نه بهبود.

طوریکه امروزه در سرتاسر کشور با بی رحمی و بی مسئولیتی منابع طبیعی محیط زیستی و بالاخص جنگلات ما روز به روز مورد تهاجم و تخریب قرار گرفته و روزانه هزاران هکتار از آنها در سراسر کشور و بالاخص در حوزه جنوب و شرق در اثر بهره کشی های بی رویه نابود می شوند. فکر کنید اگر همین روند نابودی و انهدام منابع طبیعی و جنگل ها ادامه یابد سرنوشت آیندگان ما چگونه رقم خواهد خورد؟ آیا این کشور ویرانه می تواند با همه زخم هایی که بر پیکرش وارد آمده باز هم نیاز های فرزندانمان را تامین کند! در حالیکه جنگلات با توجه به مسائل اقتصادی و اجتماعی حاکم بر زندگی بشر دارای اهمیت بالایی هستند. چنانچه چشم انداز های سبز می توانند در سلامت و

بهبود وضعیت روحی و جسمی افراد از طریق ایجاد مکان هایی جهت تفرج و نیز معاشرت گروه های مختلف اجتماعی نقش ارزنده ای داشته باشند. طوریکه با احداث پارک تفریحی در یک ناحیه و مکان پر ازدحام شهری می توان تا حد قابل ملاحظه ای در کاهش فشارهای روحی و روانی افراد و درمان برخی بیماری ها نظیر افسردگی و ناراحتی های عصبی استفاده موثر نمود.

نتیجه:

بر مبنای آنچه که گذشت گفته می توانیم که محیط زیست در آموزه های اسلام جایگاه خاصی داشته چنانچه آیات قرآنی واحادیث نبوی برای حفظ و سرسبزی آن تاکید نموده است. زیرا محیط سبز زیستی برای سلامتی انسانها مهم وارزنده بوده است. چون سلامتی انسان نشانه قوت و نیرو او بوده که یکی از اهداف عمده اسلام می باشد. از جانب دیگر محیط زیست ناسالم باعث بوجود آمدن امراض گوناگون می شود که در نتیجه انسان نیروی جسمی واقتصادی خود را از دست داده بار دوش جامعه میگردد.

پیشنهادها:

بر مبنای اهمیت وجایگاه که محیط زیست در امر سلامتی انسانها وتقویت بنیه اقتصادی کشور دارد به مقامات ذیصلاح پیشنهاد می گردد:

۱- در زمینه سرسبزی محیط زیستی توجه خاص را مبذول نموده حد اقل بالای صاحبان منازل وساحات تجارتي فشار وارد گردد تا در صفایی شهری ومحیطی با شاروالی سهم گیرند. بطوریکه یا ساحه شان سر سبز ویا پخته نمایند تا از صعود گرد وغبار در هوا جلوگیری صورت گیرد.

- ۲- در زمینه حفظ جنگلات کشور اقدام جدی تری صورت گیرد و قوانین سخت گیرانه ای بر علیه قاچاقچیان چوب به منصفه اجرا در آید.
- ۳- برای متخلفین جریمه ای نقدی وضع و در صورت تخلف به واردات دولت تحویل گردد.
- ۴- در سر سبزی تپه های اطراف شهر با غرس نهال ها اقدام جدی صورت گیرد.

مأخذ

- ۱- أبو الحسين، مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، ناشر: دار العجيل بيروت + دار الأفاق الجديدة - بيروت، تاريخ ونوبت چاپ ندارد، ج ۸، ص ۵۶.
- ۲ - النحل، آیت های ۸۰-۸۱.
- ۳- شیرازی، ناصر مکارم و همکارانش، تفسیر نمونه، ناشر: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و ششم، جلد یازدهم، ص ۳۷۷-۳۷۸.
- ۴- سوره الکهف، آیت ۷.
- ۵- سوره التکاثر، آیت ۸.
- ۶- محمد الأمين بن محمد المختار بن عبد القادر الجکني الشنقيطي، أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، ناشر: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع بيروت - لبنان، ۱۴۱۵ هـ - ۱۹۹۵ م، ج ۱، ص ۴۵۳.
- ۷- أحمد بن حنبل أبو عبدالله الشيباني، مسند أحمد بن حنبل، ناشر: مؤسسة قرطبة - القاهرة، ج ۳، ص ۳۹۳.
- ۸- الحسين بن مسعود، شرح السنة، تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد زهير الشاويش، ناشر: المكتب الإسلامي - دمشق - بيروت، چاپ د.م، ۱۴۰۳ هـ - ۱۹۸۳ م، ج ۷، ص ۳۰۹.
- ۹- ابو عبد الله، أحمد بن محمد بن حنبل، مسند أحمد بن حنبل، تحقيق: السيد أبو المعاطي النوري، ناشر: عالم الكتب - بيروت، چاپ اول، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۸ م، ج ۱، ص ۱۶۵.

- ١٠- الخطابي، أبو سليمان، أحمد بن محمد، معالم السنن [وهو شرح سنن أبي داود]، ناشر: المطبعة العلمية - حلب، چاپ اول ١٣٥١ هـ - ١٩٣٢ م، ج ٢، ص ٢٢٥.
- ١١- الواقدي، أبو عبد الله محمد بن عمر بن واقد، كتاب المغازي للواقدي، تحقيق: مارسدن جونس، ناشر: بيروت-عالم الكتب، ج ٢، ص ٧٥٨.
- ١٢- مالك بن أنس، الموطأ، تحقيق: محمد مصطفى الأعظمي، ناشر: مؤسسة زايد بن سلطان آل نهيان، چاپ اول ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م، ج ٣، ص ٦٣٦.
- ١٣- : محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي، الأدب المفرد، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقي، ناشر: دار البشائر الإسلامية - بيروت، چاپ سوم، ١٤٠٩ - ١٩٨٩، ص ١٦٨.
- ١٤- شعب الإيمان، أحمد بن الحسين بن علي، أبو بكر البيهقي، تحقيق: الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد، ناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية بومباي بالهند، چاپ اول، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣ م، ج ٥، ص ١٥٠.
- ١٥- حامد محمدی، ٧میزن ١٣٨٩،
- ١٦- <http://www.hamedmohamadi63.blogfa.com/post-31.aspx>
- ١٧- أحمد بن حنبل أبو عبد الله الشيباني، مسند الإمام أحمد بن حنبل، تحقيق: السيد أبو المعاطي النوري، ناشر: عالم الكتب - بيروت، چاپ اول، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م، ج ٣، ص ٤٣٨.

پوهندوی عبدالودود «عابد»

قراین و جایگاه آن در فقه اسلامی و قوانین وضعی

خلاصه:

در این مقاله علمی-تحقیقی کوشش ما بر آن است که قرینه و جایگاه آن را در فقه اسلامی و قوانین وضعی مورد بررسی قرار دهیم. قرینه در پی استنباط حکم مسایل مجهول از قضایای معلوم فقهی و قانونی است که بایجاد شدن امارات مستحدثه نقش آن تبارز بیشر نموده است.

از آنجائیکه استنباط حکم اینگونه مسایل باعلامات و قراین، در تاریخ فقه اسلامی موافقان بسیاری داشته؛ بنابراین کوشیده ایم با استناد به نصوص، نه تنها روی جواز و تاریخچه آن بلکه در مورد نقش آن در عصر حاضر بحث خواهیم نمود؛ چون عدم شناخت قراین و استفاده از آن نه تنها موجب ورود سکتگی در اجرائات امور عدلی و قضایی می گردید بلکه مسایل دیگری نظیر پایمال شدن حق مظلوم و عدم پاسخ گوی درست در مقابل جنایات سازمان یافته معاصر را نیز تحت تأثیر قرار میدهد. قراین از جمله ابزار عمده فراروی عدالت بوده و استفاده از آن اهمیت فوق العاده یی در تطبیق عدالت دارد.

مقدمه

قرینه از شمار دلایل قابل استناد از سوی قاضی واصحاب دعوی از قدیم الایام رواج داشته است؛ چنانکه در قرآن کریم آمده است: {وَجَاؤُوا عَلٰی قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبِرْ جَمِيْلًا وَاللّٰهُ الْمُسْتَعٰنُ عَلٰی مَا تَصِفُوْنَ } (۱)

پیراهن او را آلوده به خون دروغین بیاوردند (و به پدرشان نشان دادند . پدر) گفت: (چنین نیست . یوسف را گرگ نخورده است و او زنده است) بلکه نفس (اماره) کار زشتی را در نظرتان آراسته است و (شما را دچار آن کرده است . این کار شما ، و اما کار من ،) صبر جمیل است و تنها خدا است که باید از او یاری خواست در برابر یاوه رسواگرانه‌های که می‌ه‌گوئید.

برادران یوسف (علیه السلام) اراده کردند که پیراهن خون آلود را قرینه صدق گفتار شان قرار بدهند و حضرت یعقوب (علیه السلام) از قرینه دیگری که عبارت از سالم بودن پیراهن است استدلال به دروغ ایشان نمود.

ولی امروزه با ارتقای سطح دانش و تکنالوژی این دلیل بیشتر از پیش مورد توجه قرار گرفته است. همان طوریکه اقرار در قدیم، سردار دلایل محسوب می شده. حالا در جرم شناسی استفاده از قرینه به وسیله اهل خبره و کار شناس مَلِکَه دلایل جزایی قلمداد شده است؛ چنانکه در عرف هم گفته شده: علائم و نشانه‌ها، دروغ نمی گویند. ولی باید به کمک اهل خبره این قرینه‌ها را شناخت؛ چون کارشناسی، زبان امارات و علائم و بازوی قدرتمند قاضی در مسایل فنی میباشد که موضوع مجهول را قاضی به مدد قرینه معلوم و از آن رفع ابهام میکند.

پس هر طریق که توسط آن عدالت تامین و حق مورد اثبات قرار بگیرد موافق عقل سلیم و مطابق شریعت میباشد قابل تائید است و از آنچه گفتیم چنین نتیجه گرفته میشود

که در مجموع قضای قضای به قراین جواز داشته و بحیث وسیله اثبات میتوان از آن استفاده کرد.

مفهوم قراین:

الف - تعریف لغوی: قرینه مفرد قراین، مونث قرین، بر وزن فعلیل به معنی همنشین بسته شده به دیگری است؛ چنانکه الله متعال می فرماید: {قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ} (۲).

یکی از آنان می گوید: من همنشینی (در دنیا) داشتم (که با من درباره دین و قوانین آسمانی مجادله می کرد).

و همچنان در حدیث پیامبر صلی الله علیه وسلم به معنی همنشین استعمال شده است؛ زیرا ارشاد می نماید: «مأمنکم من أحد إلا وقد وكل به قرینه من الجن قالوا و انت یارسول الله، قال وأنا، إلا أن الله اعاننی علیه فأسلم، فلیس یأمرنی إلا بخیر» (۳).

نیست هیچ شخصی مگر اینکه همراه همنشین از جن است. صحابه پرسیدند باشما هم همنشینی جنی وجود دارد؟ فرمود: بلی مگر اینکه الله متعال بر من احسان نمود، و او اسلام آورد، پس مرا امر به بدی نمی کند.

درالمنجد قرینه در لغت معانی:

بسته شده به کسی دیگر، همصحبت، همدم، معاشر، دوست و رفیق، همسر یا شوهر، نفس، جان و تن را، نیز می رساند (۴).
از مثال های فوق واضح می گردد که قرینه در لغت بر معانی متعددی اطلاق می گردد که در اطراف تلازم و مصاحبت می چرخد؛ زیرا آنچه، از قرینه استدلال می شود، امری است که بمجرد مقارنه و مصاحبه، بدون استعمال دلالت برشیء مطلوب می نماید.

ب- تعریف اصطلاحی: در باره قرینه تعریفات زیادی صورت گرفته که برخی

آنها قرار ذیل است:

- ۱- استنتاج واقعه مجهول از واقعه معلوم (۵).
- ۲- دکتور وهبه زحیلی چنین تعریف نموده است: قرینه عبارت است از علامت ظاهری متصل به شیء خفی که دال بر آن باشد (۶).
- ۳- قرینه در مجله الاحکام چنین تعریف شده است: « هی الإمارة البالغة حد اليقين » (۷).

قرینه علامت بالغ به حد یقین است.

مراد آنها ظن غالب است نه یقین به معنی خاص آن؛ زیرا دلالت طرق اثبات اگرچه قوی باشد عاری از ظن نیست.

وبه صورت فشرده باید گفت: که قرینه عبارت از بکار بردن یک امر معلوم است تا باعث اثبات امر مجهول گردد و به عبارت دیگر قرینه عبارت از وسیله اثباتی است که نزدیک به حقیقت باشد و هرگاه پیگیری گردد به حقیقت پیوست شود. از تعاریف فوق دو چیز فهمیده میشود.

۱. وجود امر ظاهر معروف که صلاحیت اساس واقع شدن را داشته باشد و بر آن اعتماد شده بتواند.

۲. وجود ارتباط میان امر ظاهری و امر خفی.

خلاصه: قرینه یک نوع پیش فرض قانون گذار و یا پیش فرض قاضی و یکی از شیوه های استدلالی فقهی و حقوقی است که بر مبنای آن از یک واقعه اثبات شده، واقعه دیگر اثبات نشده را نتیجه می گیرند.

فرق میان قرینه و شهادت:

از آنجائیکه شهادت و قرینه هر دو آگاهی از امری می دهند، ولی در برخی موارد تشخیص قرینه از شهادت ظرافت خاصی می طلبد، که تفاوت میان آنها باید به صورت ذیل شناخته شود:

۱- علم شاهد به طور مستقیم از طریق حواس وی حاصل می شود، ولی در قرینه بهره گیری مستقیم از حواس نمیباشد بلکه از استنتاجات عقلی و سایر مدارک، به امری پی می برد. به هر حال در شهادت از شاهد خواسته می شود آنچه را که با چشم خود مشاهده کرده یا با گوش خود شنیده یا با یکی از حواس پنجگانه خود درک نموده، بیان دارد؛ مانند شاهد ضرب و جرح که بگوید: چه کسی آغاز به ضرب نموده؛ اما در قرینه به طور غیر مستقیم از طریق بهره گیری از هوش و ذکاوت و اطلاعات تخصصی وی است.

۲- شرایط خاصی که در شاهد ملحوظ است در کارشناسی قرینه مد نظر نیست. مثلاً لازم نیست که اهل خبره مرد باشد؛ زیرا ملاک در اعتبار نظریه کارشناس، حصول اطمینان برای قاضی است تا حکمش بر مبنای قرینه حجت قرار گیرد.

۳- اهل خبره باید در مورد کاری که به او محول می شود، صاحب نظر باشد؛ مثلاً در جائیکه ادعا می شود ضربه مشتی موجب قتل دیگری شده، با بررسی دقیق جسد دقیقاً مشخص نماید که علت قتل چه بوده، ولی اطلاعات و خبر شاهد از امور تخصصی او سر چشمه نمی گیرد (۸).

اهمیت قراین:

اطلاق بینه در اسلام بر تمام طریقه های می شود، قابل اطلاق است که سبب اظهار حقیقت میگردند؛ بناءً زمانیکه قرینه ای پیدا شود که قایم مقام بینه شده می تواند به قرینه عمل میشود. وقتیکه در پرتو قراین عدالت تامین گردد و با یکی از وسایل، حقیقت

آشکار شود؛ تطبیق چنین قراین شرع الهی پنداشته میشود و دین اسلام از وسیله مذکور برای اثبات حق و حقیقت، حمایت و پشتیبانی مینماید؛ زیرا خداوند - جل جلاله - عالم تر از آن است که طرق تامین عدالت را در یک چیز محدود و منحصر گرداند؛ سپس طریقی را که برای اثبات حق ظاهرتر و قویتر باشد مورد اعتماد قرار بدهد؛ چون خداوند - جل جلاله - وسایل را که مقصود از آن تحکیم عدالت میان بنده گان وی باشد بیان فرموده، تا مردم بدین اصل محکم چنگ بزنند، ولی در صورتیکه حاکم به علت ضعف استعداد از امارات، شواهد و قراین استفاده کرده نتواند، حقوق بیشتری از اصحاب دعاوی ضایع خواهد گردید (۹).

پس هر طریقی که توسط آن عدالت تامین و حق مورد اثبات قرار بگیرد، موافق عقل سلیم و مطابق شریعت بوده و قابل تائید می باشد؛ زیرا سیاست عادلانه ایجاب می نماید تا حق را از ظالم به هر وسیله مشروع که امکان داشته باشد گرفته به صاحب آن تسلیم نماید. پس از آنچه گفتیم چنین نتیجه گرفته میشود که در مجموع داوری قاضی بر بنیاد قراین جواز داشته و بحیث وسیله اثبات میتوان از آن استفاده کرد.

مشروعیت استفاده از قراین:

استفاده از قراین یک امر مشروع است که قرآن کریم، سنت نبوی و قضاوت های سلف و قوانین ناقله کشور آنرا نه تنها تائید بلکه به آن تشویق مینمایند.

الف - قرآن کریم:

۱- خداوند متعال در قرآن مجید فرموده است: { قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِّنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِّنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِّنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِّنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ } (۱۰).

یوسف گفت: او مرا با نیرنگ و زاری به خود می‌هخواند (و می‌خواست مرا گول بزند! جدال و دفاع به اوج خود رسید. در این وقت) حاضری از (حاضران) اهل (خانه آن) زن گفت: اگر پیراهن یوسف از جلو پاره شده باشد، زن راست می‌گوید و یوسف از زمره دروغگویان خواهد بود. و اگر پیراهن یوسف از پشت پاره شده باشد، زن دروغ می‌گوید و یوسف از زمره راستگویان خواهد بود. هنگامی که (عزیز مصر) دید پیراهن یوسف از پشت پاره شده است، گفت: این کار از نیرنگ شما زنان سرچشمه می‌گیرد. واقعاً نیرنگ شما بزرگ است.

در آیات فوق برای تعیین مجرم و تثبیت جرم روی قرینه تأکید شده. قرینه نه تنها در اسلام بلکه مردمان قرنهای گذشته نیز قرینه را مدار اعتبار قرار داده اند و قرآنکریم آنرا به نحوی حکایت کرده که حیثیت تائید را دارد.

ب- سنت نبوی:

۱- از حضرت عبدالرحمن فرزند عوف (رض) روایت شده است:

«أَنَّهُ قَالَ بَيْنَا أَنَا وَأَقِفٌ فِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ نَظَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَشِمَالِي فَإِذَا أَنَا بَيْنَ غُلَامَيْنِ مِنَ الْأَنْصَارِ حَدِيثَةَ أَسْنَانُهُمَا تَمَنَّبَتْ لَوْ كُنْتُ بَيْنَ أَضْلَعٍ مِنْهُمَا فَعَمَزَنِي أَحَدُهُمَا فَقَالَ يَا عَمِّ هَلْ تَعْرِفُ أَبَا جَهْلٍ قَالَ قُلْتُ نَعَمْ وَمَا حَاجَتُكَ إِلَيْهِ يَا ابْنَ أَخِي قَالَ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ يَسُبُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ رَأَيْتُهُ لَا يُفَارِقُ سَوَادِي سَوَادَهُ حَتَّى يَمُوتَ الْأَعْجَلُ مِنَّا قَالَ فَتَعَجَّبْتُ لِذَلِكَ فَعَمَزَنِي الْآخَرُ فَقَالَ مِثْلَهَا قَالَ فَلَمْ أَنْسَبْ أَنْ نَظَرْتُ إِلَى أَبِي جَهْلٍ يَزُولُ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ أَلَا تَرِيَانِ هَذَا صَاحِبُكُمَا الَّذِي تَسْأَلَانِ عَنْهُ قَالَ فَأَبْتَدَرَاهُ فَضَرَبَاهُ بِسَيْفَيْهِمَا حَتَّى قَتَلَاهُ ثُمَّ أَنْصَرَفَا إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ أَيُّكُمَا قَتَلَهُ فَقَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنَا قَتَلْتُ فَقَالَ هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا قَالَا لَا فَتَنَظَرَ فِي السَّيْفَيْنِ فَقَالَ كِلَاكُمَا قَتَلَهُ وَقَضَى بِسَلْبِهِ لِمَعَاذِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْجُمُوحِ وَالرَّجُلَانِ مُعَاذُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْجُمُوحِ وَمُعَاذُ بْنُ عَفْرَاءَ» (۱۱).

حضرت عبدالرحمن بن عوف (رض) فرمود من در روز بدر استاده بودم به طرف را ست وچپم نظر کردم که خود را در میان دو غلام از انصاریافتم که شمشیرهای شان آماده بود که آرزو کردم کاش در میان این دو قرار میگرفتم پس یکی آن اشاره کردای کاکا ابوجهل را میشناسی من گفتم: بلی ای برادرزاده چه نیازی به آن داری؟ گفتم: خبرشدم که رسول خدا (ص) را دشنام میدهد قسم به ذاتی که نفسم درید او است اگر ببینم آنرا تادم مرگ از او جدا نخواهم شد پس تعجب کردم که دومی آن مثل شخص اول گفت: پس نظر کردم به سوی ابوجهل که در میان مردم قرارداداشت سپس (اشاره کنان) گفتم آیا نمی بینید آن شخصی است که از او پیرسان کردید، پس به طرف آن حمله نموده و او را به ضرب شمشیر از پای در آوردند و پس از آن بسوی رسول خدا (ص) رفته اطلاع دادند، پیامبر اکرم (ص) فرمودند: کدام یکی شما او را کشته است؟ هریکی میگفت: من کشته ام، پیامبر (ص) فرمود: آیا شمشیرتان را پاک کرده اید؟ گفتند نه، پیامبر (ص) هردو شمشیر را معاینه کرد سپس فرمود هردوی شما او را کشته اید.

۲- از حضرت ابوهریره رض روایت شده است: { أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُنْكِحُ الْأَيِّمَ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكِحُ الْبِكْرَ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تَسْكُتَ } وفي رواية عن عائشة أنها قالت: يا رسول الله ان البكر تستحي قال رضاها صمتها { (۱۲).

یعنی پیامبر (ص) گفت به نکاح داده نشود بیوه تا امر نکند و به نکاح داده نشود دختر تا از وی اجازه خواسته نشود، گفتند: یا رسول خدا اجازه دادن دختر چگونه میباشد، پیامبر گفت اینکه سکوت کند.

و در روایت دیگر از حضرت عایشه (ض) عنها آمده است که گفت: یا رسول خدا دختر از حیا سخن نمیگوید، پیامبر گفت: رضای دختر خاموشی اوست.

سکوت دختر قرینه است که از آن رضای او معلوم میشود و اگر راضی نباشد جواب رد میدهد و دادن جواب رد بی حیایی شمار نمیشود.

پیامبر (ص) در جنگ بدر تعداد افراد دشمن را از شمار شتران که ذبح میکردند دریافت و فهمیدن که ده شتر کشتن علامه تعداد دشمن از ۹۵۰ تا ۱۰۵۰ نفر است .

ج- آثار صحابه به اعتبار قراین:

۱- زنی به نزد حضرت عمر (ض) آمده از شوهرش شکایت نمود گفت : او از بهترین انسانهای دنیاست که شب تا صبح نمازی خواند و روز روزه میگیرد آن زن باحیا شکایه اش را به صراحت ذکر نکرد . حضرت عمر (ض) گفت: خدوند (ج) ترا جزای نیک دهد که از شوهرت به نیکی یاد کردی آن زن بازگشت کعب (رض) فرمود: یا امیرالمومنین آیابه شکایت عارضه رسیدگی نمودی حضرت عمر (رض) گفت : چه شکایت بود؟ حضرت کعب گفت : شکایت از شوهر داشت مطلب زن آن بود مردی که همه روز روزه دارد و همه شب نماز میگذارد نمیتواند به امور زنا شوهری رسیدگی کند حضرت عمر (رض) تودرمیان ایشان قضاوت کن کعب گفت : چه گونه فیصله می نمایم در حالیکه تو وجود داری یعنی حق قضا از تو است ؟ عمر (رض) گفت : ظرافت ترا من ندارم کعب (رض) فرمود : خداوند میفرماید : {فانكحوا ما طاب لكم من النساء .....} . شوهر حق دارد تا چهار زن بگیرد که در آن صورت سه شب بعد نوبت این زن میرسد، اکنون باید از چهار شب و روز یک شب و روز را با این همسر سپری نماید و سه شب و روز دیگر روزه دارد و نماز بگذارد، حضرت عمر (رض) فرمود: این فیصله ات دقیق تر از فهم موضوع است . پس قرینه صارفه ی است که کلام را از معنای حقیقی به معنای مجازی آن سوق می دهد (۱۳).

۲- مرد انصاری همراهِ مادرش به نزد حضرت عمر(رض) دعوی داشتند مردانصاری میگفت: این زن مادرمن است زن انکارکرد و فرزند شاهد نداشت و خانم گروهی را شاهد آورد که این مرد غلام دروغ گوی است به این زن تهمت میکند حضرت عمر(رض) امر کرد او را بزنند ناگهان حضرت علی (رض) آمد و از موضوع پرسان نمود؛ چون از واقعه خبر شد از زن پرسید و او انکار کرد به غلام گفت: تو هم مثل او انکار کن مرد گفت: ای فرزند کاکای رسول خداوند (ج) این زن مادر من است، حضرت علی (رض) گفت: انکار کن من پدر تو، حسن و حسین(رض) برادران تو: غلام انکار کرد سپس حضرت علی (رض) به اولیای زن گفت: آیا به حکم من در حق این زن راضی هستید؟ گفتند: آری! علی (رض) به حاضرین گفت: گواه باشید که من این زن را به این غلام بنکاح دادم ای قمبر همیان پول را بیاورید و بعد از آوردن که ۴۸۰ درهم بود آنرا بحیث مهر به زن داد و به غلام گفت: ازدست خانمت بگیر من بعد تو شوهر روی هستی، و قتیکه غلام رفت زن صدازد یا ابا حسن الله الله او در دوزخ هست قسم بخدا که او فرزند من هست او چنین حکایت کرد پدر او سیاه پوست حبشی بود، برادرانم من را به زنی برای اودادند از آن حبشی این غلام را حمل برداشتم و آن مرد در جنگ کشته شد و این غلام را به قریه بنی فلان فرستادم که در آنجا بزرگ شد حالا ننگ و عارم می آید که این فرزندم باشد، حضرت علی (رض) گفت: من ابوالحسن حکم میکنم که این مرد فرزند این زن است(۱۴).

این دو قضیه متذکره که در زمان خلافت حضرت عمر(رض) بوقوع پیوست، در واقعه اول محل استشهداد، حیا خانم است که موضوع را به شکلی کنایه مطرح نمود که کعب بن سوار(رض) آن را قرینه به عدم ادای حق بیتوته او از طرف شوهرش دانست. و در واقعه دوم حضرت علی (رض) از حرکات زن و خویشاوندانش استنباط کرد که شاید

قضیه رنگی دیگری را داشته باشد؛ بنابراین مسئله ازدواج را مطرح و از آن من حیث قرینه به ثبوت نسب استفاده کرد.

د- از نظر قوانین:

۱- **مجله الاحکام**: « أحد اسباب الحكم القرينة القاطعة ايضاً » (۱۵).

یکی از اسباب ثبوت حکم قرینه قاطعه نیز می باشد.

۲- **قانون مدنی**: قاضی باید یافته ها و دستاورد های علوم جدید را بیشتر مورد اهمیت قرار دهد؛ چنانکه قانون مدنی مشعر است: « قرینه قانونی که به مصلحت شخص موجود شود، وی را از سایر طرق اثبات بی نیاز می سازد، مگر تا زمانی که نص قانونی به خلاف آن موجود نشود. نقض قرینه قانونی به دلیل عکس آن جواز دارد (۱۶).

قاضی در مورد قضیه مدعی بها اگر فاقد آگاهی مستقیم باشد ناگزیر باتوسل به طرق ممکن حقیقت را دریابد و از اهل خبره استفاده نماید تا به خطانورد؛ چنانکه قانون مدنی به آن مشعر است: « قاضی می تواند قرائنی را که توسط قانون پیش بینی نشده و از حالات مربوط به دعوی استنباط شود، در نظر گیرد، مگر استناد به آن تنها در صورتی شده می تواند که قانون در آن اثبات را به شهادت مجاز دانسته باشد (۱۷).

۳- **قانون اصول محاکمات مدنی**: « در فقره دوم وسایل ثبوت که اسباب

حکم را تشکیل میدهند، آمده است: بینه (اسناد، شهود، قراین قاطعه و مستنبطه).

« قرینه قاطعه آن است که به دلالت آن وجود یک امر مجهول، معلوم می گردد، این دلالت قرینه را به حدیقین رسانیده از ظاهر آن در اصل موضوع متنازع فیها استفاده بعمل می آید (۱۸).

اکنون شیوه محاکمه به ویژه در حالاتی که قراین و دلایل کافی از جمله معاینات تخنیکی در اثبات موارد در میان باشد از اهل فن و کار، در موضوعات پیچیده و مغلق طلب

کمک نماید؛ زیرا تجربه و سوابق نشان می‌دهد که در برخی موارد استفاده از تکنیک‌های فنی توسط کارشناسان و متخصصین، مشکلات بزرگی را در راه اثبات حقایق و تأمین عدالت در برابر محاکم قرار دارد، موضوع را حل می‌نماید.

قضاوت‌های سلف بر مبنای قراین:

قاضی باید از ظرافت و هوشیاری خویش تا حد نهایی برای درک حقیقت و واقعیت کاربگیرد و استفاده نماید، چنانچه واقعه‌های ذیل دلالت بر این مدعی دارند.

۱- ایاس قاضی بصره بود شخصی نزدش آمد که اینقدر مال را نزد فلان کس ودیعت گذاشتم فعلاً منکراست، ایاس گفت: بعد از دوازده روز نزد من بیا و این امر را مخفی نگهدار آن شخص ودیعت گذاشته شده را قاضی طلب کرد و گفت: من مالی بسیار دارم اگر خانه تو جای محفوظ باشد برایت تسلیم کنم و برای تسلیمی و نگهداری آن وسایل و جای آماده بساز.

عارض اول نزد قاضی آمد قاضی گفت: برو مالت را طلب کن اگر داد خوب و اگر انکار کرد، بگو به قاضی اطلاع می‌دهم و قتیکه مودع از طرف مودع صاحب مال، تهدید به شکایت قاضی شد، شخصی که مال نزد او امانت بود، آنرا به مالک اصلی اش سپارید و آن شخص مودع (امین نما) نزد قاضی آمد تا اقرار و عده مال و ثروت قاضی را تسلیم شود، قاضی با تهدید او از دفتر بیرون ساخت (۱۹).

این ظرافت قاضی قرینه برای اثبات حق مودع از مودع امین نما شد که امر مجهول را توسط این زیرکی اش ثابت ساخت.

۲- دو نفر نزد ایاس فرزند معاویه در دو قتیفه دعوی کردند یکی آن سبزدیگری سرخ بود یکی آن گفت در حوض غسل نمودم و چادر خویش را بیرون آن گذاشتم بعد از آن این شخص آمد چادر خویش را زیر چادرم گذاشته در حوض غسل کرده پیش از بیرون

شدن من چادرم را گرفته است و من بعد از او خارج شدم و او را دنبال نمودم به گمان اینکه این چادر از او است ایاس گفت: گواه دارید؟ گفتند: نه: ایاس گفت: شانه موی را حاضر کنید، سرهر دو را شانه کرد، از سریکی تارسرخ و از سردیگری تارسبز پیدا شد، پس چادرسرخ را به صاحب تارسرخ و چادرسبز را به صاحب تارسبز فیصله کرد (۲۰).

در شریعت اسلام، شواهدی یافت می شود که قرینه در آن قابل اعتبار بوده و بالای آن احکام شرعی مرتب می گردد؛ مانند استهلال که دال بر زنده متولد شدن فرزند است. استهلال به صدای ضعیفی گفته می شود که از کودک تازه به دنیا آمده شنیده می شود. این قرینه در فقه اسلامی می تواند میراث کودک در قدم نخست برای خودش سپس اگر کودک بمیرد ورثه او از وی ارث می برند و نیز توسط همین استهلال مستحق نماز جنازه می گردد.

انواع قراین :

قراین به صادق و قرینه کاذبه تقسیم می شود که قرینه صادق آن در باب اثبات از اعتبار شرعی برخوردار است و قرار ذیل به دو نوع تقسیم می گردد :

۱- **قرینه قاطعه** : قرینه قاطعه آنست که دلالت آن به مدعی و حقیقت واضح بوده این دلالت، قرینه را به حد یقین رسانیده؛ لذا از ظاهر آن در اصل موضوع متنازع فیها استفاده بعمل می آید.

مثال اول: هرگاه شخص تصرفات مالکانه شخص دیگری را مشاهده نماید و راجع به مالک بودن خود با وجود نبودن اعدار قانونی مانند صغارت، جنون و امثال آن دعوی نکند بعداً اگر دعوی نماید، دعوی ملکیت وی به دلالت قرینه قاطعه منتفی است (۲۱).

مثال دوم: اگر نجار و صاحب خانه در تیشه واره دعوی کردند مدعی بها به وسیله قرینه به نجار حکم میشود و اگر دعوی در چوب و دروازه بود به صاحب خانه حکم میشود ،

اگر دوشخص در کشتی که محموله آن آرد بود دعوی داشتند یکی آن تاجر و دیگری کشتی بان (ناخدا) بود و هیچکدام آنها بینه نداشت به وسیله قرینه ، آرد به تاجر و کشتی به ناخدا حکم میشود (۲۲).

۲- قرینه مستنبطه: قرینه مستنبطه عبارت از قرینه ای است که محکمه از حالات مربوط به دعوی و جریان محکمه آنرا استنباط و بعد بحیث دلیل در حکم خود با آن اتکاء مینماید، ولی اتکاء به قرینه مستنبطه در صورت وجود نص صریح قانون جواز ندارد. از ملاحظه احوال و طبایع عرف و عادات و اشکال داد و ستد مردم میتوان قرینه را بوجود آورد و آنرا در بعضی حالات قابل حکم و استناد شناخت؛ مثلاً طبیعت داین اجازه نمیدهد که داین سند را قبل از اخذ دین به مدیون بدهد؛ بناءً هرگاه سند دین نزد داین وجود نداشته باشد، حالت مذکور قرینه بر این است که مدیون دینش را ایفاء کرده .

پس چنین نتیجه گیری میشود که: یک حادثه بایک واقعه یک قرینه را اگر برداشت کرد، قرینه مستنبطه است و از قرینه قاطعه ضعیفتر به نظر میخورد، و اگر یک حادثه با یک واقعه متضمن دو قرینه یا بیشتر از آن بود، قرینه قاطعه است یعنی دو قرینه مستنبطه که یکدیگر را تقویت نماید در نتیجه قرینه قاطعه را تشکیل میدهد.

قراین مستحذثه:

در شرایط کنونی علم به اکتشافات جدیدی دست یافته که در بیان حقیقت و کشف جرم کمک می نماید که مهمترین قراین حادثه و جدید قرار ذیل ذکر می گردد:

۱- نشان انگشت: این یک معجزه الهی است که آثار انگشت دونفر با وجودیکه هردو از یک شکم باشد، مشابه نیست؛ چنانکه الله متعال میفرماید: {أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ} (۲۳).

آیا انسان می‌هپندارد که ما استخوانهای (پوسیده و پراکنده) او را گرد نخواهیم آورد، آری! (آنها را گرد می‌هآوریم) ما حتّی می‌هتوانیم سر انگشتان او را (که یکی از دقائک اندام بدن است) کاملاً همسان خودش بیافرینیم.

حق تعالی در بندهای انگشتان انسان، نقش و نگاری را به صورت دام خطوط ساخته است که هیچگاه با دیگری ملتبس نمی‌شود، فقط دریک سانتی چنان امتیازاتی گذاشته که با وجود اشتراک این بندها در میلارد ها انسان، خطوط انگشت یکی با دیگری التباس پیدا نمی‌کند و از قدیم الایام تا امروز به نشان انگشت، امتیازی داده شده که داوریهای دادگاه، بر آن مبتنی می‌باشند و با تحقیق فنی معلوم شده است که این فرق تنها در سر انگشت نیست بلکه خطوط و بندهای هر انگشت هم این ویژه گی را دارد.

در زمان قبل از میلاد هم استفاده از نشان انگشت در قاره آسیا و شمال افریقا به شکل عادی معمول بود، ولی بصورت علمی و فنی بخاطر تثبیت شخص در قرن هفدهم میلادی مورد استعمال قرار گرفت.

نشان انگشت از وسایل علمی معاصر است که مسئولین در کشف جرم و شناسایی مجرمین از آن استفاده می‌گیرند؛ زیرا تجارب بدست آوردن نتیجه مطلوب از آن را تصدیق می‌کند، هرگاه نشان انگشت شخص معین نزد قاضی ثابت گردید، به آن اعتماد نماید.

۲- آثار اقدام: قبل از قرن نزده میلادی شناخت آثار اقدام اصل شرعی دارد؛ چنانکه انس (رض) از پیامبر(ص) روایت می‌نماید: «قدم رهط من عکل علی النبی (ص) كانوا فی الصفة، فاجتوا المدينة فقالوا: یا رسول الله ابغنا رسلا، فقال: ما اجدلکم إلا ان تلحقوا بإبل رسول الله، فأتوها، فشربوها من ألبانها وابلها حتی صحوا وسمنوا، وقتلوا الراعی واسترقوا الذود، فأتی النبی (ص) الصریخ، فبعث الطلب فی آثارهم، فما ترجل

النهار حتى أتی بهم، فامر بمسامیر فحمیت فکحلهم، وقطع ایدیهم وارجلهم وما حسمهم، ثم ألقوا فی الحره یتسقون، فما سقوا حتی ماتوا» (۲۴).

انس (رض) می فرماید: گروهی از عکلی نزد رسول الله (ص) آمدند و در صفت اقامت کردند، که جوی مدینه با ایشان سازگاری نکرد؛ بنابراین پیش شتران رسول الله (ص) از شیر ویشاب آنها استفاده نموده صحتمند و فربه شدند، چوپان شتر را به قتل رسانیده و شتران را به غارت بردند، و قتیکه پیامبر (ص) از موضوع آگاهی حاصل کرد، افرادی را غرض دستگیری ایشان با تعقیب آثار اقدام شان فرستاد، که در همان روز دستگیر، دست و پای و ایشان را قطع کرده در هوای گرم گذاشت که تشنه جان دادند.

از این حدیث دانسته میشود که پیامبر اکرم (ص) در تعقیب و جستجوی جنایت کاران از آثار اقدام استفاده کرده، ولی در این زمان احتیاط لازم است، تا اشخاص فنی و متدین با این کار اقدام کنند؛ زیرا در غیر آن احتمال دارد اشخاص بی گناه قربانی جرم اشخاص گنه گار گردد.

۳- **سگ های پولیسی:** از جمله قراین مهم و معمول در شرایط فعلی، شناسای مجرمین به وسیله استشمام کلاب پولیسی است؛ زیرا قرار معلوم، میدانهای بخاطر تعلیم و تمرین در برخی کشورها برای آنها وجود دارد، از استخدام آنها در کشف بعضی جرایم و بالأخص در جرایم مخدرات، نتیجه مطلوبی بدست آمده است؛ بنابراین برای قاضی استخدام و استفاده از سگهای تعلیمی در کشف جرم، مانند استفاده از سگهای تعلیمی برای شکار امر مباح می باشد؛ چنانکه الله متعال میفرماید: { یَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ } (۲۵).

از تو می پرسند که چه چیز (از خوردنیها و نوشیدنیها) بر آنان حلال شده است ؟
 بگو: بر شما چیزهای پاکیزه حلال شده است و (نیز شکاری که) حیوانات شکاری صید
 می کنند و شما بدانها آموخته اید از آنچه خدا به شما آموخته است از نخجیری که چنین
 حیوانانی برای شما (شکار می کنند و خود از آن نمی خورند و سالم) نگاه می دارند
 بخورید و (به هنگام فرستادن حیوان به سوی شکار) نام خدا را بر آن ببرید، و از خدا
 بترسید، چرا که خداوند سریع الحساب است.

پس از این آیه معلوم می شود که سگ مخلوقی است که الله متعال استعداد تعلیم را
 در برخی قضایا در آن نهفته است؛ بنابراین در عصر حاضر استفاده از سگ های تعلیمی در
 کشور های پیشرفته جهان، بیشر معمول گردیده است.

۴- کشیدن جسد میت مدفون از قبر: باز کردن قبر بعد از دفن در شریعت

اسلام امر حرام است؛ زیرا حرمت مسلمان میت مانند حرمت مسلمان زنده است، ولی
 بخاطر تثبیت سبب وفات در صورتیکه به شکل نامعلوم به قتل رسیده باشد، پس ضرورت
 با توجه به تقدم طب و تعدد وسایل تحقیق در امور جنایی ایجاب می نماید، تا جسد
 مدفون معاینه و سبب وفاتش که مواد زهری، اسلحه ناریه و یا خفه ولت و کوب و وسایل
 دیگر است، معلوم گردد؛ چنانکه هیئت کبار علماء در کشور سعودی در قرار ۴۷ تاریخ
 ۲۰- ۸- ۱۳۹۶ هجری قمری کشیدن جسد میت را به اغراض ذیل در صورت ضرورت
 جایز گفته اند:

اول- کشیدن جسد میت به غرض تحقیق دعوی جنایی.

دوم- کشیدن جسد میت به غرض تحقیق امراض وبائی و ساری، بخاطر گرفتن تدابیر
 وقایوی.

سوم- کشیدن جسد میت به غرض علمی و تعلیمی.

نظر به فتوی فوق تشریح میت بخاطر اهداف فوق بر مبنای ضرورت جایز است؛ بنابراین قاضی در کشف حقیقت، بخاطر تطبیق عدالت از تشریح در صورت ضرورت کار گرفته می تواند.

۵- **معاینه خون، پیشاب و اسپرم:** معاینه، تحلیل و تجزیه مواد متذکره موجود در آله استعمال شده، لباس و مکانهای نزدیک حادثه در لابراتوار ها، نتایج مفیدی را در اختیار قاضی قرار داده و به شناسای جرم و مجرم کمک می نماید، ولی بخاطر احتمال تشابه میان خون دوفنر، قطعیت آن امر اتفاقی نیست؛ زیرا امکان خطا در تحلیل وجود دارد؛ بنابراین معاینات در نفی جرم از مجرم کمک می نماید، بخلاف اثبات جرم که نیازی به تدقیق بیشتر دارد، بر قاضی لازم است، تا از اهل خبره که ثقه و عادل باشد، سوال و با کمک از پاسخ آنها از این قرینه در توصل به حق استفاده نماید.

۶- **تصویر و فوتوگرافی:** از وسایل جدید دیگر در اثبات ونفی جرم، با آن در خصومات استناد می نمایند، تصویر های معمول در میان مردم اعم از ادارات رسمی و شخصی است، که شامل اشخاص، وقایع و اسناد مکتوب میگردد که از جمله قراین جدید و ادله اثبات شناخته میشود و محققین جنایی در تحقیقات شان از آن استفاده بیشتر می نمایند، مگر در آن امکان تدویر به وسیله تشابه، تبدیل و تغییر وجود دارد؛ بنابراین بدون تصدیق و تایید ارگان های فنی رسمی که مطابق اصل است، دلیل قاطع شده نمی تواند و قاضی مسلمان با نظر داشت ملاحظاتی فوق از اهل خبره که از جمله ثقات باشند، در شناخت تصویر اصلی و تفکیک آن از تصویر جعلی، طلب استعانت و همکاری نماید.

۷- **تسجيل اصوات (ثبت صداها):** از قراین جدید دیگر می توان از ثبت آواز ها نام برد، که در این قرینه احتمال تزویر و شبهه زیاد است؛ زیرا تشابه اصوات و امکان تقلید از صداها در میان مردم یک امر مسلم بوده و قرار مشاهده برخی افراد آواز خویش را

مانند صداهای اشخاص متعدد به نمایش می گذارد، با وجودیکه برخی به این نظر است که وسایل جدید معاصر توان تفکیک صدای اصلی را از جعلی دارد، ولی باز هم از اشکال خالی بوده نمی تواند (۲۶).

نتیجه:

در این مقاله تحقیقی، به دست آورد های حاصل شده تحت عنوان نتیجه، قرار شرح ذیل اشاره میگردد:

۱- قرینه عبارت از: علامتی که شارع به آن تصریح کرده، یا مجتهدین آن را استنباط نموده و یا در نتیجه غور و بررسی دقیق قضاة از حادثه، ظروف و شرایط اجتماعی و حالات طرفین دعوی بمیان آمده باشد، است؛ بنابراین در فقه اسلامی و قوانین نافذ کشور، قراین از جایگاه خاصی برخوردار و از جمله اسباب حکم شناخته است.

۲- آیات و احادیث که به ارتباط استفاده از قرینه وارد شده بدون شک شامل همه انواع قراین و امارات است؛ زیرا واژه قرینه از نظر فقهی اماره ظاهری را که دال بر شیء خفی باشد در بر میگیرد؛ بنابراین داشتن وسایل جدید و استفاده از آن بخاطر کشف حقیقت یک امر ضروری است؛ چون قراین ابزاری است که باعث تسریع و تقویه سیستم عدلی و قضایی در جامعه کنونی میگردد.

۳- قرینه با همه انواع و اقسامش کمکی زیادی به اعتبار اثبات حق به قاضی می نماید، تا با استفاده از آن حق را از ناحق و مجرم را از غیر مجرم تشخیص کند؛ بنابراین استعمال اینگونه قراین با مراعات شرایط آن نیاز قرن بیست و یک است؛ زیرا با پیدا شدن وسایل و تکنالوژی جدید استفاده از قراین اهمیت بیشتری را کسب نموده است.

۵- در اخیر تبیین اصالت فقه اسلامی و پیروی قوانین وضعی از آن ثابت شد؛ زیرا وسایل مستحدثه از قبیل آثار انگشتان و سگ های تعلیمی در قرن ۱۹ میلادی به وجود

آمد، درحالیکه آیه سه و چهار سوره قیامه و آیه چهارسوره مائده چهارده قرن پیش از امروزه آن اشاره کرده است.

و امید است که این مقاله در تشویق استفاده از وسایل و تکنالوژی جدید در چوکات مراعات آداب اسلامی به جای استفاده از روش های کهن نقش مثبتی را ایفاء کرده بتواند.

فهرست مراجع:

- ۱- یوسف: ۱۸.
- ۲- صافات: ۵۱.
- ۳- قشیری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم مع النووی، لبنان: مطبعه دارالفکر، سال ۱۳۹۸ ه ق، ج ۷، ص ۱۵۷.
- ۴- لویس معلوف، المنجد عربی فارسی، ترجمه، محمد بندر "ریگی"، تهران: انتشارات ناصر خسرو، سال ۱۳۸۰ ه ش ج ۲ ص ۱۰۴۳۵.
- ۵- جندی، عبدالملک، الموسوعه الجنائیه، مصر: مطبعه اعتماد، سال ۱۳۶۰ ه ق، ج ۱، ص ۳۵۸.
- ۶- زحیلی، وهبه، فقه الاسلامی وادلته، پاکستان: مکتبه رشیدیہ(بدون تاریخ) ج، ۸، ص، ۶۱۲۹.
- ۷- لجنه من العلماء، مجله الاحکام العدلیه، کابل: مطبعه دولتی سال ۱۴۲۲ه ق، ص ۱۰۱.
- ۸- دیانی، عبدالرسول، ادله اثبات دعوا در امورمدنی و کیفری، تهران: کتابخانه ملی، ص، ۲۶۵.
- ۹- یوسف: آیه ۲۸.
- ۱۰- ابن قیم، شمس الدین، محمد، الطرق الحکمیة فی السیاسه الشرعیه، سعودی: بیت الافکار، ص ۱۳.
- ۱۱- قشیری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم النووی، لبنان: مطبعه دارالفکر، سال ۱۳۹۸ ه ق، ج ۳، ص ۱۳۷۲.

- ۱۲- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری، مصر: مطبعه ازهر (بدون تاریخ) ج ۷، ص ۲۳.
- ۱۳- براهیم، عبدالرحمن، القضاء ونظامه، مکه المکرمه: مطبعه ام القرى، سال ۱۴۰۹ ه ق، ص ۷۰۶.
- ۱۴- ابن قیم، شمس الدين، محمد، الطرق الحكيمه فى السياسه الشرعيه، سعودی: بيت الافكار، ص ۲۵.
- ۱۵- لجنه من العلماء، مجله الاحكام العدليه، کابل: مطبعه دولتى سال ۱۴۲۲ه ق، ماده، .
- ۱۶- وزارت عدليه، قانون مدنى، کابل: مطبعه دولتى، سال ۱۳۵۵ ه ش ماده، ۱۰۳۱.
- ۱۷- وزارت عدليه، قانون مدنى، کابل: مطبعه دولتى، سال ۱۳۵۵ ه ش، ماده، ۱۰۳۴.
- ۱۸- وزارت عدليه، قانون اصول محاكمات مدنى، کابل: مطبعه دولتى: ۱۳۶۷ه ش، ماده، ۲۷۲، و ۳۳۸.
- ۱۹- ابن قیم، شمس الدين، محمد، الطرق الحكيمه فى السياسه الشرعيه، سعودی: بيت الافكار، ص ۲۵.
- ۲۰- ابن قیم، شمس الدين، محمد، الطرق الحكيمه فى السياسه الشرعيه، سعودی: بيت الافكار، ص ۲۵.
- ۲۱- وزارت عدليه، قانون اصول محاكمات مدنى، کابل: مطبعه دولتى: ۱۳۶۷ه ش، ماده، ۲۳۸.
- ۲۲- لجنه من العلماء، مجله الاحكام العدليه، کابل: مطبعه دولتى سال ۱۴۲۲ه ق، ص، ۱۰۱.
- ۲۳- قيامه: ۳- ۴.
- ۲۴- عسقلانى، احمد بن على، فتح البارى شرح صحيح البخارى، سعودی: دارالسلام ج ۱۲، ص، ۱۱۱.
- ۲۵- مائده: ۴.
- ۲۶- جيزانى، محمد بن حسين، فقه النوازل، سعودی: دارابن الجوزى، ج اول، ص ۴۰۶- ۴۰۸.

محقق محمد یعقوب عبدالرحیم زی

زنده‌گی نامه مختصر ابن جوزی و معرفی کتاب تلبیس ابلیس

علماء و دانشمندان اسلامی بعد از صحابه کرام چراغ درخشان امت اسلامی میباشند. که علوم و فرهنگ اسلامی را رونق بیشتر بخشیده اند و هر یک در تفسیر و توضیح کتاب الله و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم نقش برانده داشته اند علوم اسلامی ما لامال خدمات علمی و فرهنگی ایشان میباشد و جا دارد از هر کدام ایشان در هر مقطع زمان یاد بود نیکو صورت گیرد و همچنان کار کرد های علمی و دینی ایشانرا قدوه راه خویش قرار بدهیم فلهدا خواستم از عالم ارزشمند و گرامی آن زمان ابن جوزی رحمة الله علیه و کتاب مشهور وی تلبیس ابلیس بیان مختصر ارایه نمایم. تا از یک طرف سپاسگذاری از خدمات ارزنده عالم متبحر باشد و از طرف دیگر از کارنامه های ارزشمند ایشان علاقمندان علم و فرهنگ اسلامی مستفید گردند و یاد بود ایشان را گرامی دارند .

اسم و خانواده ابن جوزی رحمة الله عليه:

اسم کامل ابن جوزی رحمة الله عليه قرار ذیل است:

شیخ الاسلام، عالم العراق، شیخ، امام، علامه، حافظ، مفسر، محدث، مؤرخ، جمال الدین أبو الفرج رحمة الله عليه به (ابن جوزی) به سبب سکونت جد شان در محله فرضة الجوزة در غرب شهر بغداد میباشد. (۲)

امام ابن جوزی رحمة الله عليه در سال ۵۱۱هـ - ق در محله باب حبيب شهر بغداد چشم به جهان گشود (۳)

ابن جوزی رحمة الله عليه در سه سالگی مهربانی و عطوفت پدر را از دست داد و یتیم شد و به سرپرستی مادر و عمه اش زنده گی را سپری مینمود عمه اش او را برای کسب علم به مامایش ابوالفضل محمد بن ناصر بغدادی سپرد.

تعلیمات و استادان ابن جوزی (رحمة الله عليه):

امام ابن جوزی رحمة الله عليه از دوران کودکی به علم و دانش علاقه بی پایان داشت، در دوران کودکی از خوردن چیزهای مشته خود داری می کرد. و از خانه تنها برای نماز جمعه و (جماعت) بیرون می شد و همراهی اطفال بازی نمیکرد. (۴)

اولین سماع علمی وی را امام ذهبی رحمة الله عليه در سن پنج سالگی ذکر نموده است. امام ابن جوزی از دهها عالم جید زمان خویش کسب علم نمود که مشهورترین آنها عبارتند از:

- ۱- ابوالقاسم بن الحصین
- ۲- علی بن عبدالواحد الدینوری
- ۳- ابو عبدالله الحسین بن محمد البارع
- ۴- ابوالسعادات احمد بن احمد المتوکللی
- ۵- اسماعیل بن ابی صالح الموذن
- ۶- الفقیه ابو الحسن بن الزاغونی
- ۷- وهبه الله بن الطیر
- ۸- ابو غالب بن البناء
- ۹- ابوبکر محمد بن الحسین المزرفی
- ۱۰- ابغالبن محمد الحسن الماوردی
- ۱۱- خطیب اصبهان ابا القاسم عبدالله بن محمد
- ۱۲- ابن السمرقندی
- ۱۳- و ابالوقت السجزی (۵)

امام ابن جوزی در میدان تدریس و دعوت :

امام ابن جوزی مثل سائر علماء ربانی تنها به عبادت کردن اکتفاء ننموده بلکه بخش عمده زندگی خود را به دعوت الی الله و تدریس علوم وقف نموده بود. نخستین بار در سال ۵۲۰ قمری که هنوز کودک کی ۹ ساله بود بر منبر نشست و موعظه ایراد فرمود، وی بعد از مدتی از بهترین واعظین وقت خود شمرده شد. در مجلس موعظه وی خلیفه مسلمین، وزراء، علماء فہقاء قضات، شیوخ و بزرگان شرکت می نمودند. که اشتراک کنندگان در موعظه وی از هزارها نفر تجاوز می نمود.

به وسیله امام ابن جوزی ۱۰۰ هزار تن توبه کردند و هزارها تن نیز به وسیله وی اسلام آوردند .

تدریس بخش مهم از زندگی ابن جوزی رحمة الله علیه را در بر می گرفت وی استاد بزرگ و توانا بود وی در چهار مدرسه تدریس می گرد.

شاگردان ابن جوزی (رحمة الله علیه)

گروه زیادی در رشته های مختلف علمی از ابن جوزی بهره مند شده اند، که مشهور ترین آنها عبارتند از:

- طلحه العلی
- ابو عبدالله بن تیمیه
- محی الدین یوسف
- ابوالمظفر شمس الدین
- شیخ موفق الدین
- حافظ عبدالغنی ابن الدیثی
- ابن القطیعی
- ابن النجار
- ضاء یلدانی
- ابن الخلیل
- ابن عبدالدایثم
- عبداللطیف حرانی

گروه دیگری که از او اجازه روایت اخذ کرده اند عبارتند از :

ابن حبیرالاندلسی

ذکی الدین عبدالعظیم

صائن الدین

ناصر الدین بن الحنبلی

شیخ شمس الدین عبدالرحمن

احمد بن ابی الخیر

خضر بن حمویه

قطب بن عصرون (۶)

عقاید و افکار امام ابن جوزی:

ابن جوزی شخصیت ممتاز اهل سنت ، حنبلی مذهب بود، در ساحه تفسیر، حدیث، فقه و سیرت از بزرگترین علماء وقت بود، مناظرات و مبارزات او در خطابه ها و جلسات تدریس با اهل بدعت آشکارا بود.

در زندگی خویش خدماتی متعدد را برای اسلام و مسلمانان نموده است که از آن جمله تالیف کتابهای متعدد میباشد که تعداد آن از دو صد عنوان کتاب بیشتر میباشد ما در این بحث خود تنها نام چند اثر معروف ابن جوزی را ذکر میکنیم بخاطر که ذکر تمام کتب علامه ابن جوزی از توان این مقاله خارج است صرف یک تعداد آنرا ذیلا به معرفی می گیریم:

- زادالمسیر فی علم التفسیر

- آفة اصحاب الحدیث

- اخبار اهل الرسوخ

- دفع الشبهه التشبيه والرد علی المجسمه

- بستان الواعظین و ریاض السامعین
- تلبیس ابلیس یا الناموس فی تلبیس ابلیس که ان شاء الله در صدد معرفی آن هستیم.

- روح الارواح
- رؤوس القواریر
- صیاد الخاطر
- عجیب الخطب
- الفته الكدالی فی نصیحع الولد
- یاقوت المواعظ و المواعظه
- تنبیه النایم الغمر علی حفظ مواسم عمر
- الطب الروحانی (۷)

وفات ابن جوزی رحمة الله عليه

ابن جوزی رحمة الله عليه پس از هشتاد سال زندگی به سال ۵۹۷ ق. در گذشت (۸) و نظریه مقبولیت عامی که داشت تشییع جنازه شکوهمندی از او به عمل آمد، و در باب حرب بغداد کنار مقبره احمد بن حنبل رحمة الله عليه به خاک سپرده شد.

معرفی کتاب تلبیس ابلیس:

تلبیس ابلیس یکی از مشهور ترین آثار ابن جوزی رحمة الله عليه میباشد وی در مقدمه کوتاه این کتاب می نویسد، پس از رحلت حضرت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) و در گذشت یاران او .... هواها بازگشت و بدعتها به میان آمد .

بیشتر مردم به گروه های گوناگون گرویدند و ابلیس سر بر آورد تا آنان را بفریبد و باطل را بیارآید و تفرقه افکند و گمراهان را گردهم آورد... از این رو من بر آن شدم تا با تالیف تلبیس ابلیس مردم را از نیرنگ های او بر حذر دارم و دامهایش را بنمایانم. (۹)

این جوزی رحمة الله علیه این کتاب را در ۱۳ باب تقسیم کرده که برخی از ابواب آن خود به فصول و بخش های فرعی تقسیم شده است. از آنجای که فصول و بخش های این کتاب بیانگر عقاید و آرای ناب اسلامی است که این جوزی رحمة الله علیه آنرا ذکر نموده است اشاره به مباحث اصلی این ابواب و فصول به شناخت بیشتر شخصیت او کمک می کند.

باب اول - در امر به پیروی از سنت و همراهی با جماعت:

در این باب ابن جوزی با استناد به روایات متعدد لزوم پیروی از سنت نبوی را بیان می کند و با استدلال به حدیث افتراق امت به هفتاد و سه فرقه (اهل سنت و جماعت) را فرقه ناجیه معرفی می کند .

باب دوم - در نکوهش بدعتها و بدعت گذاران:

در این باب ابن جوزی بدعت گذاران را شش گروه اصلی و هر گروه اصلی را به دوازده گروه فرعی تقسیم می کند . گروههای اصلی بدعت گذار از نظر وی عبارتند از حورویه، قدریه، جهمیه، مرجنه... (۱۰)

باب سوم : در تحذیر از فتنه ها و نیرنگهای ابلیس :

در این باب با استناد به قران کریم واحادیث به بیان فریبکاری شیطان می پردازد و می گوید: هر انسانی را شیطانی است و شیطان همانند خون در آدمی جریان دارد و آنگاه فصلی به ضرورت پناه بردن به خدا از شر شیطان اختصاص می دهد.

باب چهارم در معنی تلبیس و غرور:

به نظر وی تلبیس نمایاندن باطل به صورت حق و غرور نوعی نادانی است که نادرست را درست و زشت را زیبا نشان میدهد.

باب پنجم: در ذکر فریبکاری ابلیس در اعتقادات ودینها:

در این باب به بیان بطلان عقاید سوفسطائیان، دهریان، طبایعیان (معتقدان به عناصر چهارگانه)، ثویان، فلاسفه و پیروان آنان، معتقدان به هیاکل (کسانیکه اجرام سماوی را به عنوان جسم روحانیان علوی می پرستند، بت پرستان، پرستندگان آتش و خورشید و ماه، مردم دوران جاهلیت منکران نبوت، یهودان، نصاری، صابیان، مجوس، منجمان، منکران رستاخیز و تناسخیان می پردازد. آنگاه چگونگی فریبکاری شیطان را در اعتقادات امت مسلمان شرح می دهد و در این زمینه از تقلید و اجتهاد و مسایل مربوط به آنها سخن می گوید.

باب ششم در فریفتن عالمان:

در این باب تلبیس شیطان بر عارفان و محدثان، فقهاء، اهل جدل، واعظان و گویندگان قصص و شاعران و دانشمندان را شرح مینماید.

باب هفتم در فریفتن فرمانروایان و پادشاهان.**باب هشتم: فریب کاری در عبادت:**

در این باب چگونگی فریفته شدن عابدان در تطهیر وضوء آذان، نماز، قرائت قران، روزه، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر بیان می شود.

باب نهم در فریفتن زاهدان و عابدان می باشد.

وی در این باب ترک دنیا سرزنش علماء روی گردانی از آموختن علم، ترک مباحات، پشمینه پوشی، حب جاه، ژولیدگی، ظاهر زاهدانه، احتراز از خرید، انگشت

نماشدن ، عجب به عبادت ، عمل به اوهام و پندار به عنوان واقعه ها و ..... را از مصادیق تلبیس ابلیس می شمارد.

باب دهم : در فریفتن صوفیان :

ابن جوزی در آغاز این باب صوفیان را گروهی از زاهدان می شمارد که با صفات، نشانه ها و احوالی از زاهدان باز شناخته می شوند. سپس با استناد بر اخبار به بیان وجه تسمیه این گروه به صوفیه و متصوفه می پردازد و انگاه مباحثی در نادرستی اعتقادات بعضی صوفیان بحث می کند. (۱۲)

باب یازدهم در فریفتن متدینان در آنچه شبیه کرامات است :

این جوزی در این باب قصه های از متدینان را ذکر نموده است که شیطان آنانرا فریب داده بود شیخ مینویسد که هر قدر انسان جاهلتر باشد تسلط بر وی به همان نسبت بیشتر است و هر قدر داناتر باشد تسلط ابلیس بر وی کمتر . از عبادت پیشه گان کس باشد که در ماه رمضان شبی روشنایی در آسمان بیند و گوید : ليله قدر) را دریافتم ، و اگر در ماه رمضان نباشد گوید: در آسمان بر من گشوده شد . چیزی برایش پیش می آید آن را کرامت می پندارد و بسا آن چیز اتفاقی بوده یا از طرف خدا برای امتحان آن شخص بوده و بر خردمند شایسته نیست که این گونه امور بیان نماید هر چند کرامت باشد.

باب دوازدهم در فریفتن مردم امی :

ابن جوزی نمونه از فریفتن مردم امی را ذکر میکند و میفرماید از تلبیسهای ابلیس برامیان ، مقدم داشتن زاهدان است بر عالمان، برتن هر نادانی وجه پشیمینه ای بینند وی را اکرام کنند بویژه که سرفروافکند و از خود خشوع بنماید، و گویند: این کجا فلان عالم کجا؟ این زاهد است و در عمر میوه تازه نخورده وزن نگرفته و آن دنیا پرست است و نمی دانند که عالم برزاهد برتری دارد. خدا بر این عامیان تفضل کرده که پیغمبر (ﷺ) راندیدند

که زیاد زن میگرفت و از کنیزان غنایم برای خود برمی گزید و گوشت می خورد و شیرینی و عسل را دوست داشت، اگر اینها آنحضرت را می دیدند پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) در نظر شان عظمتی را که دارد نمی یافت!

باب سیزدهم در فریفتن عموم مردم با آرزوهای دور و دراز:

شیخ رحمة الله علیه یک مثال جالب را ذکر نموده است و در آن کسی که عمل نمی کند و آرزوهای درو و دراز دارد و کسی که عمل میکند آنرا به شیوه بسیار اعلی بیان نموده است شیخ میفرماید:

مثال کسی که به خیال آرزوی دراز فارغ نشسته و آن دیگری که طبق احتیاط عمل می کند مثل عده ای است که درسفرند و به یک آبادی می رسند، ان آدم احتیاط کار می رود و هر چه لازم سفر است می خرد و تهیه میکند اما آن که اسیر آرزوست و کوتاهی در انجام وظیفه دارد با خود می گوید: بعداً آماده خواهم شد، بسا یک ماه اینجا مقیم باشیم. در این میان شیپور رحیل می نوازند، دومی به اولی غبطه می ورزند و حسرت می خورد و اولی وضعیتی غبطه آور دارد. اولی مثال مردم بیدار و آماده کار در این جهان برای آن جهان است که چون مرگ در رسد پشیمان نشوند. اما کسی که فریب امروز و فردا کردن نفس و شیطان را خورده دم مرگ تلخابه ندامت را به سختی فرومی برد.

نتیجه

از بحث فوق نتایج اهم قرار ذیل بدست میاید:

ابن جوزی رحمة الله علیه از علماء ربانی امت محمد صلی الله علیه و سلم بوده که تمام زندگی خود را برای خدمات اسلام و مسلمین سپری نموده است وی یک امام، داعی، واعظ، خطیب، و مولف آثار گرانمایه بود، کتاب تلبیس ابلیس یکی از شاهکار های مشهور وی میباشد. وی این کتاب خود را باصول و قواعد بسیار اعلی و با استناد ایتهای

قرانی و احادیث نبوی به زیور تحریر آورده است قصص و مثالها اقوال سلف الصالحین را در این کتاب زیبا خود نقل نموده است. که بهترین سرمایه برای یک مسلمان متعهد میباشد همچنان مولف در این کتاب عوامل مسلط شدن شیطان بر انسان را ذکر نموده و همین گونه انواع فریبهای که شیطان از آن برای غوا کردن انسانها استفاده میکند در کتاب خود گنجانیده و راه مقابله در برابر این فریبهای را بیان نموده است من خواندن و عمل کردن بر این کتاب را برای بر هر شخص مسلمان توصیه می نمایم و از الله متعال خواهانم که من و همه برادران و خواهران مسلمانم را از شر شیطان لعین نگاه بدارد .
سبحانک اللهم وبحمدک نشهد ان لا اله الا انت نستغفرک و نتوب الیک .

مراجع ومصادر:

- ۱- الذهبی، شمس الدین تذکره الحفاظ، الناشر: مکتبه الدار، المملکه العربیه السعودیه، المکتبه الشامله، الاصدار الثالث. جلد چهارم، ص ۱۴۲.
- ۲- تذکره الحفاظ، جلد ۳، ص ۱۴۲.
- ۳- ابن خلکان ابو العباس شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر وفيات الاعيان وانباء ابناء الزمان الناشر: دارصادر - بیروت، المملکه العربیه السعودیه، المکتبه الشامله، الاصدار الثالث. ج ۳، ص ۱۴۲.
- ۴- ابن کثیر، ابوالفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر القرشی دمشقی، البدايه والنهائيه، ریاض - سعودی عربستان، ناشر موسسه: دارطیبه للنشر والتوزیع، الطبعة الثانيه، ۱۴۲۰ هـ، المملکه العربیه السعودیه، المکتبه الشامله، الاصدار الثالث. ج ۱۳، ص ۳۵
- ۵- تذکره الحفاظ، جلد ۴، ص ۹۲.
- ۶- البدايه والنهائيه ج ۱۳، ص ۳۵. تذکره الحفاظ، جلد ۴، ص ۹۲.

- ۷- الزركلى خير الدين بن محمود بن محمد بن على بن فارس،الدمشقى الاعلام اللزركلى
الناشر: دارالعلم للملايين الطبعه : الخامسته عشر - ايار مايو ۲۰۰۴ م، المملكه العربيه
السعوديه، المكتبه الشامله ، الاصدار.ج ۳،ص ۳۱۶.
- ۸- الاعلام اللزركلى ، ج ۳،ص ۳۱۶.
- ۹- ابن جوزى، جمال الدين ابو الفرج عبدالرحمن بن على بن محمد، تلبس ابليس، مكتبه
الحقانيه، پيشاور، ترجمه ، درى سال طبع ۱۴۲۳هـ - ق ،ص ۴.
- ۱۰ - تلبس ابليس،ص ۸.
- ۱۱- تلبس ابليس، ص ۱۹-۲۳.
- ۱۲- تلبس ابليس،ص ۱۶۱-۱۶۲.

نبوی ارشاد

﴿عَنْ أَنَسٍ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) أَنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا﴾ « فَقَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْصُرُهُ إِذَا كَانَ مَظْلُومًا، أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ ظَالِمًا كَيْفَ أَنْصُرُهُ؟ قَالَ: تَحْجُزُهُ - أَوْ تَمْنَعُهُ - مِنْ الظُّلْمِ فَإِنَّ ذَلِكَ نَصْرُهُ. ﴾ (رواه البخاری)

ژباړه: له انس (رضي الله عنه) نه روایت دی: چې رسول الله (ﷺ) وفرمایل: خپل ورور سره که ظالم وي او که مظلوم کومک وکړه یوه سړي وویل: ای د الله تعالی پیغمبره: که مظلوم وي هغه سره به مرسته وکړم، خو که ظالم وي له هغه سره څرنگه مرسته وکړم؟ پیغمبر (ﷺ) وفرمایل: چې ته هغه له ظلم اوتیري څخه منع کړې: نو دا له هغه سره مرسته ده.